

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ҲНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Ақбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сирождин САЙИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилимиз:

Тошкент, шаҳри,
Ўзбекистон шох кўчаси, 16-а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №2 (286) 2015 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

2015 йили –
КЕКСАЛАРНИ ЭЪЗОЗЛАШ ЙИЛИ

Хуршида ТИЛЛАХЎЖАЕВА. Эътибор ва эҳтиром эгалари. 2

МУЛОҚОТ

Дилором САЛОҲИЙ. Икки юлдуз шуъласи. 3

НАЗМ

Ҳалима АҲМЕДОВА. Кўнглим бериб юбораман шаббодаларга. 6

Алишер НАЗАР. Қандай ширин эди унда хаёллар. 33

Гўзал РЎЗИЕВА. Сукунатга чўкаётган қичқирикман. 52

НАСР

Луқмон БЎРИХОН. Қуёш ҳали ботмаган. Қисса. 9

Дилором АБДУРАҲМОН. Туташ йўллар. Ҳикоя. 41

Шаҳодатбону ИМОМНАЗАРОВА. Илинж. Ҳикоя. 47

ЗУЛФИЯХОНИМНИНГ ЮЗ ЙИЛЛИГИ

Қозоқбой ЙЎЛДОШ. Айрилиқнинг умидбахш тасвири. 36

ДИЛКЎПРИК

Эмили ДИКИНСОН. Жанубни севади жануб қушлари. 44

ТАДҚИҚОТ

Жовли ХУШБОҚ. Шеър – илоҳий соғинч. 50

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Йўлдош СОЛИЖОН. Изланиш бекатлари. 54

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Франц КАФКА. Қишлоқ кўчасидаги болалар. Ҳикоя. 56

НЕВАРАКУЛЧА

Туроб ЮСУФ. Ботир сичқон, шотир тошбақа..... 58

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Наргиз ЁҚУБЖОН қизи. Бир умр тиладим дил изҳорингни. 59

МУТОЛАА

Доно БЕКЖОНОВА. Бир китоб шуқуҳи. 60

ЕЛПУҒУЧ

Абдурауф БАХМАЛИЙ. Асосий масала-чи?. 62

САНЪАТ

Ҳумоюнхон САИД ҒАНИ. Ранг ва тафаккур. 63

Босишга 28. 02. 2015 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 15. Адади 4924 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

ЭЪТИБОР ВА ЭЪТИРОМ ЭГАЛАРИ

Қадим-қадим замонларда бир бадавлат, қудратли ҳукмдор саройга ишончли, садоқатли бир мулозим ёллаб, унга ўз ғазнасини қўриқлашни топширмақчи бўлибди. Чор атрофга чопарлар жўнатилибди, гавжум жойларда жарчилар жар солибди, хуллас, шоҳнинг истаги эл-улусга етказилибди. Албатта, талабгорлар сарой томон ёпирилиб кела бошлабди. Лекин уларнинг ҳеч бири шоҳ айтган вазифага муносиб деб топилмабди. Чунки ҳукмдор номзодларни шахсан ўзи имтиҳон қилиб, уларга аввалдан махсус тайёрланган учта мураккаб саволни берар экан. Саволлар ниҳоятда мураккаб бўлгани боис талабгорлар ноумид ортга қайта бошлашибди. Шундай кунларнинг бирида саройга оддий кийинган бир ёш йигит кириб келибди ва танловда қатнашиш нияти борлигини билдирибди. Уни шоҳга рўбарў қилишибди. Ҳукмдор йигитга биринчи саволни берибди ва унга жавоб топиш учун таомил бўйича бир кеча-кундуз муҳлат тайинлабди. Йигит эртаси куни келиб саволнинг жавобини айтибди. Унинг жавобидан қониққан шоҳ қойил қолиб иккинчи саволни ҳавола этибди. Бир кеча-кундуздан сўнг йигит иккинчи саволга ҳам шоҳ истагандек жавоб топиб келибди. Ҳукмдор ҳайрону лол, учинчи саволни баён этибди. Йигит муҳлат олиб ортга қайтибди. Шоҳ қизиқсиниб унинг ортидан ўз одамани жўнатибди, талабгорни кузатиб боришни тайинлабди. Эртаси куни йигит учинчи саволга аъло даражада жавоб берибди. Шунда йигитнинг ортидан кузатиб юрган одам ҳукмдорга рўбарў бўлиб дебди: “Эй, султоним, бу йигитнинг бир кекса отаси бор экан. Ўша қария жавобларни топишда ўғлига ёрдам берапти. Мен бунга гувоҳман”.

Ҳукмдор бу гапнинг рост ёки ёлғон эканлигини йигитдан сўрабди. Йигит тасдиқлабди. Шунда шоҳ ўрнидан туриб дебди: “Мен ўзимнинг олтин-жавоҳирларга тўла ғазнам билан мақтаниб юраман, аслида битмас-туганмас бойлик сенинг уйингда экан. Сени хизматга оламан”.

Албатта, бу бир ривоят. Маъно-мазмунни, ёруғ хикмати бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган гўзал афсона. Дарҳақиқат, “Қариси бор уйнинг париси бор”,

“Қай уйда қари, бало ундан нари” деган нақллар бежиз айтилмаган. Буларнинг барчасида қарияларимизга, нуруний отахон, онахонларимизга самимий ҳурмат, эътиром мужассам.

Бугун биз демократик тамойилларга мустақкам таянган, миллий қадриятлар ва умуминсоний фазилатларни ўзида уйғунлаштирган жамиятда яшамокдамиз. Биз ёш йигит-қизларимизни эртамининг эгалари, порлоқ истиқболимиз яловбардорлари деб биламиз. Навқирон авлодга ғамхўрлик, меҳр-муҳаббат кўрсатамиз. Аммо ҳаётнинг паст-баланд йўлларида ёшларимизнинг шахдам юришлари, баркамол бўлиб вояга етишларида ўз ҳаётий тажрибалари, ақл-идроклари билан беминнат ёрдам кўрсатаётган қарияларимизни, пиру бадавлат отахон, онахонларимизни ҳам унутиб қўйганимиз йўқ. Ўтган йилнинг якунида, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 22 йиллигига бағишланган тантанали маросимда Президентимиз Ислоҳ Каримов томонидан 2015 йилни “Кексаларни эъзозлаш йили” деб номланганлиги ҳам фикримизнинг яққол далилидир. Бу таклифда шак-шубҳасиз меҳр-мурувват, хайрихоҳлик, ғамхўрлик каби юксак инсоний фазилатлар мужассамдир. Қолаверса, давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, ҳар қандай жамиятнинг ёши улуғ инсонларга бўлган эътибори ва ғамхўрлиги унинг маданий даражасини белгилайди. Бугун турли соҳаларда эришаётган ютуқларимизда ота-оналаримиз, мўътабар қарияларимизнинг бетакрор ва улкан хизмати-ҳиссаси борлигини, биз улар олдида умрбод қарздор эканлигини унутмаслигимиз, қўлимиздан келганича уларнинг оғирини енгил, умрини узоқ қилишни ўзимизнинг инсоний бурчимиз, деб билишимиз лозим. Шу ўринда мамнуният билан қайд этиш мумкинки, мустақиллигимизнинг илк йиллариданоқ ҳукуватимиз қарияларимизни қадрлашни, уларни ҳамиша моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашни долзарб вазифалардан бири сифатида белгилаб олган. Кексаларга тўланадиган пенсия ва нафақа пулларининг, моддий ёрдамларнинг йилдан-йилга ошиб бориши ҳам фикримизнинг яққол далилидир.

Мулоқот
Мулоқот Мулоқот
Мулоқот

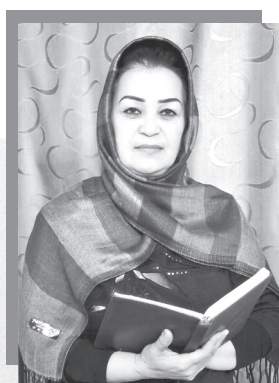
ИККИ ЮЛДУЗ ШУЪЛАСИ

СамДУ профессори, филология фанлари доктори
Дилором САЛОҲИЙ билан суҳбат

– Европада Гёте ва Шекспир ижодини билмаган одам зиёли саналмайди, деган гап бор. Бизда эса Алишер Навоий ва Заҳриддин Муҳаммад Бобурни билмаган одамни мумтоз адабиётдан, асл ижод завқидан бебаҳра деб ҳисоблаш мумкин. Чунки Навоий мумтоз адабиёт тарихида лирик, эпик поэзияни энг юқори чўққига олиб чиққан бўлса, Бобур ўзбек насри тараққиётида янги саҳифани очди.

Дилором опа, айтинг-чи, биз бугун Навоий ва Бобур ижодидан қай даражада баҳрамандмиз ва миллатимизнинг бу икки сиймо ҳақидаги тасавури, билими қай даражада?

Дилором
САЛОҲИЙ

Каттақўрғон шаҳрида туғилган. Самарқанд Давлат педагогика институтини тугатган. Олиманинг “Бадое ул-бидоя” малоҳати”, “Навоийнинг шеърий услуги масалалари”, “Хуррият ҳарорати” номли монографиялари, “Навоий назмиёти” номли ўқув қўлланмаси нашр қилинган.

– Ҳақиқатан, миллатимиз ифтихори ва толеида балқиган бахт юлдузлари бўлмиш бу икки мўътабар сиймо ижодий меросидан бебаҳралик нафақат адабиёт ва бадий ижод завқидан, балки одамийлик илмидан, инсонлик саодатидан бебабарлик, бебаҳраликдир. Гёте ва Шекспир, Пушкин ва Толстой каби жаҳоний шухратга эга бўлган мутафаккирлар ҳар бир даврда ҳам, ҳар бир халқ-миллат тақдирида ҳам пайдо бўлавермайди. Бундай донишманд сиймоларнинг бирор давр ижтимоий муҳтида яшаб, ижод қилишлари ўша халқ толеига Яратган томонидан битилган катта шарафдир. Бир ўйлаб кўрайлик, инсоният бахти учун дунёга келган жаҳоншумул ижодкорлар сони шунча кўпми, сафлари узунми? Жавоб аниқ: жуда оз, бармоқ билан санарли. Бадий тил билан айтадиган бўлсак, минг садафдан биттасининг ичида гавҳар бўлиши мумкин. Халқимиз толеининг баландлиги шундаки, инсоният тафаккури тараққиёти тарихида ўтган икки бебаҳо гавҳар, бахт юлдузлари шу юртда дунёга келди.

Тасаввур қилайлик, хушбўйлик ва гўзалликда бе-назир бўлган гул тоза тупроқдан униб чиқади, илди-зи бақувват, соғлом дарахт ширин мева беради. Бу-юкларимизнинг зувалалари шу тоза тупроғимиздан қорилган. Азалдан миллатимиз маърифатга сувга интилгандек интилган. Юртимиздаги бирор хонадонда заррача бўлсин, маърифий суҳбат бўлмайди, деган сўзга мен ишонмайман. Ҳеч бўлмаганда, Алишер Навоийнинг “Оз-оз ўрганиб доно бўлур, қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур” («Маҳбуб ул-қулуб»дан) деган ўғитлари оталар томонидан фарзандларга айтиб турилади. Бобур Мирзонинг “Яхшилиғ” радиофи кўшиқ бўлиб кетган ғазали кирмаган хонадон ҳам йўқлигига ишонаман. Чунки, “Зар қадри заргар билар” дейдилар. Мен асл заргар миллатимизни назарда тутмоқдаман, мисгарларни эмас.

Навоий ҳам, Бобур ҳам давлат арбоблари эди. Ижодларининг қизиқарли ва кераклилиги шунда бўлдики, улар давр ва жамиятнинг маънавий талаб ва эҳтиёжларини ўз асарларида кўтариб чиқдилар ва

фойдали фикрларини баён этдилар. Улар яшаган давр романтизм даври бўлгани учун, бадиий ижод воситасида фаолият юритишди. Биз эса техника асрида яшаймиз. Замона тезкор ва ёшларнинг талаб ва эҳтиёжлари ҳам шунга монанд. Ноутбук кўтариб югуриб кетаётган ёш йигит-қизларни тўхтатиб, “Навоийдан юз байт ёддан айтиб беринг”, десангиз, ижобий жавоб ололмайсиз. Аммо, Президентимизнинг “Юксак маънавият – энгилмас куч” асари юзасидан суҳбат бошласангиз, уларнинг фикрларидан қониқиш ҳосил қиласиз. Ахир, ижтимоий ва маънавий муаммолар кўтарилган, фикр юритилган ушбу асар Алишер Навоий ва Бобур Мирзо маънавий дунёқарашининг замонавий муҳитдан келиб чиқиб яратилган насрий талқини эмасми? Умуман, миллий мафкурамизнинг тамал тоши, пойдевори Навоий ва Бобур каби даҳо аждодларимизнинг бадиий тафаккури ҳосиласи эмасми?! Шу жиҳатдан буюк сиймолар ижодидан миллат билвосита баҳраманд. Бевосита баҳрамандлик эса қалб эҳтиёжидан, романтика ва тарих сирларига ташналиқдан келиб чиқади. Бошқача айтганда, Навоий ва Бобур ижодий мероси бошланғич синф ўқувчисининг 2x2=4 деб ёдлаб оладиган фани эмас, балки ақли камолга етган, онги шаклланган, маърифатга талабгор шахснинг ихлос ва эътиқод билан қўлга оладиган муқаддас бойлигидир.

Аммо, ҳар томонлама тўла шаклланган, юксак инсоний фазилатлар эгаси бўлган инсонни тарбиялаб, вояга етказиш учун ҳали гўдаклигидаёқ унга Ҳазрат Навоий панд-ўғитларидан, Бобур шижоати ва фазилатларидан дарс ўқимоқ даркор.

– Ҳар бир ижодкорда ўзига хос дунёқараш, услуб, оҳанг бўлади. Бу хусусиятлар, шубҳасизки, Навоий ва Бобурда ниҳоятда бўртиб кўринади. Аниқроғи, уларнинг ҳаёти ва ижодида яқинлик бор. Умуман, Бобурни Навоийнинг маънавий вориси деб ҳисоблашимиз қанчалик ҳақиқатга яқин?

– Бу икки улуғ сиймо ижодий фаолиятида албатта уйғунлик бор. Чунки, улар бир даврнинг, бир ижтимоий-сиёсий муҳитнинг фарзандлари эди. Дунёқарашлари, қизиқишлари, интилишлари бир эди. Бобур Мирзо Алишер Навоийнинг кичик замондоши эди, шоирга ихлосманд эди. Ижодкордаги ихлосмандлик ижодий баҳрамандликни ҳам келтириб чиқаради. Умуман, Шарқда буюк Навоий ижодидан баҳра топмаган ижодкор бормикин?! Шулардан бири Бобур Мирзо эди.

Услуб, оҳанг, овоз ва шоирона дид хусусида сўзласак, албатта, шахснинг ўзига хослиги яққол намоён бўлади. Бирор шахс, ҳар қанча эътиқод қилмасин, бошқа шахсни айнан такорламайди. Навоий ва Бобур бадиий услубларидаги муштараклик ва фарқни тушуниш учун икки тарихий ҳодисага эътибор қаратсак: Алишер Навоий 12 ёшида даврнинг машҳур шоири, “малик ул-калом” Мавлоно Лутфийнинг эътибори ва юксак эътирофига сазовор бўлди. Мирзо Бобур эса 12 ёшида Андижон тахтига ўтириб, тож кийди. Яна бир шундай мисол: Алишер Навоий 41-42 ёшларида бутун Шарққа машҳур бўлиб кетган монументал

тарихий асар – “Хамса”ни яратди. Бобур Мирзо эса шу ёшида буюк бобоси Амир Темур империясини тиклаш мақсадида Ҳиндистон тахтига ўтирди ва у ердаги тарқоқликка барҳам берди.

Навоийнинг ҳам давлат арбоби, ҳам шоир сифатидаги қуроли – қалам эди. Саркарда Бобуршоҳнинг қуроли эса – қилич ва қалам эди. Ана шундай ҳаёт тарзи уларнинг бадиий услубларини ҳам шакллантирди. Навоий асарларида қуйма донишмандлик, файласуфона мантиқий фикр тарзи, тилида эса назокат кўзга ташланади. Бобур эса “Вақоеъ”сида, шеърларида самимий инсон, кузатувчан олим, шижоатли ва мағрур аслзода шахс сифатида намоён бўлиб туради. Бунга қуйидаги икки рубоий мисолида ҳам амин бўлиш мумкин.

Навоий:

*Ёрабки, иноятингни ёр айла манга,
Йўқлуққа ҳидоятингни бор айла манга,
Ҳар қаҳфи кифоятингни дор айла манга,
Ҳар дурри иноятинг нисор айла манга.*

Бобур:

*Яксон караминг қошида мудбиру муқбил,
Осон сенинг олингда жамиъ мушкил,
Ё лутфу иноят онга қилким, кўтарай,
Ё қаҳру ғазабни тоқатим бориचा қил.*

– Буюк ижодкорлар асос солган адабий мактаблар уларнинг истеъдоди ва шухратига муносиб бўлиши табиий. Улар фаолияти ва услубининг таъсири ўзлари ўтиб кетганларидан кейин ҳам қалам аҳлини ортидан эргаштиради, миллат адабиётини янги ғоя ва мавзулар билан “таъминлаб” туради. Шу ўринда Навоий ва Бобур ижодининг XX аср ўзбек адабиётига таъсири ҳақида тўхталсангиз.

– XX аср ўзбек адабиётшунослиги том маънода Алишер Навоий ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур даҳосини кашф этиб, мутафаккирлар ижодий меросини тўла нашр эттирган, қимматли илмий тадқиқотларни яратган бўлса, ўзбек адабиёти вакиллари – олимлар ва шоирлар миллатнинг бу икки ёруғ юлдузи тимсолларини бадиий адабиёт хазинасига олиб кирдилар. Бу даврда дунёга келган энг қимматли асарлар – Ойбекнинг “Навоий” романи, Иззат Султон ва Уйғуннинг “Алишер Навоий” драмаси эди. Бу асарлар энди миллат бойлиги, қимматли манба, шедевр бўлиб қолди. Бобур Мирзо ҳақида эса бу даврда каттароқ бадиий асар яратилмади, яратилганлари ҳам қаттиқ муҳокама ва танқидга учради (П.Қодировнинг “Юлдузли тунлар” романи назарда тутилмоқда). XX аср адиб ва шоирлари Навоий ва Бобур ижоди таъсирида очиқ-ойдин ижод қила олмасдилар. Бунга ўша даврдаги сиёсий тушов, ҳукмрон мафкура йўл бермас эди. XX аср ижодкорлари Навоий ва Бобурдан ижодий сабоқ олиб, таъсирланиб асарлар яратсалар, мавжуд сиёсий тузумга қарши чиққан ва бунинг учун жуда қиммат нарх билан “жавоб берган” бўлардилар. Шунинг учун юқорида номлари келтирилган асар-

ларда ўзларини мустамлакачи солаётган хавфдан ихоталамоқ учун “хўжақўрсин”га Навоий ва унинг энг яқин дўсти, ҳаммаслаги Султон Ҳусайн Бойқаро бир-бирини тушунмаган, мурасасиз душманлар сифатида тасвирландилар. Миллат ифтихорлари, миллат қуёшлари бўлмиш шоху султонлар – Амир Темур, Ҳусайн Бойқаро, Бобур Мирзо, Убайдуллоҳон – Убайдий, Муҳаммад Раҳимхон – Фируз, Амир Умархон – Амирий каби йирик давлат арбоблари қораланган замонда қай тариқа Бобур подшоҳ ҳақида ёки унинг услубида асар яратиш мумкин бўлар эди?! Бундай асар ўқувчига етиб борармиди?

Шукрки, XXI асрда адабиётимизнинг бу армонлари ушаладиганга ўхшайди. Асримиз тонгидаёқ дунё юзини кўрган атоқли адиб Пиримқул Қодировнинг “Юлдузли тунлар” трилогияси, Хайриддин Султоннинг “Бобурийнома” асари, Наим Каримовнинг “Навоий” драмаси ушбу фикрни баралла айтиш учун асос беради. Ишончимиз комилки, буюк Навоий ва шавкатли Бобур каби мутафаккирлар аънаналари ўз юртига ва ўз эркига эга бўлган халқ бадиий адабиётини бундан буён янада тараққий топади ва ижодий янгиланади.

– **Бир ҳолатга кўп гувоҳ бўламиз. Аруз ҳар доим ҳам оддий ўқувчига “юзини очмайди”. Фақат адабиётшунослар шарҳлаб бергандагина унинг энг нозик, энг гўзал қирраларини кўра оламиз, байтлар қатидаги асл маънони тушуниб етамиз. Бу мумтоз адабиётимизни ниҳоятда илоҳийлаштириб юборганимизданми ёки уни кам ўқиганимизданми?**

– Бу саволингиз юқоридаги саволдан келиб чиққанга ўхшайди. Буюк ижодкорлардан илҳомланиш, яъни адабий ворисийлик нафақат ғоявий мазмун, балки поэтик шакл нуқтаи назаридан ҳам амалга оширилса, янги яратилган асар бадиий баркамол бўлади. Демак, бундан “энди арузга мурожаат этмоқ лозим”, деган маъно келиб чиқади. Ҳозирги давр шеърлятида арузнинг ўрни қандай, у бугунги ўқувчи учун қизиқарлими? Бундай саволлар ўтган аср шеършунослигида ҳам муҳокама мавзуи бўлган. Хусусан, ўз даврининг зукко ва талабчан мунаққиди бўлмиш Абдулла Қаҳҳор бармоқ ва аруз вазнлари муқоясаси асосида ёзган “Шакл ва мундарижа ҳақида” номли мақоласида арузнинг замонавий шеърлятдаги ўрни ҳақида баҳс юритади. Унинг фикрича, аруз вазнида яратилган шеърлят ўз даврининг нодир дурдонаси сифатида олий даражада ўрнашиб қолди, уни бизнинг замонамизга мослаш “мумтозлик” мақомига нуқсон етказишдек таассурот уйғотади.

Аммо, вақт кўрсатмоқдаки, арузни қимматбахо мулк сифатида тоқчага олиб қўйиш ҳодисаси юз бермади. Бу вазн ҳануз аънаввий бир вазн сифатида яшаб, давом этиб келмоқда. Ўтган асрда Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Собир Абдулла, Ҳабибий, Чустий, Эркин Воҳидов каби шоирларнинг аруз вазнида яратилган асарлари ўз даврига мос янги мазмун

касб этган. Янги асримиз шеърлятида ҳам шундай ҳодиса кузатилмоқда. Энди, арузнинг ҳар доим ҳам ўқувчига “юзини очавермаслиги” масаласига келсак, бунинг ҳам ўзига яраша сабаби бор. Аввало, у бармоқ вазни каби фақат такт ва ритмдан иборат бўлмай, ички мазмунга ҳам эга. Аруз вазнларининг муайян баҳрлари кишида муайян кайфият уйғотади. Айрим баҳрлар номи аруз вазнларининг моҳияти ва қандай жанрга қўл келишини ҳам акс эттиради. Чунончи, ҳазаж – ёқимли ун ва тарона, ражаз – изтироб ва шитоб каби. Масалан, Алишер Навоий “Лайли ва Мажнун” достони учун ҳазаж баҳридаги ҳазин вазнлардан бири – ҳазажи мусаддаси ақраби макфуф вазни («мафъулу мафоилун фаулун»)ни танлаган эди. Бу вазнда яратилган асарни ўқиган кишида “хўнг-хўнг” йиғи товушини эшитгандек таассурот пайдо бўлади:

*Бир наъшқа солдилар икковни,
Жонсиз келину ўлук куёвни...*

«Садди Искандарий» достонини эса Навоий қаҳрамонлик достонлари (масалан, “Шоҳнома») учун аънаввий баҳр бўлган мутақориб (мутақориб мусаммани мақсур)да яратди. Бу баҳрда ёзилган шеърлят кишида аскарларнинг бир маромда ташлаётган оёқлари товушини эшитгандек таассурот уйғотади: фаулан фаулан фаулан фаул. Мисол:

*Бу гўё жаҳон ичра тўфон эрур,
Ки ондин жаҳон аҳли вайрон эрур...*

Бармоқ вазнида бундай хусусият, имконият йўқ.

Бундан ташқари, аруз вазни тил хусусиятлари жиҳатидан ҳам ўзига хосликка эга. Бу ҳам фонетика, ҳам морфология, ҳам синтаксисга тегишли. Арузда мураккаб услубий шакллар мавжуд – баъзан бир мисрада икки фикр, баъзан икки мисра – бир байтда бир фикр ифода этилади. Шу боисдан арузда ёзилган асарларни кам ўқиган ўқувчи уни тушуниш завқидан бебаҳра қолади. Бу бебаҳралик Ҳазрат Навоийдек, Бобур Мирзодек буюк шахслар меросхўри бўлган миллат фарзандларига ярашмайди, менимча. Мумтоз шеърлят намуналаридан ўқиб, баҳра олиб туриш инсон тафаккурини чархлайди, асардан бадиий завқ олишга ўргатади, эстетик дидни шакллантиради.

Арузда яратилган асарлар мактабданоқ ёш авлодга ўқитилади, ўргатилади. Бу жуда яхши. Аммо, ёшларимиз гўзал фазилатлар, нозик дид, юксак салоҳият ва бой дунёқарашга эга бўлишлари учун арузни чуқурроқ ўрганишлари зарур. Аруздан хабардорлик уларга Навоий ва Бобур каби даҳо шоирлар маънавий оламини теранроқ англаш имконини беради.

– **Устоз, самимий суҳбатингиз учун ташаккур! “Ёшлик” журнали мухлислари номидан сизга яна узоқ йиллар улуглар ижодига ҳамнафас бўлиш насиб этишини тилаб қоламиз.**

Суҳбатдош: Исомиддин ПЎЛАТОВ

Кўнглимни бериб юбораман шаббодаларга

* * *

Бир қуш бўлсам, қанотлари зумрад бўлсам,
Санинг розинг кўмилган бир узлат бўлсам.
Нигоҳингни ичган малак тийнат бўлсам,
Манзилингни берармидинг?!

Ул нозанин қайгуларга сирдош бўлсам,
Ҳар юборган дардинг-ла кўзу қош бўлсам.
Яна ошиқ фаслларга талош бўлсам,
Манзилингни берармидинг?!

Дўст айласам дилни қора тупроқ билан,
Безаб юрсам ҳар кунимни фироқ билан,
Ёқиб қўйсам умидимни чақмоқ билан
Манзилингни берармидинг?!

Эски ишқнинг қиссасини вайрон этсам,
Сен деб тортган ҳижронимни жонон этсам,
Адам дашти узра жонни жайрон этсам,
Манзилингни берармидинг?!

Ҳалима
АҲМЕДОВА

1960 йилда Қизилтепа туманидаги Пўлоти қишлоғида туғилган. ТошДунинг филология факультетини тамомлаган. “Тунги марварид-гуллар”, “Эрк даричаси”, “Тийрамоҳ”, “Умид сояси”, “Афсун”, “Шафақ ибодати”, “Нигоҳ қибласи”, “Ёсуман гулининг сояси” каби шеърӣй ва насрий тўпламлари нашр этилган.

Осмонингга юрагимни экиб қўйсам,
Нафасинг ҳар текканда энтикиб қўйсам,
Кўзларимни оёгингга тикиб қўйсам,
Манзилингни берармидинг?!

Кулиб айтсам: “Мажнун дилимни суз қани”,
Сархуш этса пок хаёлинг манда, мани,
Қон йиғлатиб телба қилсам Ҳалимани,
Манзилингни берармидинг?!

* * *

Осмон мовийланар, йиртилар булут,
Тонгинг елкасига тегади елкам.
Тириклик кемаси узра шамоллар,
Деразам пардасин қилади елкан.

Хасис ҳисобчидай умримни, тажсанг –
Бўлақларга бўлиб ташлайди соат.
Ёруғлик ва зулмат йиғиндисиди,
Юрак ура бошлар яна бетоқат.

Қурумсоқ соатни ёмон кўраман,
Вақтдан ташқарида яшайди кўнглим.
Шошиб келганингда, алдаб келганда,
Соатга нақадар ўхшайсан, ўлим.

Қирмизи чучкурди шафтоли гули,
Ялғизни санади доналаб баҳор.
Рақамлар ичида адашиб, толиб,
Ёдимга тушидингиз, жаноб Пифагор.

Наҳотки, сиз ҳақсиз, наҳот дунёни,
Рақамлар бошқариб келади мангу.
Сиз айтган рақамга сизмасди ахир,
Қачондир жонимда туғилган орзу.

Осмон мовийланар, йиртилар булут,
Бағримни тирнайди мовий шаббода.
Уфқ илдизиди, вақт шиддатида –
Номаълум сон кезар гулгун ҳавода.

...Эслайман, бўш эдим ҳисоб фанидан,
Дедим, кимга керак шу фан, титраб овозим,
Аввал газабланди, сўнг эса сокин
"Алгебра – бу ҳаёт", – деди устозим...

Қайси кун бир шоир қабрин тополмай,
Дилимга сапчиди аллақандай ғам.
Сўрасам қабристон хизматчисидан,
Дедики: "У қабр нечанчи рақам"?..

Балки чарх айланди, бошим айланди,
Рақамларнинг беҳад истиғносидан.
Чиқиб кетгим келди бошимни олиб,
Рақамларга ошиқ шу дунёсидан.

Ҳаллослаб санайди кимдир пулини,
Кимдир бойлигини ҳисоблайди шод.
Пулдорлар олдида вафодор итдай,
Жилтанглай бошлайди, рақамли ҳаёт.

Беҳисоб рақамлар кетяпти ана –
Аллаким шошилган, биров хотиржам,
Бўғзимни йиртади аламли савол,
Мен нечанчи рақам, нечанчи рақам?!

Балки умрим ўтди беҳуда, бесас,
Рақамлар занжирин судраб бемажол.
Ёки адашдимми, боғларда кезган
Номсиз шамолдирман эҳтимол...

Майли таслим бўлай, майли устимдан
Яшилланиб кулсин оқсуяк баҳор.
Аммо кўнглимдаги ишқ хазинасин,
Қани санаб беринг, жаноб Пифагор.

* * *

Ёдинг тонгларида айладим сафар,
Майса дўстим бўлди, қушлар сирдошим.
Кўнглимга чанқаган кунни келтирдим.
Ва унга ичказдим тотли кўз ёшим.
Жўр бўлдим япроқлар хиргойисига,
Ёдинг тонгларида шавқи билан маст.
Ўшанда булутлар ўпди пойимдан
Фалакни кўтардим бошим узра даст.
Гарчи билар эдим: йўлинг кўп олис,
Аммо хушбўй эди жуда ҳам, хуш бўй.
Ўшанда сув билан ялпиз севгисин –
Кайвони саболар қилар эди тўй.

Сен кириб келгандинг онам оқ сути
Ва қуёшнинг шаффоф нурида жонга –
Мен кўрганман анжир гуллари қандай
Маънос боққанини сирли осмонга...
Ёдинг тонгларида қачон кетдим мен?
Исмсиз сояга айландим қачон...
Юрганимда изгиб тириклик аро,
Ахир сен меҳрибон эдинг, меҳрибон.
Кўнглимда ўлмаган эди Лайли ҳам,
Ёдинг тонгларидай соф эди жисмим.
Негадир, оғирлик қилади баъзан –
Бугун ўзимники бўлмаган исмим.
Ёдинг тонгларида нега кетдим ман?
Сенда фаришталар бор, дерди бибим.
Бугун бўм-бўш бўлиб қолган вужуднинг
Ичида аюҳаннос солар аллаким...
Эслайман, қачондир йўлимдан уриб,
Ишқидан нақш чизиб тўртта томонга:
Менга ёр бўл деди, эссиз ёр бўлдим...
Ҳаёт ҳаққи қасам ичган шайтонга
Ва билдим, бу хато айрилиқ эди,
Сенинг соғинчингдан, ёдингдан кетдим.
Орамизда қолган бир қучоқ булут,
Нур, дарё, қуёшга қайрилмай ўтдим.
Ўтдим, ўтавердим лоқайд кун қаби,
Ва ўзин унутган сояларга хос...
Англадим оғуға тўлган юрагим,
Мен шайтон ишқидан бўлганда халос...
Бугун манзилингни излаб юрибман...
Ёдинг тонгларида борар йўл қани?!
Балки жилмаясан кўшиқинда туриб,
Кўйингда гирифтор кўрганда мани,
Кечир, яратгувчим, адашдим, толдим.
Ёдинг тонгларида кетиб қайси кун.
Кечиргил, хаёлинг ортида туриб,
Бу ҳаётни қаттиқ севганим учун.
Мен сени соғиндим, бир қучоқ булут,
Нур,

дарё,

қуёш,

Ва
дилга ортиб ҳижрон гамини,
Ва сенга айтишга шошиляпман,
Юрагим шафаққа айланганини...

* * *

Ҳар кун сезгум вужудимда тўпроқ хиди бор,
Лабларимда ловуллаиди уфқнинг қони.
Кўзларимнинг жуда-жуда ичкарисиди
Чўкиб кетган, билолмайман кимнинг осмони?!
Қисматимнинг томирида бир дарё оқар,
Унинг телба тўлқинларин тинглайман бот-бот.
Баъзан мени қамаб қўйиб гафлат ичига.

У дарёга кирларини ювади Ҳаёт...
 Сезаяпман: вужудимда тупроқ ҳиди бор,
 Аммо руҳим боғларининг бўйи муаттар.
 Ўша боғлар жунуниди жунунланаман,
 Сочларимнинг учидан то товоним қадар.
 Ва боқаман бу оламга шу жунун билан.
 Шу лаҳзада Худо тўлар олти тарафга
 Ва ҳидлайман ўн саккиз ёш тонг юрагини-
 Олмадайн кўтарганча титраган кафтда...
 Юзимдаги ажсинларни эркалатаман
 Оқ сочимга хиноларни қиламан ошиқ.
 Мушиқачи сувга саркаш кўнглимни бериб,
 Дейман: уни кўшиқ қилгин, чиройли кўшиқ...
 Ва шеъримга кириб келар само ёғдуси,
 Шаббодалар, ёмғир ҳамда гулобий иффор.
 Ярим тунда чертиб кўнглим даричасини.
 Маст овозда қичқиради соғинч: Ҳой ким бор?
 Ким бор дейман, бу дунёда мен ҳам басма-бас,
 Умидимнинг гулларини ҳидлагувчи ким?!
 Ва ҳайо-ҳуй қилган кўча шамоллари ҳам
 Нимагадир, нимагадир бўлиб қолар жим.
 Сезаяпман, вужудимда тупроқ ҳиди бор,
 Ва руҳимда ўн саккиз минг олам бўлар жам.
 Шеърларимни ўқиб кўриб бир шоир йигит
 Заҳарханда қилар: “Қаримас эканда, одам...”
 Шу лаҳзада қисматимнинг дарёси тошар,
 Гулларини силкитади руҳимдаги боғ
 Ва кўнглимни хонасида янги умидим –
 Келаётган кунлар учун ёқади чироқ...
 Дегим келар, ука, сен ҳам йиғлаганмисан,
 Сўзлар нола қилганида, энтикканида,
 Ҳеч бўлмаса маҳзун тортиб титраганмисан,
 Қандайдир доғ юрагингда гул тикканида.
 Билсанг, менинг вужудимда тупроқ ҳиди бор,
 Ва руҳимнинг боғларида муаттар иффор
 Тўрт фаслни битта қилиб менинг бағримга,
 Шафақларнинг уругини экади баҳор.
 Мен биламан, муждалар бор ҳали олдинда
 Ва сабзалар хаёлидек шаффоф афсона
 Кўзларимга чўкиб кетган осмон шуъласин
 Ичиб яна маст бўлади ошиқ парвона...
 Мен бир қушман, ўз ёшини санамай қўйган
 Учаяпман, кўряпсанми эй, Парвардигор,
 Қанотимда порлаб кетар қуёш бўсаси.
 Аммо нечун вужудимда тупроқ ҳиди бор?
 Айтгин, нечун вужудимда тупроқ ҳиди бор?

* * *

Бари ўтди, илк севгининг шавқидай ўтди,
 Ўтди нодон кунларимнинг хархашаси ҳам...
 Не учундир дарахтларга боқаман сархуш,

Вужудимни руҳим инкор этаётган дам...
 Ва қарайман бир йўловчи булут осмоннинг
 Юрагида нур сурагини ўқийди такрор.
 Овозида мен кўрмаган олис дарёнинг
 Жунунидан ортиб қолган чиройли ишиқ бор...
 Мен қартайган ҳисларимни қувиб соламан,
 Ва ўша ишиқ ёди сари бораман беҳол.
 Юрагимни хазон каби ўйнаб, кафтда –
 Масхара қилади, ишиқни билмаган шамол.
 Келгин дейман, фалакларнинг ортида бўлсанг,
 Тўйиб ичгин кўнглимдаги нур чашмасини.
 Ва ҳижоб эт, борлигимга, туйғуларимга
 Маъжнун куйга солган, нола-сўз нафасини...
 Ёшлиқ ўтди...

кенгликларда недир йўқолган.

Вужудимдан мен ҳам аста боряпман тониб
 Гоҳ ўйлайман: ҳаёт асли бир ширин уйқу,
 Вужудимни ечиб қўйғум бир кун уйғониб.
 Аммо мени тинч қўймайди, нега, не учун
 Мен кўрмаган энг дилрабо кунлар орзуси?
 Томиримни дарёларнинг томирларига,
 Пайванд этиб чарчамайди, қисмат кулгуси.
 Ва дарёлар томирида яшай бошлайман,
 Хаёлларнинг гирдоби зўр, гирдоби баланд.
 Ва излайман шодлигимни, уни қаерга,
 Қачон ташлаб келганимни билмайман гарчанд...
 Ёшлиқ ўтди...
 Қумриларнинг маст овозини.
 Ширинликдай шима бошлар бемор ҳисларим.
 Маъюс боқар кўзларимнинг деразасидан
 Дайдиб юрган замлар – менинг содиқ дўстларим.
 Аммо менинг кўнглимдаги нур чашмасининг
 Порлашини кўряпсанми, меҳрибон Раббим?
 Ишиқнинг билан чайқаламан, мастона, телба.
 Момо Ҳавво кўз ёшидай тиниқдир қалбим.
 О ёшариб боряпти кундан-кун руҳим,
 Гарчи ҳаёт – ширин уйқу, маъносиз – маъно.
 Тўлқинларнинг овозида ҳайқираман боз:
 Юрагимга тегинмагин, қартайган дунё!
 ” Ёшлиқ ўтди ” –

мен бу сўзни ёмон кўраман.

Юзимдаги ажсинларим жилмаяди шод.
 Мен баҳорнинг наслиданман,
 майса наслидан,
 Сен ёнимдан ўтавергин, ёлгончи, Ҳаёт.
 Боряпман, тонг кўзида ўйнаган шуъла –
 Умидидан сархуш тортиган бемор сингарини.
 Эй, оламнинг нигоҳини пок айлаган ишиқ –
 Йўлга тушдим,
 йўлга тушдим
 яна сен сари...

ҚУЁШ ҲАЛИ БОТМАГАН

Қисса

Охири. Боши ўтган сонда.

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган.

Биз Абсал полвонни унутган эдик.

Даврон айтгандай, у билан томиримиз туташ экан. Икковимизни бир кунда аскарликка олиб кетишди. Биз чиққан поезд уч кечаю уч кундуз, гоҳ тўхтаб, гоҳ тезлашиб, гоҳ имиллаб йўл босди. Россиянинг қай бир шаҳрида Даврон билан ажралишдик. Уларни ўша ерда поезддан туширишди. Назаримда, бутун борлиқ бирдан хувиллаб қолгандек туюлди. Тагин ярим кун йўл босиб, қалин ўрмонлар, тунд қишлоғу кентлар оша ниҳоят, Красноярск деган шаҳарга етиб келдик.

Қизил погон таққан қўшинлар сафига тушдим. Мен машаққатли машқ-машғулотлар, қатъий, бешафқат тартиблардан кўра соғинчдан ва яна соғинчдан қийналдим. Қишлоғимни, уйим, меҳрибон онажонимни кўмсайман, имкон топсам, ўша ёқларга куш бўлиб учсам дейман. Танзила! Менинг хуркак жайроним, менинг хумор кўзлим. У ҳамиша, ҳар соат, ҳар лаҳза ҳаёлларим меҳробиди эди! Сафда юрганамда, қоровулга чиққанимда, машқ-машғулот пайтлари у шундоққина қаршимда уялибгина, жилмайибгина тургандек, мени кучли ва оқил бўлишга ундаётгандек туюларди. Танзила кўриб турибди деган тасавурда номуносиб, ноқоиз хатти-ҳаракатлардан ўзимни тияр, доимо жиддий, хушсурат, хушмуомала аскар бўлишга ҳаракат қилар эдим.

Бизнинг қисмда бир қараганда ҳарбий низом, интизом яхши йўлга қўйилгандек кўринса ҳам, аммо ичидан ириган экан. Ҳамма ёқда миллатчилик, айирмачилик уфуриб турарди. Кавказликлар, Ўрта Осиёликлар, тагин аллақандай тўдалар тараф-тараф бўлиб тўс-тўполон кўтаришар, муштлашишар эди. Шундай кезлари Даврон, менинг жонажон дўстим эсимга тушади. Жўра, бу ер асил сен боп қисм экан, деб кўяман ўзимга ўзим. Аммо биз ҳам бўш келмадик. Конибодомлик худди Даврондек ёвқур, ботир самбочи бола ҳаммамизнинг бошимизни бириктирди. Бутун қисмни кўлга олиб қўйган бўлмасак-да, ишқилиб, ҳақ-ҳуқуқимизни, шаънимизни ҳимоя қилиб юрдик. Мен бу ердаги қуролдош, елкадош дўстларимга вақт топилди дегунча Даврон ҳақида, унинг шонли-шавкатли қилмишлари ҳақида гапириб берардим. Гапирганим сайин уни соғиниб, жуда соғиниб кетаётганимни ҳис қилардим.

“Даврон қаёнда, таништириб кўясан бизни”, – дер эди ўша конибодомлик дўстим, ўзбекча-тожикча сўзларни қориштириб.

“Албатта, – дердим мен ҳам тўлқинланиб, – хизматдан сўнг тўппа-тўғри бизнинг қишлоққа борамиз. Ҳаммани кўй сўйиб меҳмон қиламан”.

Сафдошларим тантанали таклифимни шоду хурамлик билан қабул қилган бўлишар, ўз навбатида, бошқалар ҳам галма-галига мен каби саховатпешалик намойиш этишар, хуллас, биқик, озурда ҳаётимизни шу тахлит, меҳмондорчилигу зиёфатларга бой келажак умиди билан нурлантирар эдик. Хизматнинг учинчи ойи бошланган кунлар Даврондан хат олдим. Омск деган шаҳардаги қурилиш батальонига тушибди. Ҳеч қурса, десант қўшинларида хизмат қилишни бўйнига олиб кўйган дўстимнинг қутилмаган омадсизликдан нақадар тажанглашгани, жазаваси тутгани хатнинг ҳар бир сатрида силқиб турарди. Мен уни юпатган бўлдим. Биз бир-биримизга яна бир йилча узук-юлуқ мактублар битиб турдик. Сўнгра, кўп хизмат қилиб кўйган димоғдор ҳарбийларга айландик шекилли, ғўр аскарларга хос бундай ёзишмаларни баб-баравар тўхтатдик.

Танзиладан, менинг Танзиламдан роппа-роса олти ойгача ҳеч қандай хат-хабар бўлмади. Шу пайтга қадар унинг пайкал бўйида, “Ўзингизни эҳтиёт қилинг” деган ўша соҳир сўзларидан куч-қувват олиб, бир-биридан ширин хаёллар суриб, ўз-ўзимни руҳлантириб юрдим. Аммо бу куч-қувват манбаи ҳам дам сайин соб бўлиб бораётган, мавҳум жим-житликдан юрагимга хавотир оралаб, ич-ичимда яна шубҳа-гумонлар ғимирлай бошлаган эди. Ўзим жон-жон деб мактуб жўнатардим, лекин ёзган хатим бировлар кўлига тушиб, моҳитобим номаъқул гап-сўзларга қолишидан қўрқдим. Соғинчдан силлам қуриб, дунё кўзимга қоронғу кўриниб юрган рангсиз, нурсиз кунларнинг бирида, ниҳоят, нажоткор нома етиб келди! Йўқ, мен мактуб эмас, бир олам қувонч, умид ва ишонч олдим!

Танзиланинг номасида умумий дарак, сўроқ гаплардан бошқа, мен интиқ кутган қизнинг кўнгил сирларидан муждалар берувчи сирли сўзлар сезилмаса-да, саҳрода сулайиб, судралиб булоқ бошига етиб олган сайёҳдек, чексиз бахтиёр эдим. Моҳитобимнинг биринчи бўлиб хат жўнатгани, битиги охирида мактуб жавобини уйларига эмас, жилдда кўрсатилган манзил бўйича, техникум ётоқхонасига ёзишимни илтимос қилгани мен илҳақ кутган алоҳида аломатлар каби туюлиб, қалбимни масрур-мағрур ҳисларга чулғарди! Мустаҳкам қалъани забт этган қўмондондай теваракка голибона қарай бошладим.

Хизмат охирлаганга қадар Танзиладан роппа-роса ўн бешта хат олдим. Юрак қоним билан тўлиб-тошиб жавоблар ёздим. Лекин қанчалар қасд қилсам-да, қанчалар ўзимни мажбурласам-да, “Сени севаман”, деган бир жуфт сўзни очиқ-ошқора битишга ҳеч журъатим етмади. Олис-олисларда қолиб кетган пайкал бўйидаги ўша пичирлашлар, ўзи мактуб ёзгани, яшарин манзил тайинлагани қиз кўнглидан етарли ишора дея ўз-ўзимни овутдим.

Шу севинч, шу юпанч билан икки йиллик ҳарбий хизмат амал-тақал ўтди-кетди. Ўшанда биз нафақат зиммамиздаги аскарлик бурчимизни, балки бутун бошли Шўролар Иттифоқи Армиясини тугатиб, тўзатиб қайтдик. Улкан бир мамлакатнинг улкан қўшинлари сафида хизмат қилган сўнги аскарлар бўлдик. Ўша пайт-

лар миллий республикалар Иттифоқнинг занглаган занжирдан бўшалиб, алоҳида-алоҳида давлатларга бўлиниб кетди. Жумладан, жонажон Ўзбекистонимиз ҳам мустақилликка эришганини эшитиб хўб хурсанд бўлдик.

Аммо Даврон иккимизнинг томирларимиз туташлиги чин экан! Вожаб, аскарликка қандай бирга кетган бўлсак, худди шундай, қўл ушлашиб шоду хурам қишлоққа кириб бордик. Аслида ҳаммаси Тошкент вокзалида тасодифан тўқнашиб қолганимиздан бошланди. Ўшанда мен поезддан тушиб, одамлар оқимига кўшилиб эндигина вокзал майдонига чиққан, хира киракашларнинг хуружидан бешиб, аланглаган кўйи атрофдан хилватроқ жой излаётган эдим. Вожаб, мендан ўн-ўн беш қадам нарида сержантлик пагонларига, енг ёқаларига зарҳал жияклар тикилган, кўксига Армияда мавжуд-номавжуд жамики нишону орденлардан намуналар таққан, камари тўқасию, мундири тугмалари тилладек ялтираётган аскар ҳам бир тўп киракашлар тажовузидан тажанглашиб худди мен каби пана жой қидириб теваракка термулаётган экан! Даврон! Ногоҳ бир-биримизга кўзимиз тушди. Йўқ, назаримда, у биринчи бўлиб мени кўриб қолди.

– Эй! Эй! – деб қичқирди кўлидан тутган нусхаларни нари-бери суриб, мен томон юраркан. – Эй! Стой, кто идёт?

– Рядовой Норсоат! – дея товуш бердим мен ҳам, у тарафга секин борарканман.

– Пароль!

Мен анъанавий тарзда ўнг кўлимни мушт тугиб баланд кўтардим. У ҳам илқини ҳавога сермади, шу лаҳзада иккимиз баб-баравар ҳайқириб юбордик:

– **Кўёш ҳали ботмаган!**

Ҳайқирғимиздан тунд шаҳар товланиб кетгандай бўлди.

Биз бир-биримизнинг бағримизга отилдик. Қувончдан, ҳаяжондан иккимизнинг ҳам тилимизга тузукроқ сўз келмай, нуқул илжаямиз-жилмаямиз, намланган кўзларимизни яширишга уринамиз.

Йўловчилар, киракашлар, меҳмонлару мезбонлар бизларга ажабланиб, ҳавасланиб қарашар, уларнинг ҳам юз-кўзида табассум, хайрихоҳлик кезинар эди. Афсус, ҳануз бизларни уй-уйимизга элтиб кўйиш илинжида турган талабгорларни ноумид қилиб, иккимиз поездда вилоят марказига етиб олдик. Аммо бу ерда барибир аллакимнинг сутранг “Жигули”сига ўтиришга мажбур бўлдик.

Давроннинг йўл бўйи жағи жағига тегмади. Гаплари қанчалик чин ё ўтриклигини билмадим, тўлқинланиб айтишларига қараганда дўстим икки йил худди курортда юргандай мазза қилибди. Жангарилиги, тўс-тўполонлари жонига теккан командирлари уни бир гуруҳ аскарга бригадир этиб тайинлаб, аллақандай заводга ишга юборишибди. Алоҳида ётоқ, алоҳида ошхона, бир-бирдан гўзал, бир-бирдан жозибали завод ходималари Давроннинг хизматида бўлган эмиш.

– Ўлай агар, ҳали-ҳали кўз олдимда, – дерди у қизаёллар ҳақида гапирган чоғ кўзлари порлаб, лаблари тамшаниб, – Аня, Люба... эҳ, уларни эсласам ҳозироқ ўша Ўмскка қайтгим келяпти.

Билмадим, дўстимни қаттиқ соғинганимданми, ё уйга қайтиш суруриданми ё... ё анча улғайиб, тўшак саргузаштларига қизиқишим ортганиданми, ҳарқалай, Давроннинг олди-қочди, беодоб ҳангомаларини илга-

ригидек уятдан қизариб-бўзармай, мароқ билан тинглардим.

– Хўш, ўзингда нима гаплар? Икки йил қалай ўтди? – деб сўраб қолди у, ниҳоят менинг ҳам Армиядан қайтаётганим эсига тушиб, – миқ этмайсан, гапир-да.

Мен қувлик билан кўз қисдим-да:

– Бизда бундай воқеалар йўқ, жўра, ҳар куни полигон, ҳар куни елкада қурол, ҳар куни машқ-машғулот, – деб жанговар қисмга тушганимни писанда қилдим.

Писандам қоқ нишонга тегди шекилли, Давроннинг қошлари чимирилиб, кўллари мушт бўлиб тугила бошлади. Мен яна атай пишанг берган бўлдим.

– Бизники ВВнинг десантлашган полки эди-да.

– Энағарлар, мени боплашди, – деб тўнғиллади гапларимдан тоқати тоқ бўлган Даврон, – анави военком сени флотга ё десантга жўнатаман деб ваъда берганди, ҳали борай, маразнинг тумшугини эзаман.

Мен, ниҳоят, Давронни бурчакка қисганимдан ғолибона илжайиб кўйдим. Аслида эса йўловчилар жанговар қисмда хизмат қилган менга эмас, серҳашам мундир кийган Давронга қизиқсиниб, ҳавас билан қарашар, баъзи бировлар беихтиёр эҳтиром кўрсатар эди.

– Барибир курашни ташламадим, – деди дўстим алам-нафрат бироз босилгач, – эртаю кеч заводнинг спорт залида шуғулландим. Ҳатто бир-иккита шогирд ҳам тайёрладим.

Ҳа, Давроннинг бу гаплари чин эди. Бақувват, кенг елкалари, бўртиб турган мускул-мушаклар шу ҳақиқатдан дарак бериб турарди.

Биз ўтирган “Жигули” вилоят марказидан чиқиб кўриқ туманлар томон бурилгандаёқ димоғимга таниш, жуда таниш бир ҳид урилди. Адашмасам, бу чувирилган кўсакнинг, эзилган гўзапояннинг иси эди. Тор шаҳару қалин ўрмонларга ўрганиб қолган бўлсам керак, бепоён кенгликларга боқиб кўзим тинар, кадрдон бўйлардан бошим енгил айланар эди.

– Мен бу қоқоқ чўлу биёбонингда яшай олмайман, – деди машина ойнасидан ўйчан қараб бораётган Даврон, – кетаман, яна ортимга қайтиб кетаман.

Мен индамай бош ирғаб кўя қолдим. Чунки айни пайтда ғалати бир завқу шавқ кўйнида эдим. Ярим очиқ ойнадан ёприлиб кираётган шабада юз-кўзларимни эркалаб силарди, пайкаллар, дов-дарахтлар, уйлар дийдорлашиш учун қаршимга отилиб чиқаётгандек туюларди. Худди шу чўлу биёбон мен учун оламнинг маркази, энг сўлим, энг гўзал гўшаларнинг энг сўлими, энг гўзали эди. Чунки... чунки бу ерда Танзила деган сулув ва оқила қиз яшайди. Илҳақ-интизор йўлларимга кўз тикиб турибди. Шундай соҳибжамол, шундай маъсума қизни бағрида ўстирган чўлга минг карра таъзим, минг карра қуллуқ. Мен сизни соғиндим, кадрдон даладаш! Мен сизни соғиндим, эй, сертупроқ йўллар! Эй, бепоён янтоқзорлар, сизни дунёнинг энг кўркам боғроғларига ҳам алишмайман!

Аммо менинг бу фарахбахш ўйларим, сурурим кўпга чўзилмади.

– Танзилалар ҳали теримдан қайтмагандир-а...

Даврон туйқус айтган бу гапдан худди янтоқ устига ағнагандай бир сапчиб тушдим.

– Нима? А? Ҳа-а... билмадим, – деб гўдрандим аранг.

Дўстим елкамга шўхчан бир туртиб кўйди.

– Танзилани кўрсам, биласанми нима қиламан?

Менинг миқ этишга ҳам қурбим етмади.

– Юзидан бир ўпаману манави медалларнинг ҳаммасини унга тақиб кўяман, – деб хиринглади Даврон.

– Учир овозингни! – беихтиёр қичқириб юбордим мен унга хезланиб, – тилингни тий.

– Бўқирма-е, сенда медал-педал йўқлигига шама қилмаяпман, кўнглинг нозик бўп кетибди-я, дарров хафа бўлдинг.

– Мен... мен... – дея ҳануз алам-изтиробда тутоқиб гапимни ҳам йўқотиб кўйдим.

Ҳайдовчи пешойна орқали бизга ажабсиниб, қизиқсиниб қараб кўярди.

– Нега унга медал тақишимни билмасанг, билиб кўй. Менга энг кўп хат ёзган Танзила бўлди. Бунинг учун қизни тақдирлашим керак-ку, тўғрими? Роппа-роса ўттизта хат олдим Танзиладан! Ўттизта-я?! Ҳатто, жавоб беришга эриниб қолдим...

Давроннинг сўнги сўзлари деярли қулоғимга кирмади. Гўё ўттиз қулоч ер қаърига кириб кетгандай бўлдим. Кўз олдимни хира бир туман қоплаб олди. Ҳозиргина юз-кўзимни эркалаб силаётган юртим шамоли, бамисли миямда чархдай гувуллаб бир сўзни бетиним айлантирарди: “Ўттизта-я?!” “Ўттизта-я?!”

Йўл бўйидаги дов-дарахтлар, уйлар кўпорилиб устимга қулаётганга ўхшарди.

“Ҳаммаси аён, ҳаммаси энди маълум, – деб ўйларим изтироб билан, – бу иккови аллақачонлар ваъдалашган, Танзила уни зор-интизор кутяпти! Мен... мен етим кўзи ўзимча нималарни орзу қилиб юрибман-а?! Саробга интилиб яшабман-а?! Кўнглимга қараб, мусофирчиликда шу шўрлик ҳам хафа бўлмасин деб менга аранг ўн бешта хат ёзган, меҳрини, севгисини манови махлуққа жўнатган. Ўттизта-я?!”

Йўқ, ўша куни мен кадрдон кўриққа, кадрдон қишлоғимга кириб бормадим. Аксинча, жазирама остида сарғайиб сўлган, қовжираб қуриган чўлу биёбон, топталган, тўзғиган, эзилган дала-дашт, хурпайган, хувуллаган, ҳориган тош-бетон иморатлар кўзларимга, юрагимга, онг-шууримга бостириб кирди. Кенгсойнинг тап-тақир қиридай безрайган, жонсиз ва карахт эдим.

Атрофимда минг айланиб минг ўргилаётган, мени ўтқизгали жой тополмаётган, кўзларидан шашқатор ёшлар оқаётган онажоним, шоду хуррам қавму қариндош паришон ҳолимни йўл азобига, чарчаганликка йўйишди, бемалол дам олишимга шарт-шароит яратиб берган бўлишди.

Танзила чиндан ҳам ҳали пахта йиғим-теримидан қайтмаган экан! Вилоят педагог кадрлар тайёрлов техникуми талабаси! Қанақа педагог... беҳаё, масхарабоз у! Сойга етаклаб бориб, суғорма қайтарадиган айёр алвасти! Тамом, бу қиз энди менга бегона, кўрмайин-куймайин...

Мен шундай қатъий қарорга келган эдим. Мен шундай бир сўзли, собит ирода, ўз кадр-қимматини юксак кадрлайдиган инсон эдим. Аммо... негадир сибизга чалгим, сибизга нолаларига кўшилиб қайларгадир бош олиб, йўқ бўлиб кетгим келарди. Бироқ қай гўрга ҳам борардим. Менинг ановиники каби ўмск деган шахрим бўлмаса?!

– Эна, сизга илгари бир сибизга бериб кўйгандим, шу турибдими? – деб сўрадим бир оқшом.

Рўзгор ташвишлари билан куймаланиб юрган онам дарсларга ҳамиша тайёр аълочи ўқувчидай, юзлари ёришиб бирдан жавоб берди.

– Ҳа, болам, турибди. Тўйингга аталган сандиқнинг тубига ташлаб кўйибман.

Бу жавоб юзимга яна бир тарсакидай тегди, қароримда қатъий туришга, ҳаётга хушёр қарашга, тўй қилишга онажоним илҳақ эканлигини англашга, демакки, ўзимга муносиб ёр топишга ундади.

Мен хаёлан қаллиғ қидириб баъзан беихтиёр кўча-кўйга чиқиб кетардим. Бироқ... нигоҳларим таниш, жуда таниш бир чехрани излар, кўнглим аллақандай мўъжизаларни орзиқиб кутар, ўша қадрдон муюлишда, кизил этик фитнаси каби не бир қақшатғич зарбаларнинг гувоҳи бўлган ўша қайрағоч ёнида қадамларим ўз-ўзидан секинлашар, юрагимга лаззатли бир изтироб, оғриқ қуйилиб келар эди. Ҳар заррасидан соғинч, соғинч ва яна соғинч силқиб турган бир шивир лабларимдан сидрилиб кетарди: “Танзила! Менинг жоним, менинг моҳитобим”.

Ўша кунлар биз иззат-икромга кўмилиб кетган эдик. Кўни-кўшнилар, ҳамқишлоқлар бири қўйиб-бири олиб ҳарбий хизматдан қайтганларни уйларида таклиф этишар, алоҳида эҳтиром билан қурблари етганича меҳмон қилишар эди. Ўша куз, айниқса, аскарликдан келганлар орасида раиснинг боласи борлиги кенгсойликларни одатдан ташқари сертакаллуф, серҳиммат, сермулоҳаза қилиб юборди. Эртаю кеч зиёфатлардан бўшамай қолдик. Қувондиқ қайсарнинг ҳар қатида мамнунлик, масрурлик ва мағрурлик қалқиб турган гулдурос гап-сўзларидан, қувноқ қаҳ-қаҳаларидан мудроқ дала-дашт сесканиб тушгандек, қип-яланғоч, қовжироқ ғўзапоялар қайта гуркираб, қайта ҳосил бергудек бўларди. Ўша мавсум ҳукуматга пахта топшириш режасини одатдагидан ҳам ортиқ бажарганлиги, иззат-обрўси, мол-давлати уйган пахта хирмонидан ҳам зиёда бўлганлиги, алп қомат, бургут нигоҳ, шер панжа боласининг ҳарбийдан кучига-куч, ақлига-ақл қўшилиб қайтганлиги, Давронининг бошқа тенг-тўшларига ўхшамай, ҳатто, аскарликда ҳам чекиш-ичиш иллатларидан йироқ бўлганлиги раисни гўё яна ўн ёшга яшартириб, тик қаддини яна тиклаб, юз-кўзини нурлантириб юборган, у ўзининг қалб туғёнларини, фахрини, қувончини, сурурини эл-улусдан илгаригидек яширолмай қолган эди.

– Мана, мустақиллик даврига ҳам етиб келдик, – деб қарилларди Қувондиқ ака баъзи бир даврларда, – сазон тез ўзгаряпти, энди-и-и... эс-хушли, ақл-фаросатли, мустақил фикрли ёшларга жойларни бўшатиб беришга аста-а-а... тараддуд кўра беришимиз керак.

Унинг ғамхўр, меҳрибон халқ оталарига хос сўзларида, раисликдек сермашаққат, серташвиш лавозимга муносиб ворис изидан келаётганига, кенгсойликлар бу борада ҳеч ўйланмай, ҳеч қайғурмай бутун диққат-эйтиборни улкан бунёдкорлик ишларига қаратишлари зарурлигига нозик ишора сезиларди.

Ҳа, Даврон дўстим ота амалини эгаллашга лойиқ, ҳар томонлама етук, тўкис йигит эди. Биз қайтгандан уч кун ўтар-ўтмас у туман марказидаги ҳосил байрамида уюштирилган кураш томошасида кетма-кет уч талабгорнинг курагини ерга босиб яна шон-шухрат қучди, аскарлик мақомидан яна полвонлик мақомига қайтди. Ўша тантанада мен қатнашмадим. Ўттизта хат бошимга солган ўттиз минг дарду ҳасрат оловида қуриб-ўртаниб, гўё ҳаммасига Даврон айбдордек, дўстимдан ўзимча аразлаб, унга гап қўшмай юргандим. Давроннинг бир курашда кетма-кет уч ютуқни қўлга киритганини эшитиб ичим қизиб қолди.

Дилгир, зерикарли оқшомлардан бири эди. Мактаб директори хонадонида меҳмон бўлиб ўтирардик.

– Энди-и... полвонжонлар, – деб қолди устоз зиёфат охирлаётган пайт бир менга, бир Давронга хокисоргина кўз ташлаб, – биз ҳам кенжатоининг кўлини ҳалоллатайлик деб йиғиниб ётибмиз. Кейинги ойда, насиб этса, бир тўйча ўтказамиз. Бошқаларникидай данғиллама қилишга бизнинг қурбимиз етмайди. Кичкинагина кураш томошаси ўтказамиз. Энди-и-и... кичкина кураш экан деб бошқа ёққа қочиб кетмангизлар. Икковингиз даврани қизитиб турунгизлар! Майлими?

– Хўп, хўп, домилла, – деб Даврон ҳам, мен ҳам қўлимизни кўксимизга қўйдик.

Вақт алламаҳал бўлганда меҳмондорчиликдан чиқдик. Почта идораси ёнида бошқалар билан хайрлашиб уй томон ёлғиз жўнадим.

Қоп-қора осмон тоқида тўлин ой ўйчан ва хомуш термулиб турар, кеч кузнинг салқин эпкинидан доврахтларнинг қовжироқ барглари ҳазин шитирлар, ойнинг зардобтус ёғдуларига бурканиб ётган кўча-кўй, экинзорлар ҳорғин ва паришон мудрар эди.

Мен таниш муюлишга етиб, қадрдон қайрағоч ёнидан ўтарканман, ногоҳ қулоғимга соҳир бир сас ғирашира чалинди:

– Соат ака.

Мен тошдай қотдим. Эшитганларим рўё бўлиб чиқишидан чўчиб, ҳатто товуш таралган тарафга қарашга ҳам ботина олмадим.

– Соат ака...

Бу соҳир сас сим-сим ой нурларига қоришиб ичу ташимни ёритиб юборди, изтиробдан чатнаб юрган юрагимга урилиб, бутун борлигимда акс-садо берди. Акс-садодан гангиб, эмраниб қайрағоч томон қарадим. Дарахт соясидан Танзила, менинг Танзилам чиқиб келди! Эгнида беллари сириб боғланган узун халат, бошида қия кўндирилган дуррача, дуррача хиягидан кўпириб чиққан қуюқ, жингалак сочлари эпкинда титраниб турибди! Қийиқ қошлар, лўппи юзлар, ҳаммаси – ўша-ўша, фақатгина бўйига бўй қўшилиб, нозик қадлари андак тўлишиб, яна ҳам жозибали, яна ҳам сулув бўлиб кетибди.

– Ассалому алайкум, Соат ака, – деди қиз совуқданми, ҳаяжонданми қалтираб, – яхши етиб келдингизми, хизматлар билан қийналмадингизми, дўстларингиз омонми...

Танзила тантанали тадбирга тайёрланган талабадай тўлиб-тошиб, титраниб-тебраниб, тез-тез гапираркан, товуши тобора тўниб, сўниб борар, антикар, қўлларини гоҳ кўксига қўйиб, гоҳ ёнига туширар эди.

– Салом, Танзила... мана, қайтдик, – дедим у томон бир қадам ташлаб.

Қиз илкис икки қадам ортага тисарилди. Шунда... шунда унинг жиққа ёш кўзлари ой нурида йилтиллаб кетди.

– Нега?.. – дедим аъзои баданимга ширин бир титроқ иниб, – нега йиғлаяпсан, Танзила?

Қиз худди айб устида қўлга тушгандай кафтларини юзига босди. Аммо бот-бот силкинаётган елкалари унинг унсиз йиғлаётганидан дарак берарди.

– Танзила, – мен уни овутиш илинжида билагига қўл чўздим.

Қиз яна илкис тисарилди. Кафтлари билан кўз ёшларини шоша-пиша артаркан:

– Қўйинг-е... – деб пичирлади.

Сўнг чуқур бир хўрсиниб уйлари томон югургилаб кетди.

Мен изидан лолу ҳайрон қараб қолдим. Тўлин ойдан сим-сим ёғдулар эмас, севинч, севинч ва яна севинч сочилаётгандай, кўзимга, кўнглимга, шууримга сим-сим сингиб бораётгандай эди. Негадир қаҳ-қаҳ отиб кулгим, сакраб-сакраб ўйнагим, шўх-шўх кўшиқлар куйлагим келарди. Қиз кўзидаги шашқатор ёш менинг кўнгил ғуборларимни, аччиқ алам-изтиробларимни, шубҳа-гумонларимни буткул ювиб кетгандай бўлди. Юрагимни лаззатбахш ором ва таскин эгаллади.

Ўша тун, ўша нурли, файзли кеча тўлин ой ҳамроҳим, сирдошим бўлди. Унинг заррин ёғдуларидан арқон эшиб, арғимчоқ учдим, қишлоқ биқинидаги пайкал бўйида мажнунона кезиниб юрдим.

“Наҳотки, Танзила ҳам мени севса?! – деб ўйлайман тўлқинланиб. – Ҳа, аниқ севади! Ахир соғинганидан, ўртанганидан йиғлади-ку! Қизлар ўзи шунақа бўлади. Армияда бир билагон дўстим севиб қолган қизлар кўз ёшларга зўр беради деганди, бундан чиқди... Танзила мени севади.”

Мен шундай фараҳли хаёллар етовида кезинарканман, неча-неча кундан бери елкамни ўттиз ботмон юкдай босиб турган ўша ўттизта хат муаммоси ҳам осонгина, жўнгина ҳал бўлди-қўйди.

“Шу ҳам гап бўлди-ю, – деб ўйладим ўз-ўзимдан таажжубланиб, – балки менга элликта, юзта хат ёзгандир, шунчаки, улар қўлимга етиб бормагандир, – сафдошларимдан униси-буниси олиб, менга беришни унутгандир... Умуман, гап хатларнинг сонидан эмас-ку, ҳамма гап уларнинг мен учун, менга атаб ёзилганида-ку! Эҳ, қандай чиройли, сермазмун хатлар эди. Ҳаммаси эсимда, нуқта, вергулларида эсимда...”

Ҳа, рост, аскарлик давримда Танзиладан келган ҳар бир мактубни қайта-қайта ўқийвериб, бир пайтлар, мулла Мирза қўярда-қўймай ўргатган муқаддас суралардай ёдлаб олардим. Бу ҳам етмагандай, юрагим тафтини боссин деб, унинг сўнги хатларини кўкрак чўнтагимга уч-тўрт кун солиб юрардим. (Аслида бошқа қулайроқ кисса йўқ ҳам эдику-я!) Ажаб, сафдош, қуролдош дўстларим ўзлари билан севишган, ваъдалашган қизларнинг суратларини ёнларида олиб юришар, бошқаларга кўрсатиб мақтанишар, ҳатто, айрим ишқий саргузаштларини оқизмай-томизмай айтиб беришар эди. Мен эса Танзиладан келган хатларни уларга кўрсатиш нари турсин, ҳатто қизнинг номини бошқалар олдида тилга олишдан ҳам ўзимни тиярдим, уни ҳамма-ҳаммадан, ҳатто ўзимдан ҳам қизғанардим. Ўша конибодомлик самбочи дўстим кўнгил кечинмаларимни зийраклик билан пайқаб, қойил қолганнамо бош чайқарди.

“Сен, жўра, ҳаққий эркак, – дерди у ўзбекча-тожикча қориштириб, – нағз дедитона ба бозор андахта намешад”.

Дўстимнинг эътирофлари менга мойдек ёқарди. Олис-олисларда Танзилам миннатдорона жилмайиб қўйганини ҳис қилиб, ўз-ўзимдан севиниб, ҳовлиқиб қолардим.

Ўша тўлин ой балққан кеча у ўз дил изҳорини кўз ёшлари билан баён этди. Бу кўз ёшлар менинг сўнишга, сўлишга шайланаётган севгимга бамисли оби ҳаёт бўлиб томди. Менинг муҳаббатим, менинг севгим кеч кузнинг ўша кечасида қайта гуллаб юборди.

Мен бахтиёр эдим, мен мамнун эдим. Онажоним эртаси куни ранг-рўйимдаги ўзгаришларни кўриб шодланди, ўз-ўзича пичирлаб дуолар ўқиди, юз-кўзимга меҳр билан термулди.

– Ана энди пича чехранг очилди, болам. Шу пайтгача қош-қобоғинг уйилиб мени кўрқитиб юриб эдинг.

Даврон ҳам менинг бир кечада хуш-хандон дўстга айланиб қолганимдан таажжубга тушди. Лекин эзмаланиб, тафсилотларини сўраб-суриштириб ўтирмади. Биз яна қўлни қўлга бердик. Биз яна узоқ-яқиндаги тўй-ҳашамларда кураш тушиб донг тарата бошладик.

Мен туну кун яна Танзила ҳақида ўйлардим. Унинг ишқи қалбимда аввалгидан ҳам баттар аланга олди. Мен қизга севги изҳор қилиш, у билан ваъдалашиш пайига тушдим, уни ёлғиз, овлоқда учратиш илинжида жума кунлари, Танзила шаҳардан қайтар пайтлари, почта биниси қаршисидаги автобус бекати яқинида ивирсиб юрдим. Аммо у-бу сабабларга кўра ҳеч режам амалга ошмади.

“Яхшиси, ўқиш жойига борсам-чи?!” – деган ўй туйқус бир куни хаёлимга урилди. Бу режа ҳар томонлама қулай, самарадор эканлиги яққол кўриниб турарди. Мен барча имкону шарт-шароитларни чама-лаб, келгуси ҳафта пайшанба куни шаҳарга тушишга қатъий қарор қилдим. Аммо... минг афсуски... режаларим буткул барбод бўлди. Ҳаётим, қисматим ағдар-тўнтар бўлиб кетди.

Давроннинг “Жигули”сида туман марказидан келаётган эдик. Бир пайт дўстим ўйчан бир қиёфада машинани йўл бўйига тўхтатди.

– Жўра, бир маслаҳатли иш бор-да, – деди у қандайдир хижолатомуз илжайиб. – Биласан-ку, сендан яширадиган ҳеч сирим йўқ.

– Гапиравер, – дедим қизиқсиниб.

– Уйлантириб қўяйлик, деб уйдагилар тоза гаранг қияпти. Биласан, ўзимга қолса ҳали бундай ниятим йўқ, ҳали ўқимоқчиман, ҳали Россияга қайтиб кетишим ҳам мумкин.

– Уйдагиларга шундай деб тушунтир-да...

– Кўп гапирдим, барибир фойдаси бўлмапти. Қаридим, чарчадим, менга келин керак, деб, айниқса, энам оёқ тираб турибди.

– Қийин бўпти сенга, – деб ўзимча истехзо қилган бўлдим.

– Отамнинг гапи менга маъқул бўлди, – деди Даврон ўз-ўзига сўзлагандай, – уйлан, келинни келтириб қўй, кейин тўрт томонинг қибла, деди. Шунга-а-а... ўйланиб турибман, кимга уйлансам экан...

Дўстим худди бозордан мол танлаётгандай бирикки қизнинг номини тилга олди. Сўнг ғижиниб қўл силтади.

– Сенга шаҳарлик қизлар ярашади, – деб қўйдим мен.

Бир пайт Давроннинг хаёлчан чехраси ёришиб кетгандай бўлди, лабларига табассум югурди.

– Айтганча, Танзила-чи?! Танзилага уйлансам бўлмайдими? Қайси қиздан қаери кам, а, сен нима дейсан? Боя шаҳарлик қизлар деганингда шу эсимга тушиб кетди, раҳмат, сенга, жўра, ростдан ҳам у шаҳарлик гўзаллардан қолишмайди.

Кўз олдим қоронғулашиб, бошим ғувуллаб, Давроннинг вайсашлари элас-элас эшитила бошлади.

– Эй, нега ўчиб қолдинг? – дея у елкамга шўхшаён туртди, – мастмисан, нима бало? Айт, нима қилай, дўстга ўхшаб маслаҳат бер-да.

– Танзилани тилга олма, – дедим аранг.
 – Нима?! Нега... тилга олмай?
 – У... у меники...

– Сеники?! Ух, ти, писмиқи, қойилман сенга! Менга бир оғиз айтмай, зимдан иш пишитиб юрган экансанда, а? Нон синдирдиларингми?

– Йў-ўқ, ҳали...

– Ё ҳали овлоқ-овлоқда учрашиб, аҳду паймон қилиб юрибсизларми?

Мен “ҳа” дейишга ботина олмадим. Ёлғон гапирсам, Даврон эртагаёқ овоза қилиб юбориши аниқ, бу уйдирма Танзиланинг қулоғига етиб борса... қизни бепичоқ сўйган бўламан-ку!

– Йўқ, ҳали ваъдалашмадик, – дедим овозим қалтираб.

Даврон нописанд бир тарзда машина ўриндиғига ястаниб кулди.

– Танзила ваъда бермаган, нон ҳам синдирилмаган, буёғи қизиқ бўлди-ку, нимага ишониб у меники, деяпсан?

– Танзилани севаман, жонимдан ҳам ортиқ кўраман.

– Мана, мен ҳам севаман энди, бу ҳали ҳеч нима ни ҳал қилмайди. Соат, – деди дўстим туйқус жиддий тортиб, – агар Танзила ҳам сенга севаман деб айтган бўлганида қўлимни кўксимга қўйиб, бемаза гапларим учун сендан кечирим сўрардим, сенга ҳеч қачон халақит бермасдим.

– Мен Танзилани севаман, – деб ғудрандим мен, ўзимни оқлашга бошқа сўз тополмай.

– Соат, мени биласан-ку, бир айтдимми, кейин ортимга қайтолмайман. Бўпти, сен учун са-ал чекинаман, гап бундай, эртагаёқ Танзилага совчи юбораман, агар у рад этса, тамом, яна қўлим кўксимда, бир чеккага чиқаман, кейин, уни севасанми, пишириб ейсанми, бу ўзингга ҳавола. Қалай, таклифим маъқулми?

Мен лом-мим деёлмай, ич-ичимда инграб қўйдим, холос.

Совчилар! Даврон, раиснинг арзанда ўғли совчи қўйса, ким рад эта олади, ким?! Мулла Мирзами, уста Абилми, Улдон чечами? Йў-ўқ, қайтам, қувонишиб ҳали совчиликдан гап очилмай туриб ҳаммалари бош эгишади. Устига-устак, Қувондиқ қайсар бир пайтлар ҳады этган согин сигир шунча йиллардан бери ўзидан кўпайиб, бутун уруғ-аймоғи билан оғилда мўъраб турибди. Анови қизил этикнинг жозибаси ҳам ҳали-ҳали кўзни қамаштирса керак. Ким билади, менга номаълум яна қанчадан-қанча совға-саломлар совчиларнинг тилини бурро, қўлини узун қилишга шай тургандир?!

– Хўш, таклифим маъқулми, мулла Норсоат? – деди Даврон ғолибона илжайиб, – совчиларни эртагаёқ жўнатаман.

– Йўқ! Йўқ! – беихтиёр бўкириб юбордим мен.

Давроннинг қошлари чимирилиб, кўзлари қисилиб, бурун катаклари пир-пир уча бошлади. Бу... бу қиёфа менга таниш, жуда-жуда таниш. Бу шунчаки жаҳлдан эмас, дўстим яна ҳам қатъийлашганидан, ушлаган жойини узиб олишга шайланганидан дарак берарди.

– Соат, Танзилани севишингга мен ҳали ишониб қолганим йўқ. Сен, шунчаки, қизни мендан қизганаясан, мендан, жонажон дўстингдан! Сен... сен йўлимга атай тўғаноқ бўляпсан. Мен буни дўстликка хиёнат деб ҳисоблайман.

– Даврон, гапларим чин, мен уни қаттиқ севаман, болалиқдан бери севаман, айтганларимга ишон, ҳар кун, ҳар дақиқа шу қизни ўйлайман.

– Ўчир, ўчир овозингни! Танзилани севишингни менга ҳеч қачон айтмагансан, ана, боя тан олдинг, унинг ўзигаям ҳеч нарса гапирмагансан. Ўв, Танзила томонга биринчи қадамни мен ташладим, мен! Демак, биринчи бўлиб мен совчи жўнатаман. Мен биринчи бўлиб Танзилани тилга олганим сенга ёқмаяпти, шунинг учун тизинглаяпсан, севаман деб баҳона қилаяпсан.

– Йўқ, совчи юборишингга йўл қўймайман!

– Мен билан урушмоқчимисан? – деди Даврон қаддини бироз кериб. Унинг қароқларида қип-қизил шафақ аксланиб турарди.

– Керак бўлса, урушаман, – дедим мен ҳам қўларимни мушт қилиб, – биламан, сен зўрсан, отангнинг ҳам қўли узун, каттакон, мени ўлдирасизлар, лекин Танзилани ҳеч қачон сенга бериб қўймайман!

Даврон истехзоли тиржайди.

– Энди шундай шатталик йўлига ўтдингми? Нега отамни ўртага тикаяпсан? Эй, отамни бирор ерда пеш қилганимни ҳеч кўрганмисан, а, кўрганмисан? Нега тирриқлик қиляпсан?

– Урушаман десанг урушаман, – дедим бироз бўшашиб.

Даврон панжаларини паншаҳадай кериб юзини бир сидириб ташлади. Одатда, у ўзини аранг босиб, жаҳлини пасайтириш учун шундай ҳаракат қиларди.

– Соат, – деди дўстим ҳануз товуши темирдай жаранглаб, – тўйимнинг курашини қизитиб берасизлар деганди домилла, эсингдами? Индин тўй, кечки пайт кураш. Кел, икковимиз масалани бошқача ҳал қиламиз.

– Қандай?

– Ота-боболаримиз анъанаси бўйича ҳал қиламиз. Икковимиз курашамиз. Ғолиб Танзилага эгалик қилади. Ҳам домилланинг тўйи қизийди. Қалай? Бу гапга кўнарсан энди, а?

Ҳа, Даврон мени бурчакка қисган эди! Унинг таклифига рози бўлишликдан бошқа иложим қолмади.

– Бўпти, курашамиз, – дедим қатъий, – лекин... лекин бу келишув ўртамызда, ҳеч ким билмасин.

Даврон асабий бир тарзда хоҳолаб кулди.

– Эй, ошинг ҳалол бўлса, кўчада ич, деган мақол бор-а. Сен нимадан кўрқаяпсан?

– Мен ҳеч нарсадан кўрқмаяпман. Танзила гап-сўзга қолмасин тагин деяпман.

– Эй, қизни қўй, сен ўзингнинг шаънингни ўйла. Йигитнинг ори бут бўлса, қизларга кийимнинг кераги йўқ, шуни унутма. Мен сенинг таклифингга кўнмайман. Бундай ими-жимиди беллашиш ота-боболар удумига тўғри келмайди. Ҳаммаси ошкора, очиқ бўлиши керак.

– Бўпти, билганингни қил, – дедим алам билан қўл силтаб.

– Демак, келишдик. Индин, кечки пайт ҳаммаси ҳалоллик билан ҳал бўлади, – деди Даврон ғолибона илжайиб, – энди-и, жўра, машинадан тушинг. Шу лаҳзадан бошлаб икковимиз бир-биримизга ашаддий душманмиз. Орани очиқ қилгач, қўл ташлашиб, тўн ёпишиб, қайта дўст тутинамиз. Қани, туш машинадан!

Мен ғазаб ва нафрат ичида каловланиб машинадан тушиб қолдим. Даврон “Жигули”ни ўт олдириб, ҳануз илжайган қўйи очиқ ойнадан қўлини чиқариб анъанавий тарзда баланд кўтарди.

– Қуёш ҳали ботмаган!
– Қуёш ҳали ботмаган! – такрорладим мен ҳам хаваго қўл сермаб.

Аммо қуёш аллақачон қип-қизил қондек шафаққа беланиб уфққа бош қўйган эди.

Мен жим-жит йўл бўйида сўппайиб қолиб кетдим. Ён-атрофим бийдай дала-дашт. Шом қоронғулиги мени тобора қаърига тортиб борар, йўл бўйидаги яккам-дуккам дарахтларда чуғурчуқлар безовта чуғурлашар эди. Сал кам ўн чақирим наридаги қишлоғим томон ҳорғин ва эзгин жўнадим. Унда-мунда хира, митти юлдузлар гўё ҳоли забунимга ачингандай жонсарак милтиллайди.

Мен аллақачон мағлуб эдим. Даврон илк ҳамладаёқ мени ерпарчин қилди. Ҳамла?! Бундай дейишим тўғримики. Умуман, дўстимни маломат қилишга ҳақлиманими? Ахир, Даврон бирор гапида ҳам адолат чегарасидан чиқмади-ку! Аслида ҳамма-ҳаммасига ўзим айбдорман. Ношуд-ландовурлигимдан хафа бўлишим керак. Ахир... ахир Танзилага бир оғиз кўнглимни ёриб, унинг умидбахш, нажотбахш ваъдасини олиб қўйганимда бундай кўргуликларга йўлиқиб юрмасдим. Агар Танзила билан аҳду паймон қилганимда, раис тугул, шаҳаншоҳнинг боласи совчи қўйганида ҳам заррача кўрқмасдим. Чунки биламан, ич-ичимдан сезаман, Танзила аҳдига вафодор қиз. Аммо... минг афсуски, шу пайтгача унга на севгимни айтдим, на ваъдалашдим.

Мен шундай ҳасратли ўйлар исканжасида ийғаланиб, сийқаланиб борарканман, қишлоқ яна минг-минг чақирим нарига сурилишини, унга ҳеч қачон, ҳеч қачон етолмаслигимни жуда-жуда истардим. Қани энди, парча тошга айлансаму, шу ерларда умрбод қолиб кетсам деган орзу хаёлимда бот-бот чарх урарди.

Мен ўзи недан умидворман? Танзиланинг гоҳ кулганига, гоҳ йиғлаганига қараб ўзимча фол очиб юрибман холос. Ўша тунги кўз ёшларини кўриб, бу севинч, бу соғинч, бу севги изтиробларидан, дея ўз-ўзимни ишонтирдим, қувондим, керилдим, ғуруландим. Аслида бошқача бўлса-чи? Балки Танзила афсус-надоматдан, хижолатпазликдан йиғлагандир ўша кеч? Менинг ўзимча севиб, куйиб, ўртаниб юрганимни пайқагану, муҳаббатимни кўз ёшлари билан рад этгандир, кўнглим Даврон акамда, демоқчи бўлгандир, бесамар қийнаб қўйгани учун мендан кечирим сўрашга урингандир?! Анови ўттизта хат-чи? Ўша тўлин ойли тунда, қизнинг кўз ёшларидан маст бўлиб ўттиз хил баҳоналар билан уларни ҳам ўзимники қилиб олдим. Аслида ўша мактубларда нелар ёзилган, билмайман-ку, ахир! Давроннинг ҳалиги ғолибона илжайишлари, қатъий гап-сўзлари балки беҳуда эмасдир? Иккови аллақачон аҳду паймон қилиб, энди мени мазахлашга ўтишгандир?

Мен кимсасиз, жим-жит йўл бўйлаб, тункезар арвоҳдай бесар сомон кетиб борарканман, кўнглимда кечган сўнги шубҳа-гумонларга чиппа-чин ишониб, бўғзимга алам ва нафрат тўкилиб, сассиз, унсиз бўзлаб борардим.

Шу орада қишлоқ тарафга тиркама таққан бир трактор тариллаб, бир мотоцикл пат-патлаб, тун сукунатини, менинг хаёлларимни парча-парчалаб ўтиб кетди.

Мен шоша-пиша ўзимни дарахтлар панасига олдим. Назаримда, фаралар нури ичи-ташимни ёритиб,

бор сир-асроримни ошкор этадигандек, кўрганлар ус-тимдан мириқиб куладигандек туюларди. Аммо бу қилигимдан ўзимнинг энсам қотди. Ҳозир-ку амал-тақал яшириниб қолдим, эрта-индин рўй берадиган шармандалиқдан қандай қутуламан, деган ўй бутун борлигимни тилкалаб турарди.

Қоп-қора осмоннинг бир чеккасида занглаган темир баркашдай тўлин ой кўринди. Унинг сарғиш ёғдулари остида олис-олислардаги уйлар, иморатлар ғира-шира кўзга ташланарди. Борлиқ сирли, ваҳимали бир сукут оғушида тек қотган эди.

Ой нурларига чулғанганимданми ё ғуж-ғуж юлдузларнинг шўх-шаън жимирлашиданми, ҳар нечук, кўнглим андак ёришиб, таскин топгандай бўлди. Йўқ, йўқ, адашибман, аслида хаёлимнинг бир чеккагинасида милтиллаб турган, дўстим, шунчаки, ҳазиллашди, ҳозир бирор дарахт панасидан қаҳ-қаҳ уриб олдимга отилиб чиқади, деган ўй машинадан тушиб қолганимдан буён умидвор қилиб турган экан. Шу илинжда қаршимда кўринган қорага талпиниб, бир мўъжиза кутиб бораётган эканман. Афсус, умидларим сароб бўлиб чиқди.

Шу алфозда қоқилиб-сурилиб, гоҳ имиллаб, гоҳ тезлашиб бир соатча йўл юрдим. Ниҳоят, қишлоқ биқинидаги, “Кенгсой бургутлари”нинг доимий кўналғаларидан бири бўлган тутзорга етиб келдим. Шу пайт йўл чеккасида қийшайибгина турган энгил машинани кўзим илғаб қолди.

“Ия, дўстимники-ку?! Қўналғамизда кутиб турган экан-да, ярамас ҳазилкаш!” – деган ўйдан бутун борлигимга қувонч югурди. Беихтиёр қадамларим илдамлашди.

Ҳа, Даврон чиндан ҳам кутиб турган экан! Аммо ёлғиз эмас, ёнида “Кенгсой бургутлари”дан бўлган, иккитаси касаллиги туфайли ҳарбий хизматдан қутулиб қолган, иккитаси бир ҳафта бурун аскарликдан қайтган, тўрт нафар дўстимиз ҳам хурпайиб турарди.

– Гап бундай, бургутлар, – деб тантанавор, баланд бир товушда сўз бошлади Даврон, – Норсоат дўстим билан нозик бир масалада тўқнашиб қолдик. Бу ҳақда боя сизларга айтдим. Индин мактабимиз директори, Тўхтасин домланинг тўйида икковимиз курашиб масалани ҳал қиламиз. Муқаддас тутзоримиз, тўлин ой, маржон юлдузлар гувоҳлигида, сизларнинг ҳузурингизда онт ичиб айтаманки, ҳаммаси ота-боболар удуми бўйича, ҳалоллик ва мардлик асосида бўлиб ўтади...

Давроннинг болагимиздан бери таниш, ҳатто, ўша Ўмскдаги Аня-Маняларнинг ноз-карашмалари ҳам йўқ қила олмаган, ғирт китобий тилда баландпарвоз гапиришлари, ўнг қўлини бош узра кўтариб, чап қўлини кўкрақда тутиб туришлари бизга ҳам ҳеч бир ғайритабий туюлмас эди.

Унинг айтганларини сомеъ бўлиб эшитдик. Айниқса, мен суд ҳукмига қулоқ тутган тутқундай итоат-корона бош эгиб, ерга кириб кетгудек бўлиб турардим.

– Шайх, Ғиёс, – деди Даврон ёнидаги болаларга юзланиб, – икковингиз Норсоат тараф, унинг олди-га ўтинлар. Бу ажралиш вақтинча, курашдан кейин ҳаммамиз ҳамишагидай дўст бўп кетаверамиз.

Даврон ўз тарафдорларини олиб машинасига ўтирдию, шиддат билан жўнаб кетди. Биз “Жигули”нинг қип-қизил чўғдай милтиллаб, тобора узоқлашиб бораётган орқа чироқларига хомуш ва ўйчан термулиб анча пайт тек туриб қолдик.

Ҳойнаҳой, кўнглимни кўтаришга шайланди, шекилли, бироздан сўнг Ғиёс:

– Домилланинг тўйи роса қизийдиган бўлди-да, – деди кафтларини бир-бирига ишқалаб, – ҳаяжонли, эсда қоладиган, қизиқ кураш томоша қиламиз.

Мен ҳасрат тўла нигоҳларимни ситилиб кетган кўз ёшлардек ғуж-ғуж юлдузларга қададим: “Бу сенга қизиқ, сенга завқли, Ғиёсбой... Менинг дардимни қайдан ҳам билардинг...”

Шайхали ҳам елкамга дўстона қўл ташлаб ҳамдардларча далда берган бўлди.

– Давроннинг мақтанишларидан кўрқма. Бир қўлдан қолдирмайсан уни, биз сенга ишонамиз.

Уша тунги, Даврончасига айтганда, муқаддас тутзор, маржон юлдузлару тўлин ой гувоҳлигида аҳдлашганимиз, қасдлашганимиз бутун қишлоққа овоза бўлиб кетган экан.

Мен буни тўй оқшомида, кураш томошаси бошланиш арафасида, қисматимдай қоп-қора қоронғуликка қоришиб кимнингдир ғилдираклари ўрнига синиқ ғишт бўлаклари қалаб қўйилган, носоз юк машинаси панасида, тарафкаш дўстларимни, умидбахш бир мўъжизани кутиб турганимда ногоҳ билиб қолдим.

Уч-тўрт шарпа бўлажак кураш майдони томон гурунглашиб боришарди.

– Ие, шундай бўптима-ей...

– Ҳа, қишлоғимизнинг кўзга суртган икки полвони қиз талашиб қопти.

– Қайси қизни?

– Абилнинг асранди арзандаси бор-ку, шуни.

– Обб-о-ей, оббо... курашда ким енгса, қиз шуники бўлармиши?

– Ҳа, иккови қаттиқ гаровлашган.

– Бу гап аввал қай биридан чиқди экан?

– Кимдан бўларди, раиснинг анови эркатойиданда, доим бемаза ишларни бошлаб юради. Болалигидан бери шундай бузғунчи, жанжалкаш.

– Ҳеч олди қайтмаган-да, бу боланинг. Ҳамма нарсанинг эгаси ўзимман деб ўрганган, ҳеч кимни юзхотир қилмайди.

– Норсоатбой би-и-р шохини синдирса, яхши бўларди-да.

– Ким билади, у ҳам бир шўр етим-да, кўрққанидан йиқилиб берар аввали.

– Абилбойнинг аҳволи қандай? Қулоғига етибдими бу талаш?

– Раиснинг ули қизига ошиқ бўп қолганидан димоғи чоғ деб айтди биров, яна билмадим...

– Йиқитсаям, йиқилсаям, раиснинг боласини деса керак у.

Одамлар тўпи шу тарзда гурунглашган қўйи олдимдан ўтиб кетди. Уларнинг менга тарафдорлиги ичимни илтиб, кўнглимни кўтарган эса-да, бироқ бизларнинг гаровлашганимиз овоза бўлиб кетганидан дилим ғаш, таъбим тирриқ эди.

Кўп ўтмай Шайхали ва Ғиёс ёнимга келишди. Учовимиз икки кун давомида зовур ортидаги пайкал бўйида машғулот ўтказган эдик. Гоҳ униси, гоҳ буниси мен билан олишди. Мен уларни чирпирак қилиб улоқтираман. Улоқтирар эканман, икковини қўшган тақдирда ҳам битта Даврон бўлолмаслигини ич-ичимдан ҳис этаман. Содда дўстларим эса мени астойдил алқашади: “Қойил, қўш хўкиздан ҳам кучинг кўп. Рост, сен ғолиб бўласан”.

Биз кечки пайт тўйхона ёнида учрашишга келишиб хайрлашган эдик. Мана, улар ҳовлиққан қўйи етиб келишди.

– Юр, кураш ҳам бошланиб кетди, – деди Ғиёс майдон томон аланглаб. – Давронларнинг жойлашиб олганига анча бўлди.

Катта полвонларга хос тарзда, бошимдаги жун қалпоқни кўзларимгача бостириб, қалин чопонимга бурканиб, икковининг ўртасига суқулиб, одамлардан паналаган қўйи кураш майдони томон юрдим.

– Кўрқма, ҳаяжонланма, барибир сен ютасан, – деб қўяди Шайхали.

Қор-қировсиз кириб келган қиш димоғидан совуқ ҳаво пуркаб турарди. Бир ҳафтача бурун енгил ёғиб ўтган ёмғирдан намиққан далалардан чиркин ўтланлар, хазон иси анқийди.

Баланд устунларга тортилган симларга осилган лампа чироқлар ёғдусидан чор-атроф чароғон эди. Кураш майдони теграсида қари-қартанг кўр солиб ўтирар, улар ортида ёш-яланглар тик туриб полвонларни кузатар эди. Тўп-тўп томошатаблар майдонга тақаб қўйилган юк машиналари, трактор тиркамалари устида туриб даврага завқ-шавқ билан тикилишиб қийқиришар, ирғишларар эди.

Давра баковули ўша машҳур Эргаш мироб экан. Бир пайтлар Даврон унга ҳурматсизлик кўрсатганини, курашни ғирром баҳоладингиз деб юзига солганини ҳисобга олсак, бу ҳакам ҳам менга тарафкаш бўлиб чиқарди.

– Ҳа, полвонжонлар, бўшашманглар, жонли-жонли олишинглар, – дея чиркин сомон, ёғоч қириндиси қалин тўшалаган ҳоварда беллашаётган ўспиринлар атрофида айланиб турарди у, – зот кам бўлса, ҳали яна қўшаман.

Худди шу гапни кутиб тургандай чорпахил, хумкалла ёш полвон рақибини чалпак қилиб ерга урди.

Давра гувуллаб юборди.

– Ҳалол, жигитнинг ҳақини беринг, – деб қичқирди баковул.

Биз томошабинлар тўдасини ёриб, ўзимизга қулайроқ жойга ўрнашиб олдик.

Ажаб! Ҳалиги гурунган руҳланиб ўзимга ишонч ордими, ё даврага суқулиб, беллашаётганларни кўриб полвонлик томирим қабардими, ҳарнечук, биров хотиржам тортиб қолган эдим. Даврон гаровга чорлаган ўша тундан бери юрагимни ғижимлаб ётган аламизтироб, уят-андиша, кўрқув қайларгадир бекиниб қолгандай эди.

Мен зимдан ён-веримга кўз ташладим. Тўй эгаси – Тўхтасин домла бир пайтлар таъкидлагандай, кичкина кураш мусобақаси бўлишига қарамай, томошатабларнинг ҳаддан зиёд кўплиги бизнинг талашимиз, гаровимиз бутун қишлоққа ёйилганидан дарак берарди. Ҳатто давранинг бир четиди хотин-қизлар ҳам майдонни ҳуркибгина кузатиб турарди.

“Танзила ҳам шу ерда-ёв, ахир бугун яшанба” – шу фикр хаёлимдан лип этиб ўтди. Аммо йиғилган аёллар орасидан уни илғай олмадим. Шу орада Давронга кўзим тушиб қолди. У давранинг кунботар томонида, ўз тарафкашлари орасида, худди менга ўхшаб кийимларига бурканиб, кураш тушаётганларни нохуш кузатиб, ўз гали келишини бетоқат кутиб турарди.

Давра яна қийқириб юборди. Похол тўшамага қоришиб қолган мағлуб полвон гангиган қўйи ўрнидан

турди. Ғолиб эса кўкрак кериб баковул ёрдамчиси кўлидан ўз совринини олди. Мағлубнинг орига чиққан, баланд бўйли, мушак-муқуллари бўртиқ йигит давра бўйлаб оҳиста айланарди.

– Жартепалик Нозим полвон! – дея уни томошабинларга таништирди баковул.

Ғолиб полвон совринни шерикларига топшириб яна майдонга қайтди.

Тўлин ой, кўк тўла юлдузлар ҳам, назаримда даврага яқин келиб, беллашувларни ажабланиб кузатаётганга ўхшарди.

Мен яна ён-веримни зимдан кузатдим.

Ҳурматли меҳмонлар ўрнашган жойда Қувондик қайсар кўринмас эди. Даврон иккимиз машинада айтишиб, қизаришиб қолган куни у пешин пайти аллақандай катта мажлис баҳонасида вилоят марказига жўнаб кетганини эшитгандим. Афтидан, у ёқдан ҳали қайтмаганга ўхшайди. Бироқ бундан на қувонч, на ташвиш ҳис этдим.

Томошабинларнинг қийқириғи, ғала-ғовури остида кураш қизғин давом этарди. Бир пайт тўй эгаси Тўхтасин домла лапанглаб баковулнинг ёнига келди-да, унинг қўлоғига алланеларнидир узоқ шивирлади. Эргаш мироб мамнун бир қиёфада бош ирғаб турди. Шу орада ҳарсиллаб олишиб ётган полвонлардан бири рақибини белидан кучиб даст кўтарди, аммо зилзамбил юқдан ногоҳ ўзи қалқиб кетиб, чалқанчасига қулади, рақибни уни шу ҳолатда босиб қолди. Давра қийқириб юборди.

– Ҳалол! Аброр полвон ғолиб! – дея эълон қилди баковул.

Мен йиқилган курашчини яхши танирдим. Маҳоратли, чапдаст полвонлардан. Аммо ҳозир кўпол хатога йўл қўйганини кўриб, ўз ташвишимни ҳам унутиб, хаёлан унга дакки бера кетдим.

– Халойи-и-иқ! – деб қолди бир пайт Эргаш мироб кўллари билан кўтариб, – тўй эгаси камтар, камсуқум одамлигидан хабарингиз бор. Шунинг учун бугунги курашимизга биттагина тобоқ қўймоқчи. Ҳозир шу тобоқ учун бўладиган беллашувни томоша қиламиз-да, кейин оқсоқоллардан бир дуо олиб курашимизни яқунлаймиз.

Баковул шундай деди-да, ёрдамчиси узатган оқ матони олиб ўртага қўйди.

– Мана, тобоқ! Шу тобоқни ердан оладиган талабгор полвон борми?! Зоти катта бир ҳўкиз! Қани...

Эргаш мироб сўзини тугатар-тугатмас Даврон майдонга отилиб чиқди, ўртадаги оқ матони қўлига олиб, катта полвонларга хос бир тарзда манглайига тегишиб қўйиб, даврани бир айланиб, сўнг яна жойига бориб ўтирди.

– Тобоқни Даврон полвон кўтарди! – деб эълон қилди баковул, – қани, ораларингизда унга талабгор борми?!

Даврон давра айлана бошлагандаёқ Шайхали устимдаги тўнимни, Ғиёс бошимдаги қалпоғимни ечиб олиб, мени курашга шайлаб туришарди. Мен Мулла Мирзадан ўрганган оятларни чала-чулпа ўқиган кўйи, адашмасам, гаровлашган кунимиздан бери ўз-ўзимга бешинчи бор дам сола бошладим. Эргаш мироб яна қайта талабгорлар чорлаган пайт Шайхали елкамга туртди.

– Соат, давай, омад сенга! Худо қўлласин!

Мен белбоғимни қайта боғлай-боғлай ўртага чиқдим.

– Талабгор даврага тушди! – деб эълон қилди баковул, афт-ангоридеги айёрони ифодага қараганда, у ҳам ҳамма шов-шувдан хабардорга ўхшарди, – ўзимизнинг Норсоат полвон! Ўртадаги зотга тўй эгасининг жияни томонидан яна эллик сўм қўшилди, бир ҳўкизу эллик сўм! Бу ҳали ҳаммаси эмас... ғолибни яна бир ажойиб мукофот кутиб турибди, уни икковлари яхши билишади.

Томошабинлар тарафдан қиқирлаган, пихиллаган кулгулар эшитилди.

Мен устоз Абсал полвон ўргатганларига амал қилиб атрофимга алангламай оёқ остидаги похол, қиринди тўшамадан кўз узмай давра айланардим. Даврон мендан сал олдинда, кўллари белбоғига тираб, гердайган кўйи лапанглаб одимларди.

– Қани, полвонжонлар, бошланглар, давра совимасин, – деди баковул кўлидаги хивични сермаб.

Даврон илкис ортга бурилдию кўллари ҳаволатиб ҳужумга ўтди. Мен ҳам товонларимни тўшамага маҳкам тираб ҳимоя маррасини эгалладим. Давра туйқус жим-жит бўлиб қолди. Рақибим одатдагидек чалгитувчи ҳаракатлар қилиб ўтирмай, шиддат билан ташландию яктагим ёқасидан тутди. Мен унинг белбоғига кўл чўздим. Аммо Даврон ушлашимга йўл қўймай зарб билан силтаб тортди. Мен ногоҳ тиззалаб қолдим. Давра гувуллаб юборди. Рақибим яна бир силтаб устимга ўзини ташлаганда борми, мен тўшамага тўшалиб қолишим тайин эди. Аммо... аммо у ҳеч кутилмаган пайт ёқамни қўйиб юборди-да, яна шиддат билан давра айлана бошлади. Мен ҳам тиззалаб қолган жойимдан туриб, яктагимнинг елкамдан сидирилиб тушган ёқаларини тўғриладим. Давроннинг фавқуллодда жўмардлиги мени аллақачон руҳан синдиргандай, куч-қувватимнинг ярмини кесиб кетгандай туюларди. Бел-билақларимга бироз титроқ кирди.

Биз яна юзлашдик. Бу гал мен рақибимнинг белбоғию яктагини маҳкам сиқимлаб, ўзим томон зарб билан тортдим, оёқлари орасига чил солдим. Бироқ Даврон оёқ бўғинларини таранг ростлаб чилимни чиқариб юборди. Шу аснода белларимдан маҳкам кучиб мени азот кўтардию чап елкасидан ошириб ерга ташлади. Мен чалпак бўлиб тушаётган бир пайтимда ўзимни аранг ўнглаб юз тубан йиқилдим.

Давра яна гувиллаб юборди.

Даврон яна шиддат билан, бошини мағрур тутган кўйи давра айлана бошлади. Мен ҳам апил-тапил ўрнимдан турдим-да, бўшашган белбоғимни қайта боғлай-боғлай унинг изидан одимлай бошладим. Давроннинг мендан бу қадар кучли, чаққон ва маҳоратли эканлигини авваллари жиддий беллашиб кўрмаганимиз учунми, ҳарқалай, билмас эканман. Мен хийла довдираб қолдим. На икки кунлик бетиним машғулотларим, на устоз ўғитлари, на мулла Мирзадан ўрганган дуоларим менга ёрдам берарди. Ҳар қадамидан шиддат, куч, ишонч ёғилиб турган рақибимга зимдан кўз ташларканман, навбатдаги қафасда масалам ҳал бўлишини кўнглим сезарди.

Аммо ғолибона тиржайган шарпа кучоғида тўлғонаётган Танзила хаёлимда жонланардию, худди диомоғига сунъий нафас юборилган беҳуш бемордай сапчиб-сапчиб тушардим.

– Ҳа, полвонжонлар, – дея хитоб қилди баковул, – мунча кўп айланиб қолдиларингиз, нима, чарчадиларингизми? Ўрин-тўшак қилиб берайликми?

Даврада гурр кулгу кўтарилди.

Биз яна бетма-бет келдик. Даврон бирдан ўзига тортиб усул қўллашга уринди. Мен қаттиқхимояландим. Рақибим гоҳ ўнгдан, гоҳ чагдан яқинлашмоқчи бўлар, турли алдамчи ҳаракатлар қилар, мен кўкрагига тираб олган қўлларимни сидириб ташлашга уринар эди. Аммо барибир химоямни ёриб ўтолмай мени қўйиб юборди-да, яна жаҳл билан давра айлана бошлади. Ниҳоят, бу сафар ҳам аранг кутулиб қолдим.

Томошатабларнинг мен усул қилганда қийқиришиб, Даврон ҳужум бошлаганда жимиб қолишлари ҳам, уларнинг ким тарафда эканлигини очиқ-ойдин кўрсатарди. Устига-устак, Қувондиқ қайсарнинг томошада йўқлиги ҳам кучлар нисбатини мен томон босар эди. Бироқ, бундай устунликдан қандай наф? Мен тобора чарчаб, заифлашиб, Даврон эса тобора кутуриб, жунунга кириб борарди.

“Ийқилишга ҳаққим йўқ, сира ҳаққим йўқ, одамлар ҳам менга ихлосманд, – деган ўй хаёлимда чарх уриб айланарди, – нима қилиб бўлсаям енгишим керак. Танзиласиз ҳаёт менга ҳаром!”

Даврон кимдир идишда узатган сувдан ҳўплаб бир ғарғара қилди-да, оғзидаги сувни қўлларига пуркаб, бармоқларини намлаб яна жўшқин ўйноқлаганича майдонга қайтди. Шу галгиси сўнгги беллашув бўлишини юрагим сезди. Шу баробарида кўнглимнинг бир бурчагида биқиниб ётган нопок, ғирром бир режа шиллиққуртдай судралиб чиқди.

“Конибодомлик дўстим ўргатган усулни қўллайман. Самбода қатъий тақиқланган деб огоҳлантирганди, шекилли... – деб ўйладим рақибнинг бақувват қўлларидан кўз узмай, – бошқа иложим йўқ, ё, Худойим, ўзинг кечир, Танзилани бировларга бериб қўёлмайман”.

Мен пайт пойлай бошладим. Даврон усул қўллаш илнжида оёқларимдан кўз узмай ирғишлаётган пайт чап илкиннинг бармоқлари орасига панжаларимни тароқдай тиқиб, иккинчи қўлим билан ўнг тирсаги устидан маҳкам тутдим. Сўнг рақибим яқин келишига атай қўйиб бердим. Даврон мени довдираб қолди деган ўйда шиддат билан усул қўлламоқчи бўлди. Аммо мен қайириб юборган бармоғининг оғриғидан бирдан бўшашиб кетди.

– Ах! – деди афти буришиб.

Мен шу лаҳзадаёқ ўнг қўлини билагим билан ўраб билагини тирсагидан қайириб юбордим. Даврон бемисл оғриқдан кўзларини чирт юмиб, ёнбошга қулай бошлади.

Мен яшин тезлигида уни усулга олдим, белимдан ошириб ерга урдим.

Давра гулдурос солиб ҳайқириб юборди.

– Ҳало-о-ол!

Мен чалпак бўлиб тушган Давроннинг кўкрагидан босиб турардим. Каллам карахт, кўзим кўр, қулоғим кар эди.

– Ҳалол, – дея елкамга туртди баковул, – қўйворинг энди уни.

Шу аснода ўртага отилиб чиққан Шайхали ва Ғиёс мени етаклаб майдондан олиб чиқиб, елкамга тўнимни ташлашди, бошимга жун қалпоғимни кийдиришди.

Томошатаблар тобора кучлироқ қийқириб, ҳайқириб, ғолибни олқишлашар эди.

– Эй! Эй, халойиқ! – деб қичқирди Даврон ўнг қўлини силаган қўйи ўрнидан тураркан, – Норсоат номардлик қилди, қўлимни қайириб юборди. Ғирром бу!

Теварак-атрофдан масхараомуз кулгулар, истехзоли қийқириқлар эшитилди.

– Йиқилган олишга тўймайди, Давронбой!

– Яна қандай баҳоналаринг бор?

– Хархашани отангга қиласан!

Шу орада баковул ёрдамчиси келиб менга соврин пулини узатди.

– Мана, Норсоатбой, олинг, она сутидай ҳалол сизга. Ҳўкизни эртага тўйхонадан етаклаб кетасиз.

Мен ҳануз карахт ва паришон эдим. Баковул ёрдамчисининг гаплари деярли қулоғимга кирмади. Шайхали бир интилиб унинг қўлидан пулни олди.

– Эй! Эй, яхшилар! – дея Даврон қўлларини қанотдай ёйиб жавдираган қўйи у ён-бу ён югургилай бошлади, – бу номардлик-ку?! Қўлимни синдириб қўйишига сал қолди! Агар алдаётган бўлсам, мени полвон пири урсин!

Эргаш мироб кинояли кулимсираб унинг қўлидан тутди-да тарафкашлари турган тарафга етаклади.

Даврон адашиб қолган ёш боладай атрофга аланглади. У, афтидан, мени изларди.

– Эй, Норсоат! – деб бақирди у алам билан, – мард бўлсанг майдонга чиқ! Айбингни тан ол!

Ғала-ғовур, қаҳ-қаҳаларга кўмилган давра унга эътибор ҳам бермади.

– Қани, оқсоқоллар! – деди баковул қариялар тўпига юзланиб, – чиройли бир дуо қилиб, курашни якунлайлик. Оми-и-ин!

– Оми-и-н!

Мен кўзларимни кўкка опқочдим. Милтиллаган юлдузлар гўё ҳуркиб, уялиб ғуж-ғуж тўпланиб олгандек эди. Сап-сарик тўлин ой баттар сарғайиб, сўлиб, беҳол бўзариб турарди.

Оломон дувва кўзғалди. Майдонга тақаб қўйилган тракторлар тариллаб, юк машиналар гуриллаб жилди. Уларнинг фараларидан таралган ёғду яқин-узоқдаги уйларни, ғўзапоя, хас-хашак ғарамларини ола-чалпоқ ёритди. Ғала-ғовур, кулгулару қийқириқлар ҳар ён-ҳар ён тўзиб қолди.

Ана, Даврон! У ўзини етаклаб кетишга уринган тарафкашларини силтаб ташлаб бўм-бўш майдонда, похол тўшама устида жазава билан юриниб турарди.

– Эй, Норсоат, эй, кўрқоқ, қаердасан, мард бўлсанг майдонга чиқ! Ҳали орамиз очиқ эмас, – деб бўкирарди у атрофга аланглаб.

Биз ғилдираклари ўрнига ғишт қалаб қўйилган, носоз ўша юк машинаси биқинида турардик.

– Қўйгин, унга эътибор берма, кетдик, – деди Шайхали билагимдан тортиб.

Ғиёс ҳам беҳафсала қўл силтади.

– Энди тонг отгунча шу, бўкириб тураверади.

Аммо менинг жойимдан жилгим йўқ эди. Қандайдир куч Давроннинг ёнига чопиб боришга, елкаларига дўстона қўл ташлаб, кечирим сўрашга ундарди.

– Эй, номард, яхшилиқча айбингни тан олмасанг, полвон пири қарғайди сени, улуг аждодлар руҳи уради!

Дўстим шу аҳволда ҳам китобий, тантанавор ибораларни тилдан қўймай, ихлосу икром билан такрорларди.

Бир пайт, билмадим қайдан чиқди, қизғиш-сарғиш либоси лампа чироқлар ёғдусида оловдай ловуллаб турган Танзила қунишган қўйи Давроннинг шундоққина қаршисида пайдо бўлди.

– Ох, Танзила! Соҳибжамол фаришта! – деди у худди кинолардаги рицарлар каби қиз қаршисида тиз чўкиб, – биз ҳаммасини ота-боболар удуми бўйича ўтказишга келишгандик, лекин Норсоат ғирромлик қилди, кўлимни қайириб мени йиқитди, ўзинг изн бер, курашни сенинг кўз олдинда қайта ўтказайлик.

Даврон гапирган сайин жўшиб, қулочини кенг ёйиб қиз томонга судракланиб яқинлашарди. Мен эса бу ёқда рашк-алам оловиди қоврилиб, кўлларимни мушт қилиб майдон тараф ўқдек учишга шайланардим. Назаримда, Танзила ҳозироқ ўзини найранг қурбони қучоғига ташлаб, юз-кўзларини силаб, севгисига иқрор бўладигандек, Даврон уни озод кўтариб, теваракка ғолибона боқиб қоронғулик қаърига сингиб кетадигандек туюларди. Агар... шу тасаввурим чин бўлиб чиқса, мен қарчиғайдай учиб бориб иккисини ҳам бурдалаб ташлашга тайёр эдим.

Аммо... аммо бир пайт Танзила тўлиб-тошиб ҳасрат қилаётган Давроннинг юзига тарсаки тортиб юборди! Сўнг нимадир дедию кафтларини юзига босиб, тўйхона тарафга тез-тез юриб кетди.

Ўртаниб ўрмалаётган полвон лампа чироқлар ёғдуси остида ҳануз тиз чўккан кўйи ҳайкалдай қотиб қолди. Унинг шу туриши китоблардаги антик давр юнон-рум қаҳрамонлари тасвирини эслатиб юборарди.

Бир маҳал ёнгинамиздан қандайдир машина шитоб билан ўтдию майдон қаршисига бориб тўхтади. Ундан милиция мундиридаги уч барваста йигит тушиб хас-хашак тўшамаси устида ҳануз паришон ўтирган Даврон томон юришди. Улардан бири Ҳалим Норбўта ўғли, участка нозири эди. Ҳойнаҳой, шов-шувлар қулоғига етиб бориб, Тўхтасин домланинг тўйида катта жанжал чиқишидан хавотирланиб у бошқармадан ёрдам кучлари чақиртириб қўйган, вазиятни зимдан кузатиб турган эди.

Даврон мундирли тартибот посбонларини кўрдию ирғиб ўрнидан турди. Ҳалим Норбўта ўғли унга нимадир деди.

– Менми жинойатчи?! – деб туйқус қичқириб юборди Даврон силтаниб, – жинойатчи ғирром ғалабасидан шишиниб уйда ўтирибди! У қилмиши учун қонун олдида, халқ олдида жавоб бериши керак. Удумларимизни оёқсти қилди, номард!

Икки барваста посбон оркаш полвоннинг икки ёнидан тутиб машина томон ишора қилишди. Йўқ, Даврон ортиқча жазавасиз уларга буйсунди, афтидан, пойтахтдаги ўша уч суткалик таълим-тарбия ҳали-ҳануз таъсирини йўқотмаган экан.

– Кетдик, – деб чуқур тин олди ёнимдаги Ғиёс, – бўлди, энди тинчиди.

Йўқ, Даврон ҳали тинчимаган экан. Машина ёнига етган пайт у посбонлар етовидан бир силтаниб чиқдида ўнг кўлини мушт қилиб боши узра баланд кўтарди.

– Қуёш ҳали ботмаган!

Унинг алам ва изтиробга лиммо-лим қийқириғидан ғуж-ғуж юлдузлар пирпираб кетгандай бўлди.

– Қуёш ҳали ботмаган! – беихтиёр пичирладик биз ҳам.

Даврон ўтқазилган машина яна шитоб билан жилди. Бир жуфт фаранинг ўткир нурлари ён-атрофни бир ялаб ўтди.

Танзила сермаган ўша тарсаки ғўё Давронга эмас, менга тегиб кўзларимдан ўт чақнаб, қарахтлигим тарқаб, хийла ҳушёр тортиб қолган эдим. Кўзларимда

чатнаган ўт шуъласида қалтис қилмишимнинг бутун шармисорлиги, ваҳимаси яққол кўришиб кетди. Ғиёс ва Шайхали ҳамроҳлигида уй томон борарканман, ич-ичимда таваллолар қилиб Даврондан, Танзиладан, барча-барчадан узрлар сўрардим. Айниқса, кафтларини юзига босиб кетаётган Танзила кўз олдимда бот-бот жонланиб, фариштадай покиза бир қизни қандай номаъқул гап-сўзга гирифтор қилганимни етмиш икки томирим билан ҳис этиб ўкириб юборгим келарди.

Дўстлар билан кўча бошида хайрлашдик. Бўлиб ўтган машамалар уларнинг ҳам тинкасини қурутган, шекилли, ортиқча гап сўз қилмай, уй-уйларига юзланишди.

Мен ўша таниш муюлишда, ўша қайрағоч ёнида Танзилани кутиб туришни ўйлаган эдим. Аммо ич-ичимдаги алланедир бунга монелик қиларди. Ғўё исқирт, ифлос бир балчиққа ботиб қолганману, бу аҳволда Танзилага кўринишни истамасдим. Қалбим, онг-шуури бўм-бўш бир тарзда уйга кириб бордим.

Онажоним, янгам ва акам мени кутиб ўтирган экан.

Акам бўлиб ўтган кураш тафсилотларини тўлқинланиб айтиб берган шекилли, янгам мени кўрдию шўх-шаън кўз қисиб қўйди.

– Болам, бу нима қилганларинг, болам, – деб зорланди онажоним рўмоли учи билан оғзини бекитиб, – ҳаммаёққа шарманда бўлдик-ку, Танзила бечора энди қандай бош кўтариб юради?

– Хола, мунча ваҳима қилаверманг, – деб чимирилди янгам, – қишлоқнинг энг зўр йигитлари уни деб ёқалашса, қиз хафа бўладими, қайтам боши осмонга етади. Қани эди биз учун ҳам биров гаровлашса.

– Эй, ўчир овозингни, – деб пўписа қилган бўлди акам хотинига.

– Ўҳў-ў, сиз нега нам тортаяпсиз? Гаровда бой бериб қўйишингизни биласиз-да, а...

Акам индамай унга ўқрайиб қўйди.

– Янга, илиқ сув қилиб беринг, ювиниб олай, – дедим пичирлаб.

– Хўп, полвонжон, хўп, – деди янгам илдамгина ўрнидан туриб, сўнг айёрона кулимсиради, – шунча дардингиз бор экан, армияга кетишдан аввал ўзимга сал шипшиб қўймайсизми, қайнигинам, ҳаммасини ҳал қилиб кўярдим.

Акам ғижиниб бош чайқади.

– Эй, кўп гапирма, шусиз ҳам Норсоат роса чарчади.

Мен кўрпачага тиззалаб онажонимнинг елкасига суйкалдим.

– Эна-а, кечиринг, шундай бўп қолди-да. Давроннинг ўзи гаранг қилди.

– Вой, болам-ей, – деб онажоним сочларимни силади, – сенлар бу ёқда шохлашиб ётсаларинг, Танзила бошқа бировни деса-чи.

Мен беихтиёр онажонимнинг рўмолига юзларимни яширдим.

– Йўқ, эна-а, йўқ, ундай деманг.

Акам тиззаларига шапатилаб хохолаб кулди.

Ўша тун янгам илитган сувда обдон ювиндим. Бел-билакларим қақшаб оғрирди. Бир пайт акам имлаб уйга чақириб олди.

– Норсоат, асабларинг чатнаб кетди, – деди акам бир пиёлани тўлғазиб ароқ қуяркан, – шуни ичиб юбор, эсам, ухлаёлмайсан.

Мен беихтиёр буйсундим. Аччиқ суюқлик ич-ичими куйдириб ўтди. Аммо алланечук енгил тортдим. Шундагина қорним ниҳоятда очикқанини ҳис этдим.

– Яна куйинг, – дедим бир бўлак яхна гўшти хузурланиб чайнар эканман, – ўлдирса, бирдан ўлдирсин.

Чиндан ҳам иккинчи пиёлани бўшатиб апил-тапил овқатландиму ўлиқдай қотдим. Эрталаб уйғонганимда кун хийла ёришиб қолган экан. Яхши дам олганман шекилли, суяқларим енгил, миям тиниқ эди.

– Тўхтасин домланикига бораркансиз, тайинлаб кетишди, – деди янгам юз-қўлимни ювиб дастурхон ёнига ўтирган пайтим, – Қувондиқ раис ҳам ўша ерда эмиш.

Онам менга ташвишланиб тикилди.

– Нима қилиб кўйдинг-а, болам. Энди раис бизни тинч қўядими?

Бўлиб ўтган воқеалар яна эсимга тушиб кўнглим бирдан ғаш тортиб қолди. Аммо сир бой бермай:

– Кеча баковул хўкизни тўйхонадан опкетасан, деб айтгани, шунга чақаришгандир-да, – дедим бир бурда нонни зўрға ютиб.

Ҳаво тунд, андак совуқ эди. Юлинган товуқ патларидай тўзгин булутлар кўкда сузиб юрарди. Мактаб томондан болалар қий-чуви эшитилади.

Мен чопонимга бурканиб тўйхонага кириб бордим. Ҳовли ўртасидаги қалин кўрпачалар тўшалган чорпояда, ош-овқатлар мўл-кўл дастурхон атрофида, бир тўп оқсоқоллар ўртасида Қувондиқ қайсар ҳамишагидек гулдурос овозда гурунги бериб, ҳаммани оғзига қаратиб ўтирарди.

– Бундан кейин райком, обком деган хўжайинлар бўлмайти, эшон буважон, бундан кейин ҳокимлар раҳбарлик қилади.

Мен раис эҳтиром билан мурожаат қилаётган оппоқ соқолли, қошлари қалин, ранг-рўйи тиниқ, ўсиқ соқолларига куюқ оқ оралаган Карамхон эшон бовани таниб негадир кўнглим ёришиб кетди.

– Ассалому алайкум!

Қироат билан салом бердим-да, чорпоя атрофини чақонгина айланиб аввал эшон бова билан, сўнг бошқалар билан қўл узатиб кўришиб чиқдим. Қувондиқ қайсар баҳайбат кафтлари орасига қўлларимни оларкан, қизгин силкитиб қўйгандай бўлди.

– Кеча қишлоғимизда кўп ғала-ғовур бўпти, сиз ҳам эшитдингизми, эшон бува, – деб илжайди раис, – айниқса, Тўхтасин домилланинг кураши хўб бошқача бўпти-да.

– Ҳа, эшитдим.

– Бизнинг болалар бир бемаза иш қилишибди-да.

– Э, бемаза жойи йўқ, – деди жилмайиб эшон бова, – ёшлик шуниси билан қизиқ-да, шундай ажойиботлар эсда қолади-да.

Оқсоқоллардан бири гурунги аралашди.

– Чин айтасиз, тақсир, кечаги кураш жуда қизиқарли бўлди. Ҳатто бизнинг ҳам майдонга тушгимиз келиб кетди.

Мен чорпоя қаршисидаги, устига кўрпача ташланган узун ўриндиқнинг бир четиде тавозе билан ўтирдим.

– Эшон бова, бу жигитни танидингизми, – деб қолди Қувондиқ қайсар менга ишора қилиб, – раҳматли Эшқобил ошнамнинг ули, Норсоат полвон.

– Ёшларни бир кўрганда таниб олишим қийин-да, лекин раҳматли Эшқобилбой жуда яхши одам эди.

– Шу жигит билан бизнинг ўғил кечаги хангома-ларнинг бошида турган.

– Ҳа, шундайми, – деб кулимсиради Карамхон ҳазрат.

Шу пайт дарвозадан ҳурпайган кўйи Даврон кириб келди. Икки ёнга синган қанотдай осилиб турган калта чарм камзули, чала-ярим ўтказилган қалин кўйлак тугмалари унинг истар-истамас, нари-бери кийинганидан дарак берарди. Назаримда, Қувондиқ қайсар тўй баҳона узоқ-узоқлардан келган Карамхон эшоннинг олдида бизни яраштириб қўйиш учун атай чақиртирган эди.

– Бизнинг ўғил шу жигит, – деб кўйди раис.

Даврон ҳам худди мен каби чорпоядагилар билан кўришиб чиқди-да, ўриндиқнинг нариги чеккасига омонатгина кет қўйди.

– Норсоатга яқинроқ ўтир, – деди Қувондиқ қайсар кўрс бир товушда, – дўстлар ҳам шундай аразлашадими?

Даврон яна ирғиб ўрнидан турди.

– Бу менинг дўстим эмас. Номард, фирром одам билан ҳеч қачон дўст тутинмайман.

– Полвончиликда шундай-шундай бўп туради-да, – деб бош ирғади оқсоқоллардан бири, – энди ярашинглар, уят бўлади.

– Майли, мен ярашаман. Лекин аввал манови номардлик қилганини очик тан олсин.

– Эй, гурри, – Қувондиқ қайсар ўғлига қаҳр билан қаради, – эшон буванинг олдида томоша кўрсатма, жойингга ўтир, йиқилишга йиқилибсан, энди нима... арпа уни баҳона бўп қолдими?

Даврон бир сапчиб тушди. Сўнг:

– Менга ишонмаяпсизлар-а, – деди орқага аста-секин тисарилар экан, – мановининг қилмишини маъқуллаб турибсизлар-а, унда... мен охири сўзимни айтаман, бу қишлоқда ё номард Норсоат яшайди, ё мен... Хайр.

Даврон илқис бурилдию кўча томон югургилаб кетди. Кета-кета дарвоза ёнида одатдагидай қўлини боши узра тўлғади.

– Қуёш ҳали ботмаган!

Унинг товуши бу гал анча паст, лекин таҳдидли, тазйиқли тарзда чорпоягача етиб келди.

– Бизнинг ўғил шундай тентак-да, – деб кўйди хи-жолотомуз Қувондиқ қайсар.

– Ундай гапни қўйинг, раис, бунинг ҳаммаси яхшилиқка, – деди Карамхон эшон бова бош ирғаб, – ҳали ҳаммаларингиз кўп хурсанд бўп қоласизлар. Қани, ҳозир шу икки полвон болаларнинг ҳақиғага би-ир дуо қилайлик, оми-и-ин... – у киши қўлларини фотиҳага очиб, кўзларини ярим юмиб, арабий лаҳжада узоқ пичирлади, сўнг овозини баландлатиб қўшимча қилди, – илоё, йигитларимизнинг манглайи-да иқболи порлаб турсин, эл-юртнинг орини кўтариб, қўшгани билан қўша қариб, ўзларидан кўпайиб юришсин, омин!

– Оми-и-и! – дея фотиҳага қўшилди чорпояда ўтирганлар, жонсарақ юрган хизматчилар, каттаю кичик барчаси.

Ўша чошгоҳ узундан-узун қилинган дуо Давронга етиб борган-бормагани менга қоронғу, аммо кечага яқин маълум бўлдики, оркаш полвон тўйхонадан чиқа солиб, тўппа-тўғри уйига келиб, кийим-кечак, лашлушларини бир жомадонга жойлаб аллақайқадир жўнаб кетибди!

Мен ҳам қишлоқда қолмадим. Кутилмаган машмашалар босилгунча кўни-кўшни кўзига кўринмай турсин дедими, ҳарқалай, онажоним, мени кўярда-қўймай, ўша ишбилармон поччамларникига жўнатиб юборди. Опанглар бир оғил қуришган экан, ҳали томини ёпишга улгурмабди, ёгин бошланиб кетмасидан шугинани бутлаб олай деб поччанг бечора бир ўзи тиришиб ётган эмиш, бориб, уч-тўрт кун қабатида тургин, деди.

Онажонимнинг қийин-қистови, очиги, менга ҳам маъқул тушди. Чунки ўзимнинг ҳам бир ёқларга бош олиб кетгим келиб юрганди. Эшон бова оқ фотиҳа берганининг эртаси куни, ҳали Танзила билан гаплашиб ололмаганимдан кўнглим ғаш бўлса-да, сафар тўрвасини орқаладим.

Ўша йили қиш ботиниб-ботинмай бўсағада узок туриб қолди. Декабр ойи соб бўлиб бораётганига қарамай, Тўхтасин домланинг тўйдан роппа-роса бир ҳафтача аввал андақкина намлаб ўтган ёмғирдан бошқа осмондан бирор томчи тушмади. Гоҳо кўк юзига бир-бирини туртиб, суриб-судраклаб баҳайбат, қопқора булутлар чиқар, қанчадир пайт ўзларини тантанавор намойиш этишгач, ортларида совуқ, муздек ҳаво қолдириб олис-олислардаги тоғлар тараф бош олиб кетишар эди.

Қассобга ёғ, эчкига жон қайғуси деганлари чин экан. Ҳамма ёгин бўлмаётганидан нолиб, кўкка умидвор термулиб юрган бир пайтда, поччам чала ишларини чамалаб, яна бир ҳафтача кун очиқ бўлсин-да, деб ўзича илтижо қиларди. Икковимиз қаттиқ киришиб тўрт кун ичида томни ёпдик, хашак ғарами устини сув ўтмас мато билан қопладик.

“Сизларнинг жойларингиздан бу ер яхши, сув мўл, чорвага ҳам, деҳқончиликка ҳам қулай, – деб қолди поччам қайтар куним, – олдимизга кўчиб келсаларингиз маъқул иш бўларди-да, аввал ҳам энангизга айтгандим, улим армиядан келсин-чи, маслаҳатлашамиз деганди”.

Менинг томоғимдан нон ўтмай қолди.

“Кўчамиз?! Қаёққа. Танзилани ташлаб-а?” – деган ўй мени дарҳол оёққа турғазди. Ҳозирок жўнаб кетсам, гўё улар мени умрбод ушлаб қоладигандек, Танзилани бошқа ҳеч қачон кўролмайдигандек туюлди. Менинг ҳовлиқиб, шошиб қолганимдан опам ҳам, эри ҳам ҳайрон, таклифим ёқиб тушди, деган хаёлда поччам мамнун илжаяди.

Ҳатто мени ўзининг “Москвич” машинасида шаҳаргача олиб келиб қўйди.

– Тўйга айтиш эсдан чиқмасин, – деди у кулиб.

– Ҳали эрта, – дедим ичимни ит тирнаб.

– Қўрқманг, оз қолди, – деди у шўх-шаън кўз қисиб.

Ҳа, поччам ҳам унча-мунча авлиёдан қолишмас экан!

Қишлоққа келдим уйимизда бошланиб кетган тўй тараддудини кўриб бунга амин бўлдим. Онажоним қувончдан ўзини кўярга жой тополмайди, янганнинг ҳам юз-кўзи тўла табассум, акам бир гапириб ўн кулади. Хонадонимиз нурга, файзга тўлиб-тошиб кетган эди. Тафсилотларни кейин эшитиб билдим.

Мен поччамникига кетгач, эртаси куни уйимизга Қувондиқ ака одатдагидек гулдурос солиб кириб келибди. Сўнг акамни етаклаб тўппа-тўғри уста Абиликни бошлаб борибди. Мулла Мирзани ҳам аллақачон чақиртириб қўйган экан. Раисимиз бирдан масалани кўндаланг қўйибди. Абилбой, бир фарзандингизни ик-

кита қилгани келдик, бизнинг Норсоатбой сизнинг хонадонингизга муносиб куёв эмас, ўғил бўлади, қизингиз Танзилаойга совчиликка келдик, дебди. Мулла Мирза таомилга кўра, бир-икки кун муҳлат беринг, ўйлашиб, маслаҳатлашиб кўрайлик, деб тихирлик қилган чоғ, Қувондиқ қайсар хохолаб кулганича, қариянинг ихчамгина жуссасини баҳайбат қучоқларига олиб, ҳушомад сўзлардан айтиб уни ҳам оп-осон кўндирибди. Ҳатто раисимиз ошхонада қарахт турган Танзиланинг ёнига бориб, алланелардир деб, қизни бир қизартириб, бир кулдирган эмиш.

– Шу куннинг ўзидаёқ, кечки пайт, бир қўйни сўйиб, оқсоқолларни чақириб, устаникида нон синдирдик, тўй маслаҳатини ҳам пишитиб олдик, – дея ҳикоясини яқунлади акам.

Мен ҳайрону лол эдим. Қувончу ҳаяжондан ўзимни кўярга жой тополмай, гоҳ уйга кирман, гоҳ кўчага чиқаман. Бир пайт... бир пайт ҳовлиққан қўйи кийинишга тушдим ва... тахтадай қотиб қолдим! Ахир, мен... мен хушхабарни етказиш учун Давроннинг ёнига шошилаётган эдим! Ё, Худо, бу қандай сиру синоат, ўз шодлигимдан ўзим маст бўлиб, дўстимдан, азиз, ягона дўстимдан ажралиб қолганимни унутдимми?

Мен бўшашган қўйи кўрпача устига ялпайиб қолдим.

Даврон шу кетганича қишлоққа қайтмади. Мишмишларга қараганда, мен тўй тараддуди устидан чиқиб қолган ўша кунлар у вилоят марказида, акасининг уйида биқиниб юрган экан.

Унаштирув ҳақидаги хушхабар ҳам мени тинчлантира олмади. Мен Танзиладан хавотирда эдим. “Нахотки, у оп-осон рози бўлган? Ё ота-она кистовидан, раиснинг аралашувидан ноилож кўндимикан? Йўқ, у билан гаплашиб кўришим керак. Қилмишларимни очиқ-ойдин айтиб, Танзиладан узр сўрашим шарт. Бутун бир қишлоқни найрангимга жўнгина ишонтиргандирман, лекин Танзилани ҳеч қачон алдамайман, алдай олмайман! Мен чимилдиққа ёруғ юз, тоза юрак билан киришим керак”.

Шундай ўйлар силсиласида Танзиланинг шанба-якшанба қишлоққа келишини ҳам кутмай шаҳарга отландим. Аммо автобусда текилиб, таниш-билишларнинг кўзига кўриниб, улар билан гаплагани юришга тобу тоқатим йўқ эди. Кўнглим ёлғизлики, беадоқ хаёллар оғушида лаззатланишни, ўртанишни тусарди. Шу сабабли катта трассагача яёв чиқишга, у ердан бирор бир кўликка илашиб кетишга қарор қилдим.

Офтоб обдон артилган аскар тугмасидай ялтираб турган илиққина кун эди. Қаршимдан эсган енгил шамол қовжироқ ўт-ўланлар исини димоққа келтириб урарди.

Мен шағал тўшамали йўл чети бўйлаб кетарканман ненидир, кимнидир унутиб қолдиргандай ортимга, атрофимга беихтиёр аланглаб олардим. Соғинчми, интиқлики, юрагимдан зардобдай сизиб турарди.

Ана, излаганим, ана! “Кенгсой бургутлари”нинг муқаддас макони ҳисобланмиш тутзор ёнидан ўтаётган чоғим мен уни кўрдим! Ёвқур, мағрур қиёфаси кўз олдимда жонланиб, ўктам овози, завқли кулгулари қулоқларим остида жаранглаб энтиқиб қолдим. Аммо у менга қарамади. Жазава билан силкиниб йўл бўйлаб кета бошлади. Мен эмрана-эмрана эргашдим.

“Даврон, кечир мени, дўстим! Кетма, қишлоққа қайт, жўра! Сени жуда соғиндим. Худди ярмим йўқдай

юрибман. Ахир томиримиз туташ дегандинг-ку, мени қандай ташлаб кетасан. Сенга айтар гапларим кўп, дўстим. Қайтсанг, майли, сен истагандай кечирим сўрайман.”

Аммо Даврон қайрилиб ҳам қарамади. Ердан кўз узмай, қўлларини асабий тўлғаб-тўлғаб кетиб борарди.

“Эй, шошмагин, бироз тўхтаб гапимни эшит. Аслида ҳаммасини ўзинг бошладинг-ку, Танзилани севмайсан-ку, нега унга тўсатдан чипла ёпишиб олдинг, хайронман. Даврон, кечир мени, ўша куни бошқа иложим қолмади. Ахир, севган қизимни оп-осон бировларга топшириб қўймайман-ку. Дўстим, ҳозир менга жуда-жуда кераксан, сенсиз худди пайпасланиб юрган кўрга ўхшаб қолдим. Даврон, майли, мени тепкилаб ташла, суякларимни синдир, лекин ёнимга қайт, дўстим, ёнимга қайт...”

Бироқ у барибир қайтмади. Қайларгадир сингил йўқолди. Мен машиналар сигналидан чўчиб атрофимга алангладим. Шаҳар! Ажаб, минг бир хаёл, минг бир изтиробу тавба-тазаррулар гирдобиди чарх уриб, қачон, қандай вилоят марказига етиб келганимни ҳам билмай қолибман.

Шаҳар тунд ва паришон эди. Кўча-кўй, бекатлар одамлар билан гавжум. Машиналар у ён-бу ён чинқириб елади. Қурум ичидан, чиркин чиқиндилар бадбўйидан кўнгил айнийди.

Танзилалар ўқийдиган техникум шундоққина катта йўл бўйида экан. Афтидан дарс пайти бўлса керак. Темир панжара билан ўралган ҳовлида бир-икки жонсарак юрган ёш-ялангдан бошқа ҳеч ким кўринмайди.

Мен атрофимга аланглаган кўйи қўш қават, узун бинонинг қўш табақа, ранги униқиб, бўёқлари кўчиб қолган кириш эшигига яқин бордим. Шу пайт эшик шарақлаб очилдию уч нафар қиз бир-бирини туртибсуриб, баралла кулишиб ташқарига отилиб чиқди. Олдда келаётган, сарғиш кўйлак устидан гулдор жемпер кийган, қўлида бир жуфт дафтар тутган қиз ногоҳ оёғимни босиб олди.

– Вой, кечирасиз.

Қиз шундай дея юзимга қарадию тахтадай қотди.

Мен эса аллақачон унга анграйиб қолган эдим.

– Танзила?!

Менга бир лаҳза, бир лаҳзагина юзланган чеҳра беҳад сулув, беҳад жозибали эди! Манглайни қоплаб турган жингил-жингил соч толалари, тип-тиниқ юз, қопқора, қиличдек қошлар, узун-узун киприклар остидаги ҳуркак кўзлар, ҳамма-ҳаммаси, мени буткул сеҳрлаб қўйди. Бундай гўзалликка эришиш учун неча-неча давронларнинг қўли тугул, бўйинини ҳам қайириб юборишга тайёрлигимни ич-ичимдан ҳис қилдим, ҳатто, ўзимни айбдор санаб йўл-йўлакай тавба-тазарру қилганимдан уялиб кетдим.

– Танзила, мен... сенинг олдинга...

– Нега келдингиз? – деди қиз чимрилиб. Сўнг илкис бурилдию қўлидаги дафтарини юзига тутиб бинонинг орқа тарафига югургилаб кетди. Мен унга эргашдим. Икки дугона ажабланиб, қизиқсиниб бизни андак кузатиб тургач, ўзаро маъноли кўз уриштириб, кулишиб кўча томон кетди.

Танзила ҳовли тўридаги, ўсиқ буталар панасидаги суянчиги синиқ ёғоч ўриндиққа бориб ўтирди. У дафтарини юзига босган кўйи силкиниб-силкиниб йиғларди.

– Танзила, сенга айтар гапларим бор, – дедим қиз қаршисида саросималаниб турарканман.

У илкис бош кўтарди. Қоп-қора кўзлари жиққа-жиққа ёш эди.

– Ҳамма гапларингизни Қувондиқ ака етказди. Яна нима демоқчисиз?

– Мен сени севаман... жонимдан ҳам ортиқ кўраман, – дедим ботинмайгина унинг ёнига ўтирарканман.

Танзила дафтар тутган қўлларини тиззалари устида қовуштирган кўйи, қаршисидаги қип-яланғоч атиргул бутасига термулиб, лаблари қимтиниб унсиз йиғларкан, сизиб чиққан ғунчасимон кўз ёшлари бир лаҳзагина ёноқларида туриб қоларди.

Мен қовушган қўллар устига охиста қўлимни қўйдим. Ўз дард-аламлари билан андармон бўлиб қолдими ё холи забунимга ачиндими, ишқилиб, Танзила мени силтаб ташламади.

– Илтимос, ишон, – дедим вазиятдан ботирланиб, – сени жуда қаттиқ севаман. Сени ҳаммадан, ҳатто, ўзимдан ҳам қизганиман.

Танзила ҳиқиллаб, шўрқиллаб чуқур тин олди.

– Бор-йўғи бир жуфт сўз экан-ку, мен... мен шуни беш йил кутдим. Беш йил-а... ҳар учрашганда юрагим қинидан чиққудай бўлади, ҳозир айтади, ҳозир айтади, деб ўйлайман, ўзимча бир кулиб қочиб кетишга чоғланаман.

– Беш йил дейсан-а, эҳе-е, тутзорда иккимиз қувлашгандан бери мен фақат сени ўйлайман, кечаю кундуз ўйлайман.

– Сиз эса... – деб давом этди Танзила гўё гапларимни эшитмай, – мени кўрсангиз отамнинг ҳолаҳволини сўрайсиз, бобомни эслаб қоласиз, бир дарсларни муҳокама қиласиз, бир этигим билан қизиқасиз, бор-йўғи бир жуфт сўздан эса дарак йўқ.

– Танзила... мен севгимни айтишга жуда кўп уриндим, лекин доим сени хафа қилиб қўйишдан кўрқдим, менга бошқа кўринмай қолсанг, ўлиб қолардим, чин.

Қиз тегиб-тегмай турган бармоқларим остидан ўнг қўлини тортиб олди-да, кафти билан юз-кўзларини артди ва... билибми-билмайми, қўлини яна қўлим устига қўйди! Аъзои баданимга ёқимли бир титроқ инди.

– Қайнилар кўпинча янгалар билан сирдош бўлармиш, – деб пичирлади у, – бирор нарса айтгансизми деб Салима чечамнинг оғзига қарайман, қаёқда, зарил гапни ололмай, уйга музлаб қайтаман, балки, дўсти билан дардлашгандир деб Даврон акамга юкиниб бо-раман, армияда бўлган пайтларингиз, унга ҳам жуда кўп хат ёздим, жавоблар ичидан, сенга бир сирни очаман, дўстимнинг дарди қаттиқ, деган сўзларни интиқ излайман, лекин умидларим чил-парчин бўлди.

Давроннинг номи тилга кўчдию, юрагимнинг бир чеккасида биқиниб ётган шилимшиқ ғашлик яна буруқсиб кўтарилди, ҳозиргина тўлқинланиб турган туйғулар қайларгадир чекиниб кетди.

“Ҳаммасини очиқ-ойдин қилишим керак, – деб ўйладим таъбим тирриқ тортиб, – айбимни тан олишим, кечирим сўрашим шарт, эрта-индин кеч бўлади”.

Танзила бир нуқтага тикилган кўйи худди ўз-ўзига гапиргандай ҳануз ўпка-гина қиларди.

– Ҳаммаси бошқача бўлишини кутгандим, минг хил орзулар қилгандим, энди ўйлаб кўрсам, ғирт содда, тентак, хаёлпараст эканман, нималарни тасаввур этганимни эсласам, ҳозир ҳам уялиб кетаман. Домланинг тўйи куни... – қиз ортиқ гапиролмай, шартта

қўлимни силтаб ташладию дафтари билан яна юзини бекитди.

– Танзила, – дедим юрак ютиб, – мени кечир, ҳаммаси учун кечир, айниқса, ўша воқеалар учун алоҳида узр сўрайман, аслида ҳаммасини Даврон бошлади.

– “Даврон бошлади” дейсизми, – Танзила дафтари тишириб, яна кип-яланғоч атиргул бутасига хаёлчан тикилиб қолди.

– Ҳа, ҳамма қилғиликни у бошлади.

– Айтдим-ку, ғирт тентак, хаёлпарастман деб. Даврон бирор ножўя гап айтган бўлса, мени ҳимоя қилиб чиққансиз, деб ўз бошимга қувониблар юрибман-а... Ҳатто, ўқишдаги дугоналаримга ҳам мақтаниб қўйибман.

Билмадим, қандай эпладим, бу гал гапимни даров ўнглаб олдим.

– Тўғри, тўғри ўйлапсан, чиндан ҳам Даврон бир-икки номаъқул гапирганди, икковимиз жанжаллашиб қолдик. Кейин... курашадиган бўлдик.

Қиз индамай, ўқталган найзадай шох-шаббаларга хаёлчан термулиб тураверди. Назаримда у, хиёнаткорона қилмишимга иқрор бўлишимни илҳақ кутарди.

– Танзила, – дедим яна юрак ютиб, – мен... мен сени алдаёлмайман, тўғриси, пок муҳаббатга ёлғон аралашини истамайман.

Қиз хуркак кўзларини жовдиратиб, узун-узун киприкларини пирпиратиб юзимга хавотир билан қаради.

– Тинчликми?

– Мен... ўша куни ғирром курашдим, номардлик қилдим...

Танзила яна дафтари юзига тутди. Елкалари, соч турмаклари силкина бошлади. Мен унинг уввос тортиб йиғлаб юборишини кутгандим. Аммо...

– Нима, мен ғирромчиликка арзимайманми? – деб шарақлаб кулиб юборди у, – ҳалол курашганингизда икки қўлни бурунга тиқиб қолиб кетардингиз-да.

– Мен... номардман...

Шу пайт... шу пайт Танзила ногоҳ елкамга бошини қўйди. Гўё шундоққина кўз олдимда рангин-рангин капалаклар қанот ёйиб юборгандай бўлди. Мен уларни чўчитиб юборишдан, қалтис қимирлаб бирортасини бехосдан эзиб қўйишдан қўрқиб, нафасимни ичга ютганча тахтадай қотдим.

– Қўрқманг, – деб пичирлади қиз, – мен на Ойбарчинман, на малика Дилоромман... ўша Давронингиз минг марта мардлик пеш қилсаям барибир унга тегмасдим.

Танзиланинг сўзлари деярли қулоғимга кирмади. Унинг кўксим томон эгилган боши таниш, жуда таниш манзарани эсимга солар, ўша болалик, ўша тутзор, болалар қий-чувидан чўчиб мен томон талпинган қизалоқ кўз олдимда жонланар, худди ўша лаҳзадаги каби ўзимни мард, жасур ҳис этиб, таниш, жуда таниш туйғулардан бошим мастона айланар эди.

– Танзила... жоним... жаҳоним...

– Мен сиз учун яралганман, – деб пичирлади қиз, – бунга ўша тутзор бўйидаёқ ишонганман.

– Биз бир-биримиз учун яралганмиз.

Мен қизни оҳиста кучоғимга тортдим.

Биз Абсал полвонни унутган эдик.

Қиш ўтиб, баҳор энди бўй кўрсатган кунларнинг бирида, Танзила амалий машғулотга чиқиб, қишлоғимиз мактабига қатнаб юрган пайтлари иккимизнинг никоҳ тўйимиз бўлиб ўтди. Тўйга яна Қувондиқ

қайсарнинг ўзи бош-қош бўлди. Шаҳардан машхур ҳофизларни чорлатди. Даврон ўша-ўша кетган кўйи қишлоққа қайтиб қадам босмади. Пойтахтга бориб, у ерда қандайдир тайёрлов курсида таҳсил олаётгани ҳақидаги гап-сўзлар қулоғимга чалинди. Қувондиқ аканинг хотиржам қиёфада, ҳамишагидек гулдираб юриши ҳам ўғли масаласида ҳеч бир муаммо йўқлигидан дарак берарди.

Мен дўстимдан айрилиб қолган эдим! Муҳаббат можаролари тиниб-тинчиб, эртақ эркаларидек мурод-мақсадимга етган бўлсам-да, кўнглим ғаш, руҳим безовта эди. Ногоҳ ноёб нарсани синдириб қўйиб, катталарнинг муқаррар жазосини кутаётган болакайдай жовдирардим. Йўқ, йўқ, гавжум жойда иштони йиртиғини яширишга беҳуда уринаётган нодон довдирга ўхшардим. Фақатгина Танзиланинг севги-муҳаббатга лиммо-лим қарашлари, бахт уфуриб турган ифорлари, сирли шивир-шивирлари вақтинчалик оғриқ қолдирувчи малҳам каби мени овулар, ёруғлик ваъда қилар, юрагимга таскин берар эди.

Айниқса, тантанали тўйимиз куни Давроннинг ўрни жуда-жуда билинди. Гарчанд биқинимда Ғиёс куёвжўра сифатида ғўддайиб турган бўлса-да, ўзимни тубсиз жар лабида ҳис қилиб, ёнимга қарашга ҳам ботинмай беихтиёр келиннинг пинжигига тиқилар эдим. Менинг талпинишларимни ўзича тушунган Танзила уялиб, саросималаниб тирсагимга туртиб қўярди. Тўй дастурхонидан бош кўтармай еб-ичаётган меҳмонлар, назаримда, истеҳзо, пичинг билан пичирлашаётгандай, қўлларини бигиздай нуқиб, дўстига хиёнаткор, номард нусха сифатида мени маломат қилаётгандай туюларди. Ҳатто тенг-тўшларим ўтирган тарафдан Даврон номи бир-икки тилга олингандек, кимлардир мен томонга тиржайганча тикилиб қўйгандек бўлди.

Асал ойининг тотли-тотли кунлари ҳам менга татимади. Асал ойи ҳам юрагимдаги заҳру зардобни босолмади. Мен, ниҳоят, қатъий қарорга келдим. Тошкентга бориб, Давронни топиб, у истаган шарт бўйича кечирим сўрашга аҳд қилдим. Бағрим қонидан қизарган шомларнинг бирида, дўстимнинг манзилини билиш илинжида Қувондиқ аканинг дарвозасига кўндаланг бўлдим. Тўйқус ичкаридан қаттиқ-қуруқ товушлар эшитилди.

“Болагинамни юз-хотир қилмадингиз, аввалу охир ўзингиз бош-қош бўлиб анови етимчанинг қўйнига солиб қўйдингиз”.

“Атай шундай қилдим деяпман-ку сенга, хотин, келиб-келиб бир ташландиқ, асранди қизни ўғлимизга раво кўраманми? На отасининг тайини бор, на онасининг. Менинг ҳам чапга-ўннга бесар-бесар юрган пайтларим кўп эди. Айтиб бўладими, бу қизнинг бино бўлишига ҳисса қўшган бўп чиқмайин тагин. Шуйтиб бу масалани тезроқ бир ёқли қилайин, Давроннинг кўнгли бўлса, кўнглини совутайин дедим”.

“Бемаза гапларни қўйинг. Бояги айтганим қачон бўлади. Давронжонимни соғиниб кетдим, болам бечора шунинг дастидан уйга келолмаяпти”.

Мен оёқлари остида ногоҳ илон кўриб қолган йўловчидай бир зум карахт бўлиб қотдим, сўнг аста-аста тисарилиб катта кўчага чиқиб олдим.

Қишлоқ шомнинг кирчил, хира пардасига бурканган эди. Кўм-кўк осмон мағзава тўла тоғорадек бошим узра чайқалиб турарди. Қай бир ҳовлидан гўнг, чиркин хас-хашак ҳиди анқийди.

Мен яғриниға аччиқ-аччиқ қамчи тушган қирчанғидай уйимиз томон чолиб кетдим. Баланд-паст иморатлар, дов-дарахтлар кўз ўнгимда чарх уриб айланарди. Бир пайтлар мол дориган экинзори ёққа поччамнинг шундай талваса билан югурганини кўрганман. Бир маҳаллар тоғ этагидаги қишлоғимизда сел йўлида қолиб кетган кўй-кўзиларини ҳайдаш учун шу тахлит қуюндай кўзғалган кўшнимизни эслайман. Менинг эса қаровсиз қолган на полиз-пайкалим, на мол-ҳолим бор эди. Мен Танзиламнинг, моҳитабонимнинг, жону жаҳонимнинг олдига елдек олиб борардим! Уй-хаёлимда у ҳозиргина ичкарида шаъниға айтилган нолойиқ, номаъкул сўзларни эшитиб қолгандек, бир қоронғу бурчакка қисилиб, зор-зор йиғлаб ўтиргандек туюлар, уни тезроқ бағримга босиб юпатгим, сассиқ ғийбатлардан, бало-қазолардан тоғдай туриб кўриқлагим келар эди.

– Танзила, Танзила! – деб қичқирдим ҳансираб, ҳовлиқиб ҳовлимизга кириб борарканман.

Ўчоқбошида куймаланиб юрган икки ойлик гўзал келинчак хавотир билан қаршимга отилиб чиқди.

– Лаббай.

– Ичкарига киргин, гап бор.

Танзила таажжубланган кўйи пешбандига кўллари арта-арта изимдан эргашди. Икковимизга ажратилган хонадан оҳорли либосларнинг, атир-упаларнинг хуш ифори уфуриб турарди.

– Нима дейсиз? Тезроқ бўла қолинг, ишларим кўп, – деди яп-янги хотиним тантиғланиб.

Мен гап-сўзсиз уни кучоғимга тортдим у юз-кўзларидан ютоқиб ўпа кетдим.

– Вой, нима қиялпсиз? – деди Танзила таажжуб ва ноз аралаш бир товушда, – мастмисиз, нима бало?

– Ҳа, мастман, ишқингдан, севгингдан мастман. Танзила, жону жаҳоним, сени кўзим қорачиғидай асрайман, қайғудан бир томчи ҳам ёш тўкишинга йўл кўймайман. Сенинг шаънинг менинг шаъним...

Кучоғимдан амал-тақал бўшаган хотиним сочларимни силади.

– Нега бу гапларни гапиряпсиз, билмадиму... лекин мен сизга жуда қаттиқ ишонаман!

– Ўша тутзордаги келишувимиз эсингдами?

– Эсимда, – деб сирли шивирлади Танзила, – Сени ҳамиша ҳимоя қиламан, қочсанг бирга қочамиз дегандингиз. Худди кечагидек эсимда...

– Унда... қочамиз!

– Қочамиз?! Қаёққа?

– Бу ерлардан бош олиб кетамиз.

– Вой, энамлар-чи, чечамлар...

– Уларни ҳам олиб кетамиз.

– Сиз дунёнинг нариги чеккасига бошласангиз ҳам мен тайёрман. Ахир, иккимиз бир жону бир танмиз-ку, шундайми?

Мен жавоб ўрнида хотинимни бўсаларга кўмиб ташладим.

– Эна, опамларнинг олдига энди кўчиб бораверсак ҳам бўлар, – деб гап бошладим ўша куни кечки овқат пайти, – мана, тўй ҳам ўтди.

Онажонимнинг кўзларида қувонч пайдо бўлди.

– Чин айтасан, болам. Қувондиқ аканинг олдида-ям кўп бесаранжом бўп қоляпман.

Акам ва янгам ҳам ўзаро кўз уриштириб, бош ирғаб кўйишди.

Орадан бир ойча ўтиб биз Кенгсойни тарк этдик. Бир пайтлар Қувондиқ қайсар хушхандон қарши

олгани каби поччам ҳам оиламизни кучоқ очиб кутиб олди. Шаҳарга кўчиб кетган бир шоиртабиат кишининг кенг-мўл ҳовлиси биз учун ҳозирлаб қўйилган экан. Бу ердаги шарт-шароитларни кўриб ҳаммамиз хурсанд бўлдик. Поччамнинг меҳнаткашлиги, тадбиркорлиги, опамнинг ҳам ундан сира қолишмаслиги жонимизга аро кирди. Акам яна гаражга ишга жойлашди. Янгам иккиси оламшумул режаларни тузган бўлишса керак, турмушнинг яна эски ҳаммом-эски тос, тарзида давом этишидан андак ранжишди.

“Нормуродбой, кўп тажанглашманг, – деди поччам сирли илжайиб, – сиз ҳозирча шу ерга илашиб туринг, ҳали зўр гап бор”.

Мен опамнинг ёнига, қишлоқдаги ҳайҳотдай, аммо ичида сотишга арзигулик моли йўқ магазинга ишга кирдим. Танзила шундоққина уйимиз қаршисидаги мактабга бошланғич синф муаллимаси сифатида ўрнашди.

Биз Кенгсойдан кўчиш ташвишлари билан чопачоқ қилиб юрган кезларимиз Улдон чеча ва уста Абилнинг қовоқ-тумшуғи осилиб кетган эди. Илгари ҳам маълуму машҳур раис билан куда бўлишдек бахтдан айирган Қоработир сифатида мени унчалик хушлашмас, шу баробарида, арзанда қизнинг кўнгили майлига қарши боришолмас, қисқача айтганда, ёниб-ёнмай, ўчиб-ўчмай, ҳўл ўтиндек тутаб юришарди. Кўчиб кетишимизга ҳам тишни-тишга босиб аранг рози бўлдилар.

Танзила! Менинг Танзилам, менинг моҳитабоним эса ўзга бир дунё эди! Мулла Мирза айтгандай, чиндан ҳам эни бошқага ўхшарди унинг! Қувондиқ қайсарнинг дарвозаси ёнидан гангиб, ўртаниб, жуфти ҳалолимни юпатиш, ҳимоя қилиш ниятида ҳовлиқиб уйга келганимда, қандайдир нохушлик юз берганини у ҳам гап-сўзсиз, ҳеч бир изоҳсиз англади. Ушанда мен Танзилани эмас, сочларимни силаган кўйи Танзила мени овутди, режаларимга далда бўлди, кўчиш машаққатларига ҳам матонат билан бардош берди, бир оғиз ҳам нолимади, норизо чимирилмади. Киришимлиги, хушмуомалалиги учунми, янги макон тутган жойимизда ҳам кўни-қўшни, маҳалла-кўй билан тезгина тил топишиб, апоқ-чапоқ бўлиб кетди. Ҳатто, иш масаласини ҳам бошқаларнинг аралашувисиз, ўзи оп-осон ҳал қилди-қўйди. Назаримда, у менга эмас, тобора мен Танзилага суяниб, чексиз меҳр-муҳабати остидан паноҳ топиб борардим.

Биз янги манзил-маконимизга шу тахлит аста-секин кўника бошладик. Кунлар кетидан кунлар, ойлар ортидан ойлар шитоб билан ўтарди.

Мен барибир бу ерда ҳам ҳаловат топмадим. Ўзимни жанг майдонини ташлаб, шармандаларча қочиб қолган аскардек ҳис қилар, Кенгсойда ўта муҳим, ўта зарил алланеларнидир унутиб қолдирганга ўхшар эдим. Назаримда, у ёқда ҳамма номард, фирром полвон сифатида мени масхаралаб, устимдан қотиб-қотиб кулиб ётгандай туюлар, оғир, эзгин хаёллар исканжасида ўзимни кўярга жой излаб қолардим.

Шу орада Давроннинг университет талабаси бўлганлиги, кураш билан ҳамишагидек ҳормай-толмай шуғулланиб юрганлиги ҳақидаги гап-сўзлар қулоғимга чалинди. Яна бир қанча муддатдан сўнг, жиддий бир мусобақанинг ғолиби сифатида унинг номи ҳам радио-эшиттиришда тилга олиб ўтилди.

Бу пайтлар мен курашлардан хийла совиб қолган эдим. Давраларга, майдонларга яқин боришга қандайдир қўрқувми, уятми монелик қиларди. Томо-

шаталабларнинг тийиқсиз қийқириқларини эшитишга тобу тоқатим йўқ эди. Ўзимни тирикчилик ташвишлари билан овутишга зўр бериб уринар, кўча-кўйда, даладашда далли-девоналарча кезиниб, ҳоли забунимни ўнглашга ўзимча чора-тадбирлар излардим. Излай-излай дилгир кунларнинг бирида каллам тўқиллаб шароб шишасига урилди. Ҳаш-паш дегунча ичкилик-бозга айландим. Ширакайф чоғларим бепоён пайкал чеккаларида ёлғиз кезиш жону дилим эди. Зовур ёқасидаги тупроқ уюми устида мағрур ўтирган Давронни кўрардим.

“Кўёш ҳали ботмаган!” – деб қичқирардим ҳавога мушт ўқталиб.

Аммо дўстим жавоб бермас эди.

“Жавоб бермайсан-а, жавоб беришни истамайсан-а, – дердим хўрлигим тошиб, – менинг кўёшим аллақачон ботганини биласан-да, шундайми?”

Даврондан ҳеч бир садо чиқмайди. Мен ҳиқиллаб йиғлайман. Айтиб-айтиб бўзлайман.

“Айтганинг чин экан, дўстим, полвон пирлари мени қарғашди, мени дуоибад қилишди. Юрагимга ҳеч тузалмас жароҳат орттириб олдим. Унинг оғриғини, азобини ўзгинам биламан, кечалар тўлғониб чиқаман, Даврон! Бу дардимнинг давоси сенинг кўлингда, дўстим. Кел, оёқларингга бош урай, истаган шартингга кўнайин, фақат мени тезроқ қутқар!”

Тупроқ тепа устидаги шарпадан яна садо бўлмас эди. Мен алам-изтиробдан тутоқа бошлардим.

“Сени зўр бўп кетган деб эшитдим. Кел, зўрлигингни кўрсат, мени чавақлаб ташла, мажақлаб анови зовурга улоқтир! Шунда кўнглинг тўладими, дўстим”.

Мен беҳол ўтириб қоламан. Даврон ҳам аста-секин кўз олдимдан йўқолади. Қишлоққа қайтаман. Магазинга яшириб қўйган ароғимдан бўкиб-бўкиб ичаман. Девору томлар, кўча-кўй, дов-дарахтлар кўз олдимда чирпирак айлана бошлайди. Қайлардадир йиқилиб қоламан, яна туриб, амал-тақал уйга етиб оламан.

Танзила менинг ичкиликка берилиб қолганимни зўр бериб онамдан яширишга уринар, тунлари уйга қайтганимга қадар дарвоза ёнида дардисар эрни кутиб ўтирар, маст-аласт шарпам пайдо бўлди дегунча, лошимни судрақлаб, ими-жимиди ётоққа киргизиб олар, бош-адоқ ювиб-чайиб кўрпага ўраб ташлар эди.

Биз Абсал полвонни унутган эдик.

Янги манзил-маконга кўчиб келганимизнинг иккинчи йили Танзила кўхликкина қизалоқ туғиб берди. Бошим кўкка етди. Оиламиз қувончга кўмилди. Аммо мен ҳануз шароб шишаси билан ошно эдим. Кунора бўсағада чайқалган кўйи пайдо бўлардим.

Қишнинг узун тунларидан бири эди. Кечки пайт қишлоқдаги бир-икки бекорчихўжалар билан карта ўйнаб, ароқ ичиб уйга қайтдим. Танзила одатдагидек бир оғиз ҳам эътироз билдирмай, бирор марта ҳам норизо чимирилмай мени ўрнимга ётқизиб қўйди. Ҳамишагидек донг қотиб қолдим. Бир пайт... туш кўрдимми ё қандайдир аломат зоҳир бўлдими, билмадим, тутзор бўйлаб чопиб бораётган қизалоқ, қаҳ-қаҳ отиб кулганича уни қувлаб бораётган қувондиқ қайсар кўз олдимдан лип-лип ўтди. Ия, Танзила-ку, уни қутқаришим керак, уни ҳимоя қилишим шарт, дедим ўзимга ўзим. Қизик, кўзим очиқ, фикрим тиник эди! Қўрқа-писа бошимни ёстиқдан кўтардим. Тунчиरोқнинг

сарғиш ёғдусида ҳужрамиз ғира-шира ёришиб турарди. Ногоҳ қулоғимга шўрқиллаган йиғи саси эшитилди. Аввалига ишонмадим. Нафасимни ичимга ютиб, тахтадай қотдим. Чиндан ҳам хонамнинг бир бурчидан йиғи саси келарди. Илкис ўрнимдан туриб товуш келган тарафга қарадим.

Танзила! Менинг Танзилам, менинг моҳитобоним, менинг жону жаҳоним бир бурчакка қисилиб, бир пайтлар, раиснинг дарвозаси ёнидан ўртаниб қайтган чоғимда тасаввур қилганимдек унсиз, куйиниб йиғлаб ўтирарди.

– Танзила, жоним, сенга нима бўлди? – деб сўрадим унинг ёнига бориб, – мазанг йўқми?

Хотиним кафтини юзига босиб хўнграб юборди.

– Ҳа, мазам йўқ, касалман. Ичим куйиб кетган. Хўш, нима қилиб бера оласиз? Қўлингиздан нима келади ўзи?

– Сен учун ўлишга ҳам тайёрман.

– Ўлмайсиз, биров учун ўлолмайсиз, – деди Танзила кўз ёшларга қоришиб юзимга тик қарар экан, – бошқаларни тириклай кўмишни биласиз фақат.

Хотинимнинг кетма-кет отилган ўқдай сўзлари аниқ нишонга тегди. Мен каловланиб кўрпачага ўтириб қолдим. Ҳақ эътироз олдида тилим лол эди.

– Сен учун ғирромлик қилдим деганингизга ишониб юрибман-а, – деди Танзила кўз ёшларини енгига артиб, – сиз фақат ўзингизни ўйлагансиз, йиқилиб, шарманда бўлишдан кўрққансиз.

– Худо ҳаққи...

– Худони аралаштирманг, – деб ожизона бошлаган эътирозимни шартта бўлди у, – сиз айтгандай бўлса, мана, мен, муродингизга етдингиз-ку, яна нима керак?

– Очиғи... барибир кўнглим ғаш, жоним, дилим вайрон. Худди бир ифлос ўрага тушиб кетганману... ҳеч тоза бўлолмаяман.

– Шунинг учун ароққа чўмиляпман денг.

– Истеҳзо қилма, илтимос.

– Ароқхўрлик муаммони ҳал қилмайди-ку, эркак бўлсангиз, ҳаммасини эркакча ҳал қилинг.

Хотинимнинг талабини ўзимча тушуниб юрагим шув этиб кетди.

– Нима?! Қандай қилиб?

– Даврондан қаерингиз кам? Сиз ҳам шуғулланинг, машқ қилинг, сал кам бекорчисиз-ку, кейин уни бирор даврада топинг-да кўтариб ерга уринг, иккинчи мен зўрман деб бўкирмайдиган қилинг. Масаланинг ечими шу.

Танзиланинг тарсакидай тарсиллаган сўзларидан ногоҳ кўзим чарақлаб очилгандай бўлди.

“Ҳа, мулла Мирза ҳақ, эни бошқа бунинг, оқилагинам, шугина оддий ечимга ҳам ақлим етмабди-я менинг”, – деган ўй хаёлимдан лип этиб ўтди.

– Жоним, мени кечир, – дедим унга ёш боладай суйкалиб, – энди сира ичмайман, сен айтгандай қиламан.

Танзила худди ўша кўчиш арафасидаги каби сочларимни силаб мени овутди, оқилалиги, меҳри паноҳига олди.

– Ароқ одамни адои тамом қилади. Ҳечқурса, қизимизни, онангизни ўйланг. Бундай ожиз бўп юриш сизга ярашмайди. Сиз менинг мардимсиз, ҳимоячимсиз, тоғдай суюнчимсиз. Кўёш ҳали ботмаган, эсдан чиқарманг.

Ўша тун мен онадан қайта туғилгандай бўлдим. Ўша тун эртақ қахрамонларидек бир думалаб алп қомат баҳодирга айланиб қолдим.

Юпанч, овунч, таскин ва илинж шарпаларига қоришиб кунлар, ойлар, йиллар ўтди. Биз эру хотиннинг ўша тундаги аҳдимиз, шахдимизга гўё қасдма-қасд пойтахтдан бир-биридан шов-шувли, бир-биридан хайратланарли хабарлар келарди. Давроннинг кураш бўйича аввал Ўзбекистон, кейинроқ Осиё чемпионли бўлганлиги ҳақида эшитдик. Газетаю журналларда, телевизор-радиоларда унинг номи тез-тез тилга олинадиган бўлиб қолди. Ҳатто бир гал Даврон Тиркашевнинг вилоятимизга ташриф буюриб, меҳнаткашлар билан учрашувлар ўтказгани тўғрисида ахборот берувчи телелавҳани ўзим ҳам кўрдим. Ўша-ўша, ўктам қиёфали, бургут нигоҳли кенгсойлик полвон казо-казо раҳбарлар орасида бахтиёр жилмайиб турар, ёшу қари унга ҳавасу хайрат билан термулар эди. Мен экран қаршида бақадай бақрайиб ўтирарканман йўқотган дўстимни соғинганимни, жуда-жуда соғинганимни яна бир қарра ҳис этдим.

Бу ёқда Танзила ҳам бўш келмади. Яна битта қизалоқ туғиб берди. Устига устак, вилоят марказидаги педагогика институтини сиртдан амал-тақал битириб, мактаб директори ўринбосари лавозимини эгаллади. Рўзгорнинг ҳам ўтидан кириб кулидан чиқади. Энг муҳими, вақти-вақти билан бошимни силаб мени овутади, юпатади, меҳр-муҳаббати остидан паноҳ беради.

Мен хотиним ўғил туғса-ю, соғинчим, садоқатим, тавба-тазаруим тимсоли сифатида Даврон деб боламга исм қўйсам деган орзуда эмраниб юрардим. Аммо бир куни Танзила қизалоғимни кўлимга тутқазаркан:

– Ўғил кўрсам, отини Пўлат деб қўямиз, – деди худди ичимдагини пайқагандай, – пўлатдай мустаҳкам, чидамли одам бўлсин, отасига ўхшаб мўрт, идраган нарса бўлмасин.

Танзиланинг чин-ҳазил айтганларидан менинг тагин бўшашиб, тоб ташлай бошлаганимдан огоҳлантириш, ҳали-ҳали уруш сўқмоғида эканлигимни яна бир қарра уқтириш шундоққина силқиб турарди.

“Ҳа, мулла Мирза ҳақ, бугинанинг эни бошқа”, – деб ўйлайман хотинимнинг қатъият қалққан гўзал чеҳрасига завқ билан термулиб.

Ўша тунги аҳду паймондан сўнг ичкиликбозликни тарк этган бўлсам-да, аммо Танзила тайинлаган машқ-машғулотларни мунтазам олиб боролмадим. Устига-устак, Даврон кучган шон-шуҳратнинг ўзиёқ ҳар гал хаёлимга келган маҳал, хотинимнинг ибораси билан айтганда, мени кўтариб ерга урар, руҳимни синдирар, даъволардан воз кечишга ундар эди. Бир неча марта поччам қўярда-қўймай даврага туширди. Майда-чуйда полвонларни йиқитиб, худди оламшумул вазифани удалагандай хотинимнинг хузурига мағрур кириб келдим.

Бир куни негадир тушимга Карамхон эшон бова кирди. Тўхтасин домланинг ўша чорпоясидами, ё ўша кунги кураш даврасидами, оппоқ либосларга бурканиб, мамнун бош ирғаб ўтирибди.

“Ҳаммаси яхшиликка, ҳали ҳаммангиз кўп хурсанд бўп қоласизлар” – дер эмиш, худди ўша кунги гапларини такрорлаб.

Чўчиб уйғониб, ғалати бир ҳислар оғушида анча пайт ўтириб қолдим. Нонушта пайти тушимни онамга

айтиб бердим. Онам ўзича эшон бовани ғойибона тавоф қилиб менга юзланди:

“Эшонимизга бир кўчқор атаб қўйгин, йўлларинг тушганда ташлаб келасизлар”.

Вақт шитоб билан ўтар, замон, давр кундан кунга ўзгариб борарди. Бир пайтлар давлат мулки саналмиш иморатлар, қурилмалар, техникалар зари-зўри бор одамлар ўртасида тарақа-тақсим қилина бошланди. Совхоз, колхоз деган тузилмалар ўрнида катта-кичик фермер хўжаликлари ташкил этишга киришилди. Замона бойлари, замона зўрлари бўй кўрсатиб қолди.

Биз янги манзил-маконга кўчиб келган чоғларимиз акамни гаражга, мени қишлоқ магазинига ишга жойлаган поччам ўша пайтлардаёқ узоқни кўзлаб режа тузган экан. Кейинчалик, гараж мудури лавозимини эгаллаган акам поччамнинг йўл-йўриқлари, қўллаб-қувватлаши шарофатидан бу ҳайҳотдай иморатни ўз номига хатлаб мулкдор тоифага айланиб олди. Кенг-мўл, мустаҳкам қишлоқ магазини эса опамнинг хусусий дўконига дўнди. Мен ҳам тала-тўпда қуруқ қолмай каттагина унумдор ер майдонига фермер сифатида эга бўлиб олдим. Поччамнинг ўзи эса туман ҳокимиятига ишга ўтиб кетди.

Кенгсой томонларда ҳам торта-торт, ола-ол авжида экан. Охир-оқибат, тақдирга тан берганиданми ё кетма-кет, бир-биридан ширин икки неварога бобо бўлганиданми, ишқилиб, хийлагина чеҳраси очилиб, хушмуомала бўлиб қолган қайнотамнинг куйиниб, ғижиниб айтишича, эски ширкат хўжалигини Қувондиқ қайсар бус-бутунича яна ўз қўлига олибди. Шаҳардаги катта ўғли қишлоққа кўчиб бориб, суғоришга ўнғай, энг унумдор ерларни эгаллаб, куни кеча отасиникидан ош-овқат ташиб юрган ношуд нусхадан бой-бадавлат ишбилармонга эврилиб, кекириб, босар-тусарини билмай юрган эмиш. Қувондиқ қайсарнинг шунча обрў-эътибори, куч-қудрати етмагандай, Давроннинг ҳам шон-шуҳрати, иззат-хурмати кўшилиб Тиркашевларнинг ҳатто пишагини ҳам биров пишт деёлмай қолибди.

Мен Даврон ҳақидаги ҳар бир хабарни, ҳар бир миш-мишни нафас олмай эшитардим. Бундай жонсарақликларимда шояд у мени кечирган бўлса, деган илинж-умид милтиллабгина турарди.

Бир куни шаҳарда Шайхалини учратиб қолдим.

– Даврон ишингандан-шишинди-да, – деди у гапдан-гап чиқиб, – аллатовур қоп-қора машинада уч марта қишлоққа келиб кетди. Каттаконлар атрофида хизматкордай чирқиллаб айланади, биргина сўзига маҳтал. Лекин барибир оқибатли жигит Даврон. Кўп қишлоқдошларнинг мушқулини осон қилиб берди.

Эҳ, менинг мушқул-муаммоим-чи?! Бу қачон бар-тараф бўлади, қачон? Танзиланинг тинимсиз таълим-тарбияларига қарамай, аскар баданида қолган кўрғошин парчасидай, юрагимдаги дард-изтироб ўқтин-ўқтин кўзғалиб мени безовта қилар, яна дунё кўзимга қоронғу кўришиб қолар эди. Шундай кезлар экин-тикинни баҳона қилиб дала-даштимга чиқиб кетаман. Полвон пирларига таваллолар қилиб тавбалар қиламан. Қизиқ, шундай пайтлар яна ўша кўрган тушим, эшон бовамнинг айтганлари, ҳаммаси яхшиликка, деганлари ёдимга тушиб алланечук таскин топгандек бўламан. Юрагимда умид, илинж, иштиёқ яна тирила бошлайди.

Биз Абсал полвонни мангу йўқотиб қўйдик.

Илиқ баҳор кунларининг бирида Абсал полвоннинг

ўлими ҳақидаги совуқ хабар бизга ҳам етиб келди. Бирдан ўйинчоғи яшириб қўйган жойида йўқлигини билган бола аҳволига тушиб, кўз олдими кирчил бир парда қоплади, уй-иморатлар, дов-дарахтлар қайларгадир сингиб-йитиб, бўм-бўш бўшлиқ ичида ели чиққан пуфакдек муаллақ қотдим. Поччамнинг “Нексия”сига ўтириб пешинга мўлжалланган дафн маросимига улгуриш учун шоша-пиша йўлга тушарканмиз, теварагимдагилар жонсиз бир шарпалардек туюлар, товушлар, йиғилар, кулгулар олис-олислардан эшитилар эди.

Шу йил баҳор ҳаддан ташқари серёғин, инжиқ ва серташвиш келган эди. Сел-тошқинлар, шилта-шалабболар, лой кўпчиган далалар ҳатто, ҳаммиша қор-ёмғирга ташна чўлликларни ҳам буткул безор қилиб юборди. Омонат деворлар қулади, илма-тешик томлардан сув сизиб ўтди, қадалган уруғлар чириди, энг ёмони, чигит экиш ишлари кечикиб кетди. Куни кеча чўл осмонини тилкалаб чақмоқ чаққани, қаерларгадир дўл ёққани ҳам рост. Демак, устоз Абдусаломнинг қазоси ҳақидаги миш-мишларда ҳам жон борга ўхшайди. Кимдир уни яшин урибди деса, тагин биров дўлда қолган экинзорига ачиниб сибизга чалиб ўтирган ерида жон берибди, дея сирли пичирларди.

– Эҳ, бу дунёнинг ишлари, – деб афсус билан бош чайқади поччам, машинасини катта йўл бўйлаб елдириб бораркан, – шундай одам ҳам қазо қилибди-я.

Орқа ўриндиққа ястаниб олган акам тили тагига носвой ташлашга чоғланган кўйи гапга аралашди.

– Шу... Абсал полвонларга етарли шарт-шароит қилиб берилганда дунёнинг ўн карра чемпиони бўларди-ёв.

– Бу киши ундай шов-шувларга умуман қизиқмаган, – деди поччам кескин бош чайқаб, – овлоқ-овлоқ яшашга интилган, бир мулла, Абсалом акани полвон пирлари шунга ундаган деб айтганди, гаплари чинга ўхшайди.

Мен машина ойнасидан кўнғиртус, полвоннинг кенг яғринидай ястаниб ётган дала-даштга ўйчан тикиламан. Алқомат устоз, унинг тоғдек тебрана-тебрана сибизга чалишлари лип-лип кўз олдидан ўтади, до-нишмандларга хос гап-сўзлари қулоқларим остида жанрлангандай бўлади.

Ичимни беадоқ афсус-надомат кемириб борарди. Абдусалом акани ҳечкурса, бирор марта бориб кўрмаганимдан, у киши чалган сибизга нолаларидан маст бўлмаганимдан ўқиндим. Ҳарбий хизмат чоғи ўйни, қишлоқни, қавму қариндошни, хуллас, олис ва овлоқ чўллар кўйнида қолиб кетган жамики кўрган-билган-таниган инсонларимни қаттиқ кўмсаганимдан бўлса керак, устоз Абдусалом ҳам ёдимга тушиб, у кишини аскарликдан қайтгандаёқ зиёрат этишни, тўйимизга алоҳида, тантанали таклиф этишни кўнгилга туккандим. Бироқ кутилмаган ташвишлар билан бўлибми, ё ўзим бепарво, бевурд одамманми, ишқилиб, кўнгилдаги режа кўнгилда кўмилиб қолиб кетди. Қисмат мени яна бир бор гижимлаб ташлади. Мен ҳам дўстидан, ҳам устозидан ажралиб қолган ғариб, бечора инсон эдим.

Ниҳоят, кўзланган манзилга етиб келдик. Тўп-тўп одамлар азадор хонадон томон шоша-пиша боришарди. Йўл бўйларида турли-туман автоуловлар тирбанд тизилган.

– Ия, вилоят ҳокими шу ерда-ёв, ана, машинаси, – деди поччам баланд бир иморат ёнида турган қоп-қора машинага ишора қилиб.

Акам ҳам ён-верига аланглаб:

– Тошкентдан ҳам меҳмонлар борга ўхшайди, – деб қўйди.

“Даврон ҳам келган!” – деган ўй хаёлимдан шувуллаб ўтди. Шу ўй баробарида юрагимга қандайдир таҳлика, титроқ сизиб кирди.

Азадор хонадон томондан аёл-бола-чақаларнинг уввос йиғиси баралла эшитила бошлади.

Биз адашмаган эканмиз.

Жаноза ўқилиб, тобут ердан кўтарилиб, қўлма-қўл бўла бошлаганида бир тўп амалдорнамо одамлар орасида хомуш кўзғалаётган Давронга кўзим тушди. Бошига омонат кўндирилган оппоқ хожи қалпоқ, эғнидаги қимматбаҳо, қоп-қора чарм камзул, баланд, тик қомат уни йиғилганлар ичидан яққол ажратиб турарди. Даврон қўлдан-қўлга, елкадан-елкага ўтаётган тобут томон ҳар гал интилганда жонсарақ оломон беихтиёр унга йўл бўшатар, кимдир таниб, кимдир танимай афт-ангорига бир зум анграяр эди.

“Аллатовур, аллатовур одамлар ҳам кепти, – дея ҳайратомуз шивирлади кимдир, – катта ҳоким бова ҳам шу ерда! Полвоннинг обрўси зўр экан-да, а?!”

Ёнидаги ҳамроҳи хомуш бош ирғади.

“Бечора умрида мунча иззат кўрмаганди. Тирилиб кетмасайди деб кўрқаман”.

Тобут катта йўл бўйида ҳозирлаб қўйилган юк машинасининг устига авайлабгина қўйилди. Бир тўп ҳассакашлар, қавму қариндош ихраб-сихраб кузов устига чиқиб, тобут теварагини ўраб олишди. Дафн маросимига йиғилганлар бир зум тўзиб, кимдир пою пиёда, кимдир автоуловда қабристон томонга жилишди.

Чор-атроф алланечук маҳзун сукутга толган эди. Баҳорнинг боди шамоли ҳам каловланиб дов-дарахтлар, экинзорлар оралаб кетди. Қуюқ, ям-яшил япроқлар тебраниб-тебраниб маҳзун шитирлайди. Кўм-кўк майсалар тўлиб-тошган хўрликдек безовта чайқалади.

Дафн маросими узоқ давом этди. Биз қабристондан азадор хонадонга яна қайтганимизда қуёш хийла қиялаб қолган эди.

– Ҳокимлар кетгунча чеккароққа чиқиб турамыз, – деди поччам машинаси эшигини очаркан.

Шу пайт беқасам тўн кийиб белини маҳкам боғлаб олган ҳассакашлардан бири ёнимизга келди.

– Сизни биров чақиряпти, – деди у менга юзланиб. Беихтиёр ҳассакашга эргашарканман:

– Ҳозир келаман, – деб қўйдим поччамга бош ирғаб.

Акам ҳам ажабланган кўйи ортимдан қараб қолди.

– Мана шу ҳовлига киринг, – деб пичирлади ҳассакаш азадор хонадонга яқин уйлардан бирининг ёнида тўхтаб, – сизни кутиб туришибди.

Бўёқлари офтобдан униққан дарвозани қия очиб ичкарига оёқ оширдим. Шундоққина рўпарамда, темир суянчиқли чорпоёга тирсақ тираган кўйи Даврон турарди! Унинг менга тик қадалган совуқ нигоҳларини кўриб негадир тўхтаб қолдим.

– Сиз ҳам жанозага келдингизми? – деди истехзо билан Даврон, – бетингиз билан кетингиз бирми дейман.

Ажаб! Таҳлика, ҳаяжонларим бир лаҳзада тутундай тарқаб кетди. Ҳатто қаршимдаги мана шу без, терс нусхани шунча пайтдан бери соғиниб, хаёлан оёғига бош уриб юрганларимдан хижолат тортидим.

– Сен ўзинг шундайсан. – дедим Давронга тик қараб, – устозни бир тийинга олмай, чираниб юришларинг эсингдан чиқдимми?

– Сен устозни тилга олма, нолойиқ, номуносиб жипириқсан.

– Шуни айтгани чақирдингми? Гапинг бўлса, гапир! Сен билан гижиллашиб туришга вақтим йўқ.

Даврон суянчиқдан тирсагини олиб қад керди.

– Вой-бў-ўй, ҳам ғарлик, ҳам ўрлик-ку бу ёғи. Эй, биласанми, ҳали орамиз очилмаган.

– Бўпти, очамиз, – дедим тобора полвонлик қоним кўпириб, – қачон, қаерда, айт, мен тайёр. Кўрсат майдонни!

Мендан бундай муомалани кутмаганми, Даврон бир зум саросималаниб кинояли тиржайган кўйи бош чайқаб турди.

– Яхши, бу гапинг менга ёқди, – деди яна совуққон бир оҳангда, – вилоят раҳбарлари, бир мастер класс ўтиб беринг, деб ҳоли жонимга қўйишмаяпти, бир ойдан сўнг Абдусалом полвон хотирасига ёш курашчилар ўртасида турнир ўтказамиз, дедим, шунда мастер класс ҳам бўлишини айтдим.

– Хўп, яхши, – тўнғиллаб қўйдим мен.

– Тошкентдан зўр-зўр чемпионларни опкелешимни тайинлашяпти. Мен рози бўлгандай индамай қўйдим. Аслида ҳеч кимни опкелмайман. Икковимиз олишамиз, икковимиз орани очиб қиламиз, тушундингми?

Даврон сўнги сўзларни айтarkan, қошлари чимирилиб, кўзларидан шафқатсиз учкунлар сачраб кетди.

– Розиман, қаёққа десанг бораман.

– Турнир Кенгсойда бўлиб ўтади. Келгуси ойнинг сўнги шанбасига белгилаймиз. Қўрқма, ҳаммасини ўзим ташкил этаман, ҳокимлар гапимга киради.

– Менга барибир, орани очиб қилишга тайёрман. Ҳаммаси жонга тегди ўзи.

– Ув, – деб яна истеҳзоли тиржайди Даврон, – шартимиз ҳали ўз кучида, унутма шуни.

Мен индамай яна темир дарвозага юзландим.

Биз Абсал полвонни мангу йўқотиб қўйган эдик.

– Кенгсойга ҳам яқинлашиб қолдик, эй, уйғон!

Поччамнинг чорловига эътибор бермаган бўлдим.

Йўлга чиққаннимиздан бери машина ўриндиғи суянчиғига бош қўйиб, кўзларимни юмиб, бир оғиз ҳам гапирмай келаётганим учун у ҳойнаҳой мени аллақачон ухлаб қолган деган хаёлга борди. Қани энди чиндан ҳам донг қотиб ётган бўлсам?! Қани энди, бир умр қароқларим очилмаса? Ахир, Кенгсойда, беғубор болалигим, шўх-шаън ўсмирлик даврим ўтган бу қишлоқда мени бемисл шармандалик кутиб турибди-ку?! Газеталарда ёзишгандай, икки марта Ўзбекистон, бир карра Осиё чемпиони, қатор халқаро мусобақалар совриндори Д.Тиркашев энг шимариб, қасос оловида ёниб, йўлларимга маҳтал кўз тиккан-ку!

Мана, устоз Абдусаломнинг жанозасидан бери роппа-роса бир ой ўтди. Бир ой мени Давроннинг совуқ нигоҳлари, истеҳзолари, кинояли қулишлари таъқиб қилиб турди. Ўша куни беаёв, бешафқат рақибим билан аҳдлашиб, қасдлашиб машина ёнига қайтганимда поччам ва акам менга ажабсиниб, хавотирланиб кўз тикишди.

“Еттилик худойига ҳамма шогирдлар йиғилиши шарт экан, шуни тайинлагани чақирибди”, – деб қўйдим ўзимча қўл силтаб.

Аммо асабийликданми, ҳаяжонданми ҳануз бўғинларим бўшашиб турарди. Акам дарров хотиржам тортиб, тили тагига яна носвой ташлаб олган бўлса-да, поччам гапларимга ишонқирамай йўл-йўлакай менга саволчан-синовчан кўз ташлаб қўяр эди. Барибир чидаёлмай ўша куни кечки пайт поччамга дардимни айтдим. У киши ҳам бир пайтлар, ярим тунда хотиним айтган гапларни худди келишиб олгандай такрорлади.

“Раиснинг шу арзандасидан қаеринг кам, а, ни-манг кам? Сен ҳам шуғуллан, машқ қил, кўтариб ерга ур шу чемпиони, иккинчи мен зўрман деб бошқа мақтанмайдиган бўлсин”.

Поччам шунчаки панд-насиҳат билан чекланиб қолмади. Мени ҳар куни туман марказига олиб бориб, кечгача спорт билан шуғулланишга мажбур қилди. Ҳатто шаҳардан қачонлардир дзюдо бўйича хизмат кўрсатган, ёши қирқни қийиб ўтган Салмон исмли чечен мураббийни мўмайгина ҳақ эвазига ёллаб, иззат-икром билан бошлаб келди. Аммо унга асл мақсадимизни айтмадик. Салмон биз кутгандан ҳам ортиқ қаттиққўл, инжиқ, ўз ишига пухта чиқиб қолди. У икки ҳафта бетиним шуғуллантириб мени полвон суроб қилиб қўйди. Аммо Давроннинг совуқ нигоҳларини, кинояли қулишларию ғолибона истеҳзоларини эсласам яна ичимдан ириб жўнардим. Ўша куни у билан тиккама-тикка тиллашишга қандай журъат этганимга ўзим ҳам ҳайрон эдим. Ўша журъат, ўша ўрлик саҳро саробидай қайларгадир сингиб йўқолди.

Кун бўйи машқ-машғуллотларда чарчаганимдан, бу ёғи таъбим тирриқлигидан ҳарчанд уринсам-да уйда қош-қобоғим очилмас эди. Бу ҳолни Танзила ҳали-ҳануз устозим қазосига қайғуриб юрганымдан деб билибми, ҳарнечук, ортиқча сўроқ-терговга олмай, кўнглимга қарарди.

Мен, айниқса, турнирнинг айнан Кенгсойда бўлиб ўтиши ҳақида даҳшат ва ваҳимага тушиб ўйлардим. Қанчалар ёвузона режа бу?!

Биринчи жаҳон урушида енгилган Германия лашкарбошиларины ғолиб Франция ҳукумати қандайдир ўрмон қўйнида, қандайдир вагон ичида таслим бўлганлиги ҳақидаги ҳужжатга имзо чектирган экан. Аммо шундай шармандали мағлубият ҳам немислар кўнглидан ватанпарварлик туйғусини, қасос ҳиссини йўқ қила олмабди. Германияликлар ўша қора кунга гувоҳ вагонни бир омборхонага яшириб қўйишган эмиш. Иккинчи жаҳон уруши даврида Францияни бир ҳамла билан тиз чўктирган Германия ўша вагонни ўша ўрмонга олиб келган, мағлуб тараф унинг ичида енгилганлиги ҳақидаги қоғозга қўл қўйган экан.

Тарих дарсларидан ҳам тузуккина баҳолар олиб юрадиган Даврон, ҳойнаҳой, шу воқеани эслаган ва мени шу тарзда жазолашни дилига туккан кўринади. Ҳа, бу чемпион, ниҳоят, қочоқ қашқирни қора қафасга қамади! Мени энди на Салмоннинг мураббийлиги, на Танзила, на поччамнинг таскин-тасаллиси қутқара олади. Мен Кенгсойда, қадрдон қишлоғимда, элу халқ кўз ўнгида шармандаю шармисор бўлишга маҳкумман, маҳкум. Аслида ҳам... бу барибир қачонлардир содир бўлиши керак эди.

Мен умидсизлана бошладим. Узун тигли пичоқни қайраб сафар халтамга солиб қўйдим.

“Ўлдираман! Авал унга, кейин ўзимга пичоқ ураман!” – деган ўй калламда чарх уриб юрарди.

Поччам сўнги режаларимдан беҳабар, худди кўп-карига кирар отни кўздан кечираётгандек, мени тез-тез кўриқдан ўтказди, бел-биллақларимни ушлаб-ушлаб ўзича мамнун бош ирғайди.

“Хоразмча айтганда, жанли, бир чемпионга шўёғи ҳам етиб-ортади” – деб кўяди илжайиб.

Бироқ шу кез шундоққина қаршимда бошқа бир илжайган, тиржайган башара мени таъқиб қилиб турганини билмайди.

“Ўв, шартларимиз ҳали кучида, унутма шуни”.

Давроннинг совуққонлик билан айтган бу гаплари қулоқларим остида бот-бот акс-садо бериб аъзои баданларимни музлатиб юборади. Унинг неларни назарда тутганини тусмоллар эканман, алам, ғазаб, хавотир юрагимни гижимлай бошлайди.

Хотинини қиморга ютқазиб қўйганлар, қарзга ботиб, эвазига аёлини қўш-қўллаб тутқазганлар қисмати ҳақида эшитганларим бир-бир хаёлимда айланади.

“Ҳеч қачон! Ҳеч қачон! – деб ич-ичимда бўкираман сафар тўрвадаги пичоқни пайпаслаб. – Кўзим очиқ экан, бунга ҳеч қачон йўл қўймайман”.

Поччам кеча эртароқ уйқуга ётиб, яхшилаб дам олишимни тайинлаган эди. Аммо алам-изтироб исканжасида мижжа қоқмадим. Болалик хотиралари, севги кечинмалари бир-бир кўз олдимдан капалакдек қанот қоқиб ўтди, хаёлларим сертупроқ йўлнинг чанг-тўзонларидек тўзиди. Ширингина ухлаб ётган қизалоқларимга, моҳитобон Танзиламга термулиб тўймайман. Мен тўлғонавериш уларни безовта қилишдан кўрқиб, бир пайтлар хотиним қимтинибгина ўтириб, унсиз йиғлаган бурчакка тикилиб олдим. Хўрлигим тошди. Кўзларимдан силқиб чиққан ёшни кафтларим билан артиб, ўкириб юбормаслик учун тахмондаги кўрпачаларга юзимни босдим.

Бир пайт Танзила илкис бошини кўтарди. Қизалоқларим устидаги ёпинчиқни тўғрилаб қўйган бўлдида, шарпадай сирпаниб, тунчиқроқнинг сарғиш-қизғиш ёғдуларига қоришиб ёнимга келди. Бўйнимдан ҳеч гап-сўзсиз кучиб, бошимни кўкрагига босди:

“Ҳаммасидан хабарим бор, – деб пичирлади сочларимни силаб, – кенгсойликлар манглайингизга номард деган тамға босиб жўнатишсаям мен сиздан воз кечмайман. Менинг ор-номусим ҳам, шон-шухратим ҳам сиз-ку! Сизнинг кимлигингизни Танзиланинг юраги ўша тутзор ёқасидаёқ билиб бўлган. Бутун дунё бошингиздан маломат ёғдирсаям у ҳеч қачон ўчмайди. Номаъқул хаёлларни калладан чиқариб, энди бироз дам олинг”.

Ажаб, хотинимнинг шивирларини алладай тинглаб ўтирган жойимда кўзим илашибди! Эрталаб алланечук тетикланиб, фикрларим тиниқлашиб турдим.

– Эй, эй, полвон, – деб елкамга туртди поччам машинасини бир чеккада тўхтатиб, – Кенгсойга келдик, уйғонсанг-чи.

Мен оғир кўзғалиб кўзларимни очдим.

Чор-атроф шомнинг куйган кулидай кирчил кўйлагига бурканган эди. Таниш тутзор, таниш йўллар, узоқдаги уй-иморатлар ғира-шира кўзга ташланади. Ёнгинамиздан беш-олтита қўй-қўзини ҳайдаб ўтаётган қарияни поччам гапта тутди.

– Ассалому алайкум, боважон, ҳорманг. Кенгсой шуми?

– Ваалайкум, ҳа, шу.

– Қишлоқда нима гаплар, бова?

– Тўй бўлаяпти, томоша бўлаяпти. Қувондиқ қайсар чошгоҳдан бери бутун қишлоққа ош тортиб ётибди. Казо-казо каттаконлар ҳам шу ерда. Ҳозир олиш бошланади.

Чол молларини ҳайдаганича биздан узоқлашди.

– Умуман олганда, бунақа расмий турнирлар кундузи бўларди, нега булар, кечки пайт ўтказяпти, билмадим, – деб қўйди поччам ажабланиб.

Сабабини жуда яхши билсам-да, мен индамай елка қисиб қўя қолдим.

Катта йўл тарафдан шитоб билан келган икки машина чироқларини ёқиб-ўчириб, ёнгинамиздан ғизиллаб ўтиб кетди. Ҳойнаҳой, улар ҳам кураш томошасига ошиқаётган эди.

– Биз ҳам секи-ин бораверамиз, биратўла кийиниб олгин, – деди поччам маъноли бош ирғаб.

Мен интилиб орқа ўриндиқдаги сафар халтамини олдим-да машинадан тушдим. Қадрдон қишлоққа қадам қўйганимни қутлаётгандай енгил эпкини юз-кўзларимни силаб ўтди. Димоғимга таниш, жуда таниш дала-дашт иси гупиллаб урилди.

Назаримда, тутзор тарафдан “Кенгсой бургутлари” қийқиришган қўйи отилиб чиқадигандек, кўрқинчли тушимни тўзитиб, мени оғир, талвасали уйқудан уйғотиб юборадигандек эди. Афсуски ҳаммаси хушимда, кўзим тийра, ақлим тиниқ ҳолимда рўй берарди. Сап наридаги тутзор ҳам шамолда шитирлаб, гўё менга ҳамдардлик билдирарди.

Мен эгнимга полвонлик яктагимни, оёғимга махсус чарм пойафзалимни кийиб, яна чопонимга бурканиб оларканман, сафар халтадаги ўткир тиг пичоғимни пайпаслаб қўйдим. Танзиланинг дил изҳорларига қарамай, калтис режам ҳали-ҳануз кўнглимининг бир чеккасида пусиб-пойлаб турарди.

– Бўл, тезроқ, бошланиб кетди-ёв, – деб қўйди поччам машина моторини ўт олдириб.

Худди унинг тусмолини тасдиқлагандай қишлоқ томондан томошатабларнинг ҳайқириғи осмонга ўрлади.

Машина кўзғалди.

Биз Абсал полвонни мангу уйқотиб қўйган эдик.

Қишлоқ кўтарма полвоннинг кўнглидай ўз қувончига ўзи қоришиб ётарди. Кўча-кўй супириб-сидирилган, баланд иморатлар пештоқига, йўл буйларига ҳар хил шиорлар, байроқлар осилган эди. Сон-саноксиз лампа-чироқлардан чароғон мактаб стадионида одам қайнайди. Дуч келган жойга қантариб қўйилган машиналар оралаб яшинмачоқ ўйнаётган қора-қура болакайлар у ён-бу ён ғир-ғир югуришади. Тиллатусда товланиб турган стадионда ғала-ғовур, қий-чув авжида эди.

Кенг майдоннинг тўрт тарафида, мактабдан ташиб чиқилган қатор-қатор парта, стол-стулларда меҳмон нусхалар, аёллар, қари-қартанглар ўтиришар, ўриндиқ тегмаган томошатаблар одатдагидек бир-бирини итариб-суриб тик туришар, давранинг уч-тўрт жойида жуфт-жуфт бўлиб беллашаётган полвон болакайларни завқ-шавқ билан кузатишар, аҳён-аҳён курашчилардан бирортаси рақибини йиқитган пайт, гувуллаб юборишар эди. Биз ҳам томошабинлар сийракроқ жойдан суқилиб, қулайроқ ўрнашиб олдик. Давра тўридаги, алоҳида ясатилган жойда кўр тўккан казо-казо раҳбарларни олисдан кўргандаёқ поччам эгилиб-букилиб, қўли кўксидан тушмай қолди. Илгариги амалдорлик шляпаси ўрнига дўппини дол кўндирган

Кувондиқ қайсар ҳам раҳбарлар тўпида ҳар доимгидек қоядай қад кериб майдонни лоқайд ва нописанд кузатиб ўтирарди.

– Хап-па-а!

Қотмагина ёш полвон шундай чинқирик билан рақибини бошидан ошириб ташлади.

Давра яна гувиллаб юборди.

Аҳён-аҳён ҳуштагини чуриллатиб, курашчилар атрофида чарх уриб айланаётган, спорт либослари лампачироқ ёғдусида ялт-юлт қилаётган ҳакамлар, ҳар-ҳар жойда, мураббийлар назоратида, ятак кийиб, бел боғлаб шайланган болалар, полвонларнинг оти-зотини, соврин-совғаларни микрофонда эълон қилишлар даврага чала расмий тус берган бўлса-да, майдонга қалин тўшалган хас-хашак, ғала-говур, қийқириклар тўй-ҳашамлардаги одатий кураш томошаларини эслатар эди. Мен, айниқса, баррагина курашчиларнинг чапдаст-чаққон беллашувини кўриб болалик чоғларим, Даврон билан давраларда завқ-шавққа кўмилиб юрган кезларим кўз олдимда липлип жонланиб, ғалати ҳислар оғушида қолган эдим. Қошимгача қоплаб турган қалпоқ остидан атрофимга кўз югуртириб, дўсту қадрдонларни, таниш-билишларни илҳақ-интизор излайман. Аммо одам кўплигиданми ё безовта бир тарзда турганимданми, ҳар нечук, ён-веримда бирорта ҳам қадрдон қиёфани илғай олмадим. Фақатгина майдондаги ҳакамлар ёнида, тантана эгаси ўрнидами ё турнирнинг алоҳида қаҳрамони сифатидами, вазмин кезиниб турган Давронга кўзим тушарди.

– Ҳало-о-ол! – туйқус ҳайқириб юборди оломон.

Улар алоҳида олқишлаганидан ҳозиргина рақибини йиқитган ўспирин кенгсойлик бўлса керак, деган хаёлга бордим. Шу орада майдоннинг бир чеккасида кўпдан бери бир-бирини йиқитолмай, суришиб-тирашиб юрган полвонларни ҳакам ажратиб, дуранг натижа эълон қилди, аммо қайноқ қон ёшлар алланима дея силкинишиб, қарорга норозилик билдирган бўлишди.

Мағлублар бош эгиб, ғолиблар гердайиб, соврин-совғани олиб даврани тарк этишар, майдонда янги-янги жуфтликлар пайдо бўлишар, бош ҳакам эринмай, ғоғоздаги ёзувларга қараб уларни микрофон орқали халққа таништирар, қўйилган совринни эълон қилар эди.

– Ушбу жуфтликка, туман соғлиқни сақлаш бўлими томонидан энг кам иш ҳақи баробарида мукофот ажратилган! Марҳамат, ҳалол курашиб, совринга эгалик қилинг, азиз ёшлар!

Давра эшитганларини қийқирган кўйи маъқуллаб кўяди.

Тўнкарилган қозондек қоп-қора осмон тоқида юлдузлар ғужғон ўйнайди. Гўё улар ҳам хуркиб, милтираб кураш майдонини кузатишади.

“Бизнинг яна қасдлашганимиздан одамлар хабардормикан, – деб ўйлайман ён-веримдагиларнинг юз-кўзига синчков қараб, – йўқ, менимча, Даврон бу гал сир сақлаган кўринади”.

Поччам кураш томошаси бир чеккада қолиб, ҳали-ҳануз казо-казоларни ихлос билан кузатар, ҳойнаҳой, уларга кўриниш, қўл олиб кўришиш иштиёқида ёнар эди.

Бир пайт бош ҳакам микрофонни қитирлатиб судраган кўйи ўртага чиқди.

– Ҳурматли кенгсойликлар, азиз меҳмонлар, – деб эҳтиром билан гап бошлади у атрофига аланглаб, – халқимизнинг ардоқли фарзанди, марҳум Абдусалом полвоннинг хотирасига бағишланган турниримиз, вилоят ёш курашчилари ўртасидаги мусобақа давом этади. Сир эмас, бугунги тадбиримизга туманимизнинг, вилоятимизнинг, қолаверса, бутун республиканинг фахр-ифтихори бўлмиш, кураш бўйича Осиё чемпиони, қатор халқаро мусобақалар совриндори Давронбек Тиркашев ташриф буюрган!

Давра гулдурос солиб ҳайқириб кўйди. Айниқса, ўз мураббийлари ёнида тўп-тўп турган болалар алоҳида ҳурмат-иззат кўрсатиб қарсақ чалиб юборишди.

– Шунинг учун, шунинг учун... – дея бош ҳакам қўл кўтариб, даврани тинчлантирган бўлди, – бу ерда ўтирган муҳтарам раҳбарларимиздан, ҳурматли оқсоқоллардан бир таклиф тушаяпти. Давронбекнинг курашини ҳам би-ир томоша қилайлик, кенгсойлик полвонимиз ёшларга ўз маҳоратини кўрсатсин, дейишяпти улар. Сизлар бу таклифга қандай қарайсизлар?! Ана ундан кейин мусобақамиз яна давом этаверади.

Давра қий-чув, қийқириклар билан бош ҳакамнинг гапларини маъқуллаган бўлди. Айниқса, ёш полвонлар шавққа тўлиб-тошиб чапак чалишар, бетиним ирғишлалар эди.

– Бу ерда катта полвонлар кўринмаяпти, Давронбекка талабгор топилармикан? – деб қичқирди кимдир.

Бош ҳакам унинг гапини маъқуллагандай бош ирғаб илжайди.

– Худога шукур, юртимиз полвонлар юрти. Чемпионни бир кўрсам, гупиллатиб ерга урсам, деб чекка-чуккада юрган азаматлар топилиб қолса керак.

Даврада гурр кулгу кўтарилди.

Мендан кўра кўпроқ ҳаяжонланаётган поччам кўлимни маҳкам қисиб, силкитиб кўйди.

Шу пайт казо-казоларнинг яқинида қўл қовуштириб турган Даврон вазмин қадамлар билан ўртага чиқди-да, томошабинларнинг олқишу қарсақларига кўмилиб тўрт томонга ўзича таъзим қилган бўлди. Сунг бош ҳакамнинг қўлидан микрофонни олиб:

– Энг аввало эътибор учун раҳмат, – дея ўнг кафтини яна кўксига кўйди, – биз халқ хизматидаги ўғилларимиз, шунинг учун оқсоқолларнинг таклифини қабул қиламан.

Даврада тагин қий-чув кўкка ўрлади.

– Лекин бир илтимосим бор, – деб гапида давом этди Даврон бош ҳакамга юзланиб, – бизнинг кураш расмий эмас, шунчаки, халқона бўлади, шунинг учун тўй-томошаларда баковуллик қилиб юрган юртдошларимиздан бирини таклиф этсак, бизнинг курашни кузатиб турсалар.

– Марҳамат, жуда яхши, – деб чинқирди бош ҳакам, – сиз ўзингиз айнан ким баковул бўлишини истайсиз?

Даврон атрофга ўзича бир аланглаб кўйди.

– Мен қишлоғимиздаги жуда кўп кураш томошаларида баковуллик қилган Эргаш акани танлаган бўлардим. Агар у киши даврада бўлсалар, марҳамат, ўртага чиқсалар. Бу киши ҳалоллиги, холислиги билан ҳар доим элнинг ҳурматини қозониб келган.

– Эргаш ака, шу ердამисиз – деб чорлади бош ҳакам чемпионнинг қўлидан микрофонни олиб. – Марҳамат, майдонга чиқинг.

Даврада ғала-ғовур, жонсарақлик кўпди.

“Ах, мараз, ҳаммасини пухта ўйлабди! Домланинг тўйини айнан такрорламоқчи бу!” – деган хаёл бутун вужудимда чақмоқдай чақиб ўтди.

Бироздан сўнг давранинг қай бир бурчидан Эргаш мироб сидрилиб ўртага чиқди. Анча тўлишиб, лапанглаб қолибди. Ҳатто соқол ҳам қўйиб юборибди. Тошошабинлар қийқириқлар билан уни ҳам олқишлаб қўйган бўлишди.

– Барибир чемпионимизга талабгор чиқмайди, ўзим олишадиганга ўхшайман, – деб ҳазил қилган бўлди Эргаш ака.

Шу орада полвонлик либосларини кийиб ўртага чиққан Даврон даврани вазмин айлана бошлади. Казо-казолар тўпи ҳам аввалу охир воқеаларни қизиқиш билан кузатиб ўтирарди.

– Шаҳри Тошкентдан келган Даврон полвон Қувондиқ ўғли! Қани, унга талабгор борми? – дея қичқирди бир соатлик баковул у ён-бу ён юзланиб.

“Уккағар, писмиқи, – хаёлимдан ўтди менинг, – атай “Қувондиқ ўғли” деб қўйди. Собиқ раисга яхши кўринмоқчи”.

– Қани, давра совимасин, полвонжонлар, майдон маҳтал бўлмасин, – деб яна хайқирди Эргаш мироб.

Поччам кўзлари чакнаб елкамдан кучди.

– Худо юзингни ёруғ қилсин, қайним, қани, чиқа қол.

Мен одамлар дабдурустан таниб қолишидан чўчиб, чопонимни, қалпоғимни ечмай ўртага оёқ босдим. Аммо уч-тўрт қадам қўяр-қўймасим:

– Ия, бу ўзимизнинг Норсоат-ку! – дея қичқириб юборди кимдир.

Даврада ғала-ғовур, шивир-шивир жонланди. Туйқус мени таниб қолган баковулнинг ҳам ранг-рўйи ўзгариб, виқор билан юриниб турган жойида таққа тўхтади, казо-казолар томонга хавотирли кўз ташлаб қўйди. Фақатгина Даврон бу воқеаларнинг ўзига сира дахли йўқдай, оёқ остидаги похол тўшамадан кўз узмай давра айланиб турарди.

Мен яна жойимга қайтиб, чопонимни, қалпоғимни ечиб поччамга тутқазарканман, теварақдаги шивир-шивирлар қулоғимга чалинди.

“Илгари бир тўйда Давронни шу чалпак қилиб урганди”.

“Эсим-да, қандайдир қизни талашиб, гаров ўйнашган”.

“Фирром олишган экан деб мен эшитиб эдим”.

“Ўша қиз кейин нима бўлди экан?”

“Билмадим... бошқа бировга тегиб кетди-ёв”.

“Кетдик, кенгсойликлардан сўраймиз”.

“Матч реванш...” – деди пихиллаб кимдир.

Одамларнинг гап-сўзларидан, давранинг завқ-шавқидан мен анча тетиклашиб, жўшиб қолган эдим.

– Норсоат полвон Эшқобил ўғли, – деб баковул мени даврага таништирган бўлди, сўнг бош ҳакам қўлига тутқазган бир парча қоғозга кўз югуртириб эълон қилди, – бу курашчиларга вилоят ҳокимлигининг махсус соврини тикилди-и-и!..

Биз юзма-юз келдик.

Даврон бир интилиб ёқамдан тутди. Мен бир қўлим билан унинг билагига, иккинчиси билан белбоғига чанг солдим. Бироқ бамисли улкан қоянинг бўртиқ тошини ушлагандай бўлдим. Даврон мени бироз судраклаб, сўнг қўйиб юборди-да давра айлана кетди.

Боягина баданимга югурган тетикликдан асар ҳам қолмади. Ахир, ушлашгандаёқ рақибимнинг бармоқ учларигача куч-қувватга тўлалигини, метиндек мустаҳкамлигини яққол ҳис қилдим!

– Ҳа, полвонжонлар, бўшашманглар, – деб қўйди баковул.

Яна бир-биримизга ташландик. Бу гал Даврон ботинмагандай белбоғимдан тутди. Мен унинг ёқасидан ғижимлаб ушладим. Ушладиму одатий бир тарзда рақибимни куч билан силтаб тортдим. Билмадим, чиндан мувозанатни йўқотдимми ё атай қилдимми, Даврон ногоҳ похол тўшама устига тиззалаб қолди.

Давра гувуллаб юборди.

“Домланинг тўйида мен ҳам иккинчи қафасда чўк тушгандим” – деган ўй лоп этиб хаёлимдан ўтди.

Мен рақибим ёқасини бўшатиб давра айлана кетдим. Даврон ҳам белбоғини қайта боғлай-боғлай изимдан эргашди. Тошошабинлар орасида менга ҳайратомуз, хайрихоҳ тикилган нигоҳларни илғарканман, бел-билакларимга яна андак тетиклик инди.

Чемпион шартта ортга бурилди-да, кўзларида алланечук учқунлар порлаб ҳужумга ўтди. Мен қўлларимни олдга чўзиб яна ёқадан тутишни мўлжалладим. Бироқ шу пайт ўнг бармоқларим орасидан Даврон бақувват панжаларини ўтказиб олиб, иккинчи қўли билан чап тирсагимдан тутди. Мен беихтиёр рақибнинг кўзларига қарадим.

– Шунақамиди усулинг? – деб пичирлади у юзларида истеҳзо ўйнаб.

Муқаррар оғриқни ҳис қилиб афтим буришиб кетди.

– Шу билан кўнглинг тўлса, қайириб юбора қол...

Аммо Даврон бир силтаниб мени бўшатди-ю, яна вазмин, ўйчан алфозда давра айлана бошлади. Тақиқланган самбо усулининг бояги таҳдидидан мен ҳануз довдираб турардим.

“Ҳал қилувчи қафас бўлади ҳозир”, – хаёлимдан лип ўтди менинг.

Каловланиб давра айланарканман, бирор баҳона билан жойимга бориб, пичоқни қўйнимга солиб олиш режасини тузардим. Аммо фурсат етмади.

Биз яна бетма-бет ҳужумга ўтдик. Бу гал Даврон оп-осон ҳам ёқамдан, ҳам белбоғимдан маҳкам тутди. Рақибимнинг яктагини омонатгина ушлаган қўлларим деярли бемажол осилиб турарди. Рақиб бу ҳолатда мени бемалол белидан ошириб ерга уриши тайин эди. Аммо Даврон кутилмаганда бир-икки усуллар қўллаган бўлдию, худди менинг силтовимдан силкингандай бир пайт дустаман қулади.

Давра яна гувуллаб юборди.

Мен... мен... Даврон атай йиқилганини етмиш икки томирим билан ҳис қилиб турардим. Эс-ҳушим карахт қотди.

Бир пайт рақибим гўё аранг кўзғалиб ўрнидан турди-да, қўлларини ёйиб, баковулга бош чайқади.

– Бўлди. Мен бошқа олиша олмайман. Тан бердим.

Даврага туйқус жимлик инди.

– Яхши эшитмай қолдим, Давронбой, – деб талмовсиради баковул – бироз дам олмоқчимисиз?

Аммо Даврон вазмин қадамлар билан бориб бош ҳакамнинг қўлидан микрофонни олди.

– Хурматли юртдошлар, – деди гўёки ҳансираб, – тўғриси, дунё кезиб, қанча-қанча мусобақаларда қатнашиб, мен ҳали бундай полвонни учратмадим. Мен унга тан бериб, даврадан чиқаман. Уз қишлоғимда елкам ер искашини хоҳламайман. Билмаганлар билиб қўйсин, Норсоат дунёдаги энг кучли полвон экан.

Даврон шундай дедию, бош ҳакам узатган тўнни елкасига илиб, яна тўрт томонга таъзим қилди.

Давра гувуллаб, гулдурос қарсак чалиб юборди.

Мен ҳангу манг, кўру кар ҳолатда жойимда қотиб қолган эдим. Поччам чопқиллаб келиб қўлимдан етаклаб кетди.

Даврон яна микрофонни қўлига олди.

– Азиз юртдошларим, сизлардан, мана бу ерда ўтирган устоз Абдусалом аканинг фарзандларидан, оқсоқоллардан бир илтимосим бор эди. Агар мени чинданам яхши кўрсаларингиз, устоздан ёдгорлик қолган сибизғани менга берсангизлар, илтимос.

Давра яна гулдурос қарсақлар, қийқириқлар билан чемпионни олқишлашди.

Бу орада оёққа туриб кетган Қувондиқ қайсар қоядай қад кериб чор-атрофга мамнун илжайганча кўз ташлар, кимларгадир алланима дея бош ирғар эди.

Мен ич-ичимдан куюндай кўзғалган қувончу хўрликка қоришиб Даврондан кўз узмай турардим. Дўстим ёнидаги бош ҳакамга нимадир дедию секин сидрилиб давра ташқарисига чиқиб кетди.

– Қани, ёш полвонлар, яна даврага марҳамат, – деди бош ҳакам тагин микрофонни қўлига олиб.

Мен ҳам одамларни суриб-туртиб давра ташига чиқдим. Муздек эпкин юз-кўзимни хуш силаб ўтди.

Юрагим гурс-гурс урган қўйи Даврон кетган томонни тусмоллаб жўнадим. Адашмаган эканман. Дўстим елкасига оғир юк ортилган ҳаммолдай машиналар томон оғир-оғир одимларди. Ортидан югурдим.

– Даврон, – дедим товушим титраб, – дўстим...

У оҳиста ортига ўгирилди. Мен уч-тўрт қадам берди беихтиёр тўхтаб қолдим.

– Нега ундай қилдинг, нега?

– Сен... сен ростданам дунёдаги энг кучли, энг довюрак полвонсан, Норсоат.

Томоғимга тиқилган қувончу хўрлик кўзларимдан тирқираб чиқа бошлади.

– Кечир мени, дўстим, илтимос, кечир.

– Йўқ, сен кечир, – деди Даврон ҳам товуши титраб, – сенга кўп озор бердим.

Овозим тобора хириллаб, сўник чиқарди.

– Сен мард, ҳалол инсонсан...

– Йўқ, сенга тенг келолмайман, – деди Даврон кафтларини кўзига тегизиб оларкан, – сен мардларча севгининг қули бўлолдинг, мен эса ҳали севгининг ўзини ҳам тополганим йўқ.

Биз юзма-юз туриб қолдик.

– Қанчадан-қанча майдонга тушдим, не бир полвонларни йиқитдим, – деди Даврон чуқур тин олиб, – лекин доим ўзимни мағлубдай ҳис қилдим, ҳеч кўнглим кўтарилмади.

– Нега, ахир...

– Чунки Танзила урган шاپалоқнинг аччиғи, кўзларидаги нафрат мени доим қувиб юрди.

– Илтимос, бизни кечир, Даврон, – дедим очиқ-ошкора кўз ёшларга қоришиб.

Дўстим оғир-оғир бош чайқаб, узун уфф тортиб юборди.

– Дунё кезиб, икки ҳақиқатни англадим, Норсоат, энг биринчиси чин полвоннинг жойи панада экан, шуни билдим. Иккинчиси... ҳар полвоннинг ўз сибизғаси бўлсин экан...

– Устознинг гўри нурга тўлсин, илоё.

– Ҳа, у инсон минг-минг марта ҳақ экан.

Биз Абсал полвонни яна қайта топиб олган эдик.

– Ҳали ҳам девдай кучли экансан.

– Мен тоққа туртиниб кетгандай бўлдим боя.

– Норсоат, – деди дўстим мушт қилиб тугилган қўлини боши узра кўтараркан.

– Даврон, – дедим мен ҳам ҳавога қўл сермаб.

– Қуёш ҳали ботмаган!

Иккимизнинг ҳайқиригимиздан кўк тўла юлдузлар тўзиб елкамизга сочилгандай бўлди.

Назир
Назир Назир Назир

Алишер НАЗАР

Қандай ширин эди унда хаёллар

ФЕВРАЛ

Мунгли қўшиқ бошлар симёгоч,
Изиллайди боғларнинг дарди.
Бўғотларда қушлар юпун, оч
Хут ҳақида хаёл суради.

Далаларда ястанган чирой,
Юлдузларнинг ҳайрат кўзида.
Оқшом кўкдан тушиб келган ой,
Музлаб қолган анҳор юзида.

Чилла сақлар бунда неки бор,
Тонгга улаб ялдо тунларни.
Сой бўйида бир жуфт қари тол
Туш кўради яшил кунларни.

* * *

Ёдингни тошга отдим,
Юм-юм йиғлади тошлар.
Сўнгра бардошга отдим,
Дарё бўлди кўз ёшлар.

Ёдингни кўкка отдим,
Ёмғир бўп қайтаверди.
Униб чиққан гиёҳлар
Исмингни айтаверди.

Ёдингни тунга отдим,
Бўзлаб юборди кеча.
Тонгга қадар йўл юриб,
Кўнгилга борди кеча.

Ёдингни дилга отдим,
Мавжланди дилда уммон.
О, унда чўкиб кетсам,
Омон қолгум бегумон.

Алишер НАЗАР

1976 йили туғилган. Журналистика факультетини тамомлаган. “Бизга аталган тонглар”, “Холислик эҳтиёжи”, “Вола” номли китоблари чоп этилган.

ХАЁЛ

Юрак мисол увишар оқшом,
Кўл юзида титрар юлдузлар.
Қоп-қора тун – кўнгилдаги гам,
У ҳақида нимадир сўзлар.

Аста ортга бошлайсан йўлни,
Пешвоз чиқар қадрдон толлар.
Қачонлардир кўмилган дилни,
Тирилтирар масиҳ хаёллар.

Жилмаяди бепоён кеча,
Сирли-сирли шовуллайди сой.
Шунда аста булутлар ичра
Чиқиб келар сен йўқотган ой.

– Нега кетдинг, қара, дилда дард,
Оғуларга тўлди ҳар оним.
– Мен кўнгилга кетдим тоабод,
Висолсиз ишиқ мангудир, жоним.

– Сенсиз ўтган кунларим оғрир,
Хаёлингни кўмаман шеърга.
Елкамдаги тоғларим оғир,
Ботиб борар оёғим ерга...

– Умрим ўтди висолни кутиб,
Кўнгил уйи ҳамон бўм-бўшидир.
Келолмади бизгача етиб,
Бахт – қаноти кесилган қушидир.

Қуюқлашар булутлар аста,
Вужудингга киради титроқ.
Ой юзини тўсиб бир пасда,
Гумбурлайди момоқалди роқ.

Чўчиб тушар кеча дафъатан,
Узоқлашиб кетар самовот.
Сен афтода ортга қайтасан,
Кутиб турар тонг – аччиқ ҳаёт!

* * *

Мен сени танидим,
Яйдоқ дашт аро,
Оқ-сарик кўйлақда турардинг ҳайрон.
Тегрангда ивирсир сонсиз хотиндай,
Мартда ҳам кетмаган феврал ҳамон.

Нега бевақт йўлга чиқдинг, сингилжон?
Сени ким алдади, қайси бағритош?
Нега ҳаётингни қўлтиқлаб чиқдинг?
Нега умидингни этиб қўйдинг фош?

Қара, бу кеч қандай жунжикар олам,
Шамоллар изиллаб келар сен томон.
Эй сен, изгиринда қолган умидим,
Энди қолармисан тонггача омон?!

Нега бевақт йўлга чиқдинг сен...

БИР УМР.. Баллада

Боласин йўқотиб қўйган аёлдек,
Богларга бош уриб увиллар шамол.
“Умр ҳам ўтди-я ширин хаёлдек”,
Шифтга термулганча хўрсинади чол.

Эсида, отарнинг бошида танҳо
Аргумоқ устида ўтган кечалар.
Бўронларда қолиб ҳаловат гоҳо,
Тонги сира отмай кетган кечалар.

Бир сафар бўрилар галаси тунда
Кўрага бостириб кирди ногаҳон.
Кўлда таёқ билан чиққанди шунда
Кўзидан ўт чақнаб, ёвқур, паҳлавон.

Нурсиз кўзларида қалқийди нола,
Аста шивирлайди: “Бари ўтдимми?”
Кўйнида шамоллар ухлаган бола,
Аргумоқ устида қолиб кетдимми?

Йиллар бошимизга ёғилган – тўфон,
Оқизиб кетдимми шунча имконни?
Умрига бостириб кириб қай замон,
Бўрилар еб кетди у паҳлавонни?

Эсида, бир малак бўларди тенгсиз,
Қандай ширин эди унда хаёллар.
Унинг зулфларига текканда ҳар кез,
Хушбўйлашиб кетар эди шамоллар.

Ёруғ хаёлларга лиммо-лим кеча,
Барини айтарди ой – сирдошига.
Сўнгра ёлғизоёқ йўл шошганича,
Тушиб кетар эди булоқ бошига.

Чол оғир хўрсинар.
Ғичирлар эшик,
“Наҳот келган бўлса?” – умидвор қарар.
Эвоҳ, остонада қомати эгик,
Кўллари қалтираб у малак турар.

– Ўтин олиб келдим, – дейди кампири,
“Яна кун ботдимми?” шивирлайди чол.
Сўнгра ёстигини суриб сал нари,
Эски бир суратни олар бемажол.

– Ҳаҳ, нодон бола-я, – лабини тишлаб,
Юм-юм йиғлаганча ўт қалар кампир.
Чол эса киртайган кўзларин ёшлаб,
Суратга пичирлаб қўяр ненидир.

Тун чўкар...
Тўкилар оламнинг дарди,
Тонггача етмайин тугайди йўллар.
Эшикка термулиб қолган кўзларни,
Тонгда ётиб қўяр қалтироқ қўллар.

БОЛАЛИК СОҒИНЧИ

Ташқарида турар дилдираб,
Бўронларда қолган январ.
Совуқ юзин ойнага тираб,
Қулоғимга аста шивирлар.

Ташқарига чиқаман дилхун,
Оқ либосли боғлар изиллар.
Ялангликда дилғир ва юпун,
Йўқотганим – бир бола турар.

Мен ютоқиб чорлайман уни,
Кўксим аро тиқилар нафас.
Йўқотгандим билмам қай кунни,
Қай манзилда бўлганди абас.

Бўронларга айланар бола,
Шамолларга ташлайди каманд.
Югураман, дилда бир вола,
Лек етолмам уринмай ҳарчанд.

Кўнглим аро кезинар қайғу,
Ортга қайтгум юрагим тўлиб.
Ташқарида энди у мангу,
Қолажакдир январ бўлиб.

***

Қўйиб юборгиси келмас феврал,
Кулиб турар оппоқ юзлари билан.
“Хайр” деб жўнайман, дилимда малол,
Бироқ у эргашир музлари билан.

Совуқ қўлларида бир парча умрим,
Мартгача ортимдан келар эргашиб.

Мен эса буйруққа бош эгганча жим,
Яна бир баҳорга кираман шошиб!

***

Мунғайишиган боғлар афтода,
Увиллайди чилла шамол.
Сен кетардинг қизил пальтода,
Ботаётган шафақ мисоли.

Билмас эдинг, ортингда ҳар кун,
Қолар эди бир олам қайғу.
Ёлворарди у маънос, маҳзун:
“Ботиб кетма уфққа мангу”.

Шом қабогин уяр тобора,
Узоқлашиб боради шафақ.
Хувиллаган бир кўнглим аро,
Рутубатга тўлар ҳамма ёқ.

О, сен кетдинг!
Изингда ҳижрон,
Қийнар энди саргайган ўтмиш.
Кетолмайди умридан ҳамон,
Қизил пальто кийиб олган қиш.

***

Кўзларинг қаросида
Қошларингнинг “ё”сида,
Гул юзинг имлосида
Адашиб кетиб боргум.

Қовогин уяр осмон,
Лек парво қилмам, инон.
Кўзингдан кўнглинг томон
Кун сайин ўтиб боргум.

Сенга ташлаб ёдимни,
Кўкка отиб додимни,
Қирқ йиллик ҳаётимни
Кўлимда тутиб боргум.

Ҳижронларни оралаб,
Тунларимни яралаб...
Сенинг кўнглинг қоралаб
Бир кунни етиб боргум.

Зулфиянинг 100 йиллиги Зулфиянинг 100 йиллиги Зулфиянинг 100 йиллиги

Қозоқбой Йўлдош

АЙРИЛИҚНИНГ УМИДБАХШ ТАСВИРИ

Меванинг тотти у етишган оғочга қанчалик боғлиқ бўлса, ижодкорнинг битганлари унинг шахсиятига ҳам шунчалик алоқадордир. Собиқ шўро давридаги ижодкорлар орасида Зулфия шеърляти шу жиҳатдан, айниқса, ажралиб туради. Унинг нозик чизгилар, гўзал ташбиҳлар билан бир вақтда “инсон руҳиятини ғажиб ташлай оладиган” айрилиқдан туғилган тийиқсиз изтироб, тақдирнинг нотантилигига пўртанавор исён акс этган лирикаси шоира шахсияти ва руҳиятидаги инжа манзаралардир, дейиш мумкин.

Зулфия ижодида ҳижрон, садоқат тўғрисидаги шеърлар салмоқли ўрин эгаллайди. Бу – табиий ҳол. Негаки, у ўзининг икки киши учун яшалган узоқ умри давомида айрилиқнинг эллик икки йиллик йўлини босиб ўтиб, ҳижрон куйчиси ва садоқат тимсолига айланди. Шоиранинг ниҳоясиз айрилиқнинг ҳасратлари акс этган шеърларида бадбинлик, умидсизлик, ношукурлик, сўнгсиз қайғуга асирлик туйғулари йўқ. Унинг ҳижронзада шеърларида суйгувчи, суйгани боис айрилиқдан қаттиқ куйгувчи, аммо ҳаётдаги ёруғликларни кўра олгучи ва кўрганига шукроналик қилгучи шокира аёл сезимлари акс этган.

Зулфиянинг машҳур “Баҳор келди сени сўроқлаб” асарида унинг ҳижрон мавзусидаги барча бошқа шеърларидаги каби кучли дард, чегарасиз ҳижрон акс этган. Улкан инсоний алам, ўқинчнинг шеърга йўғрилган самимий ифодаси шеърхоннинг кўнглини титратади. Чунки титраган кўнглининг манзараси ўқирман руҳияти ва ҳиссиётини ҳам титратиши тайин. Шеърда ифода этилган шоира, баҳор, ел тимсолларининг бари соғинч дардига мубтало. Уларнинг учаласи ҳам ўрик гулларига мафтун бўлиб, баҳор еллари “бахтим борми дея” сўроққа тутган, шоиранида, баҳорнида, елнида яхши кўрган жингала сочли хаёлчан йигит Ҳамид Олимжонни бирдай соғинишган. Бу дард уч қайғукашни бир-бирига яқинлаштиради, уларни бир-бирини суяшга, бир-бирини туйишга ундайди.

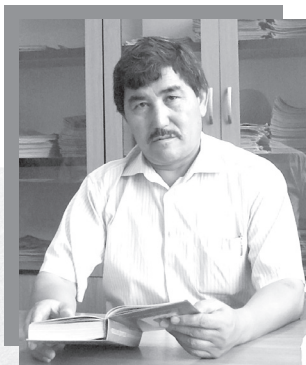
Биринчи тўртлик мазмун-моҳияти билан шеърга кириш вазифасини ўтайди. Лирик қаҳрамоннинг атрофидаги ҳамма нарса баҳор қайтиб келганидан дарак беради. Табиат марҳаматли, унда фасллар айланиб келаверади. Кўклам гўзаллигига бурканган олам – тўкис. Унда бултур бор бўлган нарсаларнинг деярли барчаси бу йил ҳам мавжуд. Лекин лирик қаҳрамон, баҳорнинг ўзи ва сарин ел учун олам тўкис эмас. Улар кимнидир кўмсайди, қидиради, топгиси келади.

Шеърнинг иккинчи бандида лирик қаҳрамон излаётган одамнинг табиати қандайлигини туйдиришга диққат қаратилади:

*Қанча севар эдинг, бағрим, баҳорни,
Урик гулларининг эдинг мафтунни.
Ҳар уйғонган куртак ҳаёт берган каби
Кўзларингга суртиб ўпардинг уни.*

Ўқирман кўкламни яхши кўрган, ўрик гулларига мафтун бўлиб, шаънига шеърлар битган, баҳорда уйғонган ҳар бир куртак гўё унга ҳаёт бергандай кўзларига суртиб ўпадиган одамнинг табиати, ҳиссиёт олами сезгандай бўлади. Баҳорнинг уни излаб сарсари кезишини ҳам бу шахснинг қандайлигини кўрсатувчи белги дейиш мумкин. Шеърда баҳорнинг ҳолати: “Қишнинг ёқасидан тутиб сўради сени, Ул ҳам ёш тўқди-ю чекилди нари” мисралари орқали берилиши кўкламга муҳаббат қўйиб, уни ҳам ўзига

Қозоқбой
Йўлдош

Атоқли адабиётшунос олим, мунаққид. Педагогика фанлари доктори, профессор. “Ёниқ сўз”, “Йўл одами”, “Зоминнинг тил қомуси” каби китоблар муаллифи.

шайдо қилган шахс табиати ҳақида муайян тасаввур уйғотади. Баҳорнинг қиш ёқасидан тутиши шоира кўнгил ҳолатини ифодалаш билан бирга яралиш фасли кўкламнинг йўқотиш фасли қишга муносабатини ҳам акс эттиради. Оламни рамзий идрок этишга одатланган халқимизнинг бадиий тажрибаси бу ўринда “қиш” тимсоли ўлим рамзи сифатида келаётганлигини англатади. Қишнинг баҳор берган ҳақ саволга жавоб тополмай кўз ёши тўкиши, нари чекиниши билан лирик қаҳрамоннинг кўклам ели сўроқлари қошида лол қолиши ҳолатидаги уйғунлик тасвири шеърхонни ўзига ром этади. Ўқирман ўз хусну кўркини кўрсатмоқчи бўлиб шоир йигитни боғлардан, яшил қирғоқлардан қидирган шаббоданинг уни тополмагач, қаҳр билан бўронга айланиб жарликларга бош олиб кетиши, аламдан тоғларнинг тошини сойларга қулатиши тасвирини табиий қабул қилади. Сезгир ўқирман лирик қаҳрамоннинг яноқлари заъфаронлиги сабаблари тўғрисида ҳам ўйга толади.

Шеърда лирик қаҳрамон ётоғига кириб, уни саволга тутган тонг елининг дарди инсоннинг дарди каби самимий ва чин тасвирланган. Бу мисралар билан танишаётган ўқирман томоғига йиги тикилгандай бўлади. Лирик қаҳрамон, ел ва баҳорнинг шеърда акс этган қайғузада ҳолатларини туйиш шеърхон ҳиссиётини жунбушга келтиради. Шеърнинг кучи ҳам одамни ана шу ҳолатга сола билганида:

*...Қани ўша куйчи, хаёлчан йигит?
Нечун кўзингда ёш, туриб қолдинг лол?
Нечун қора либос, сочларингда оқ?
Нечун бу кўкламда сен паришонҳол?*

Елнинг соғинч ва алам тўла бу саволлари қаршисида лол қолган, ўттизга ҳам кирмай сочларига оқ оралаган, қора либос кийган паришонҳол маъшуқа не қиларини билмай, унинг этагидан тутиб, у билан бирга қабристонга – ошиқ ёнига кетади. Елнинг алам зўридан афтода кезиб, оғочларнинг ҳали уйғонмаган куртакларига ғамнок сўзлаши, ҳали очилмаган ғунчалар бағрини чок-чок этиши ҳолати тасвири катта таъсир кучига эга. Шеърда табиат ҳодисалари билан шоира дардининг моҳирона уйғунлашуви инсон ҳам, табиат ҳам тақдир иродаси олдида ожиз эканини кўрсатади. Кўклам ҳам, ел ҳам маъшуқа сингари бу йўқотишга кўнишга мажбур. Улар кўнмай иложлари йўқлигини билишади, аммо айрилиққа кўникиш ҳам қўлларидан келмайди. Тирик жонки бор ҳаётнинг азалий қонунлари билан ҳисоблашишга мажбур. Ана шу мажбурият шеър қаҳрамонини яшашга маҳкум этади. Қолаверса, шоира суюқлисининг ҳаётини давом эттириш, жўшқин овозини сўндирмаслик учун ҳам яшаши керак. Шеърнинг сўнги бандидаги: “Ҳижронинг қалбимда, созинг кўлимда, Ҳаётни куйлайман, чекинар алам. Тунлар тушимдасан, кундуз ёдимда, Мен ҳаёт эканман, ҳаётсан сен ҳам” мисраларида акс этган некбин самимият, икки киши учун яшаш масъулиятини зиммасига олган лирик қаҳрамоннинг қатъий ишончи ўқирман кўнглида чуқур из қолдиради. Сўнги банднинг ифода тарзига эътибор қилган шеърхон шоиранинг қатор бадиий кашфиётини сезади. Чунончи, мисраларда “ҳ” товушининг тўрт бор қайтарилгани, “т” билан бошланадиган икки сўзнинг

ёнма-ён келтирилгани, “қалбимда”, “кўлимда”, “ёдимда” сўзларининг муסיқий оҳангдошлигидан моҳирона фойдаланиш шеърнинг таъсир даражасини ошириб, уни ҳижрон лирикасининг юксак намуналаридан бирига айлантган.

Шоиранинг айрилиқ ифодаси бўлмиш яна бир шеъри “Кўрганмидинг кўзларимда ёш” деб аталади. Шеърнинг биринчи бандида гул беришнинг икки шакли тасвир этилган. Олдин ошиқ лирик қаҳрамон – маъшуқага гул келтирган бўлса, ўлим уларнинг ўрнини алмаштиради. Лирик қаҳрамоннинг: “Энди ҳар чоғ мен элтаман гул”, – деган ҳасрати сабаби шунда.

Зулфиянинг ҳижрон лирикасида унга ҳамиша табиат ҳамдард. Бу ҳолат шеърнинг иккинчи бандида яққол акс этган:

*Келдим. Узоқ қолдим мен сокин,
Сенинг азиз бошингда ёлғиз.
Осмон тиниқ эди ва, локин
Парча булут етиб келди тез.*

Осмон тиниқ бўлишига қарамай, йўқ ердан парча булутнинг етиб келиши, лирик қаҳрамоннинг кўзларида ёш кўриб, унинг изтиробларига бардош қилолмай, дув-дув ёш тўкиши тасвирининг таъсир даражаси, самимийлиги, ҳаққонийлиги, ҳаётий асоси шеърхонни ўйга толдиради.

Шеърнинг сўнги бандидаги дастлабки икки мисра ўқилганда, икки мунглуғ жоннинг ҳолатидан ўқирман юрагида ҳам исмсиз бир оғриқ пайдо бўлиб, кўзга ёш қалқитади. Бу мисралар ўқирман кўнглида қани эди, шоира излаётган одам: “Келдингми?”- деб ётган жойидан бош кўтара қолса, деган истакни уйғотади. Шеърхонда ана шундай туйғуни пайдо қилишнинг ўзи шоир учун энг юксак натижага эришмоқдир. Асл интим лирика намунасигина шундай қувватга эга бўлади. Одам ўзганинг эмас, ўзининг туйғулари тасвирини бергандагина самимий бўла олади. Зеро, синчков адабиётшунос Файзулла Салай қайд этганидек, интим лирика: “...самимий дўстлик, муҳаббат, вафо ва садоқатни тараннум этувчи лирик асарлардир. Интим лирика пайдо бўлиши жиҳатдан ғоят қадимийдир. Негаки, илк санъат асарларида кишилараро муносабатлар етакчи ўрин тутганлигига шубҳа йўқ. ...Дил рози, муҳаббат изхори, ҳижрон дарди, висол қувончи барча халқлар шеърятининг доимий мотивларидан саналади”.

Зулфиянинг “Сен қайдасан, юрагим” шеъри Ҳамид Олимжон вафотидан бир йил ўтгач ёзилган бўлиб, унда ҳижрон ўтида қоврилаётган аламдийда аёлнинг чин туйғулари ёрқин акс эттирилган. Уқувчини шеърнинг оҳанги ўзига жалб этади. Мазмуни ғамдан иборат шеърнинг оҳанги ҳам ғамгин. Бу оҳангда адоқсиз ғам оғушидаги шоиранинг шикаста овози, йўқсил руҳи акс этади. Ҳазин оҳанг ўқирман туйғулари кўзини очиб, шеър руҳи туйилишини осонлаштиради.

Зулфия учун Ҳамид Олимжон ҳам севимли ёр, ҳам маслақдош дўст, ҳам устоз эди. Энди у – йўқ. Йиғламаслик, ғамга чўкмаслик имконсиз. Ирода ожизлик қилмоқда. Атрофда одам кўп-у, лирик қаҳрамон “якка-ёлғиз”. Чунки унинг суйгани оламда биргина эди, холос. Унинг ўрнини босиб, қаҳрамонни ёлғизликдан халос эта оладиган одам йўқ. Унинг хаёли ўзи бил-

магани ҳолда йўқотганини излаш билан овора. Ёрни йўқотганидан дунёнинг рангсизланиб қолганини шоира: “Бирдан қалбим кексариб”, – дея ифодаляди. Бор-йўғи ўттиз ёшдаги шоиранинг дарду ҳасрати шеърда бандма-банд ошиб бораверади: “Қайга кетдинг, юрагим, Битди бардош ва тоқат. Сухбатингдир тилагим, Тилда ҳасратим қат-қат”. Айрилиқ зўридан тили ва дилида ҳасратлар қат-қат бўлган муштипар аёлнинг руҳияти ушбу мисраларда яққол акс этган.

Зулфия ёридан айрилган кезларда одам ўз ғамини айтиш имконидан ҳам маҳрум экани фожиа кўламини яна кучайтиради. Негаки, ҳукмрон мафкура совет тузумида яшаётган одамларнинг ҳаммасидан ёппасига бахтиёрликни талаб қиларди. Қайғу ҳақида гапираётган одам мавжуд тузумнинг душмани саналарди. Зулфияга, юраги аламлардан пора бўлган ёрга, ҳижрондан ўртанаётган бева аёлга, норасида фарзандларининг сўроқларига жавоб топиб бера олмаётган бағри қон онага, бахтсизликдан ўртанаётган шоирага ғам тўғрисида, ҳижрон тўғрисида керагидан ортиқ ёзмақда деган айб қўйилади! Бу даъвони бегоналар эмас, уни яхши биладиганлар, ёнида юрганлар қилишади. Ушбу ҳолат шеърда, гарчи, “Йиғлайсан деб дўстларим таъна қилар. Нетай мен?” тарзида мулоим бир ҳазинлик билан ифодаланган эса-да, бу мисралар замирида адоқсиз ва унутилмас алам силқиб ётибди.

Аҳдида устувор ва туйғуларига хиёнат қилмаган шоиранинг кечинмалари совимади. Алами, ҳижрони ҳар зумда янгилаиб, тобора кучайиб бораверади. Рўзғори, фарзандлари, китоблари, дўстлари йўқотган кишисини қайта-қайта эсга солавергани боис қуйидаги ўтли сатрлар қоғозга инади: “Совуш бермайди менга,

Ёқиб кетганинг олов”. Муҳаббатнинг олови – мангу ёнгулик қудратга эга. Ақл ёрнинг қайтиб келмаслигига иқрор бўлса ҳам, руҳ бунга кўникмайди, у бераҳмлиқ билан қайтмас бўлиб кетган ёрга талпинаверади. Садоқатли шахснинг азоблари тинимсиз давом этаверади. Ушбу драматик ҳолат шоиранинг шахсигагина тегишли бўлса-да, у кечирган туйғулар чин бўлгани боис бошқаларга ҳам бегона эмас.

Шоиранинг “Не балога этдинг мубтало” шеърида Ҳамид Олимжон номи тўғридан-тўғри тилга олинмайди. Аммо шоиранинг ҳаёт йўли билан бирмунча таниш бўлган ҳар бир ўқирман шеърнинг у ҳақда эканлигини туйиши тайин. Шеърдаги аламли муурожаат, жавобсиз саволлар кимга аталганини аниқлашга уриниш шунга олиб келади. Шеър 1945 йилда ёзилган. Фожиа рўй берганига йил ўтган, лекин унинг аламлари эскирган эмас. “Ўтди ойлар ғам билан оқиб, Дил топмади зарра тасалло” мисраларида шоиранинг инсоний дарди кўламини тасвир этилади. Ойларнинг ғам билан оқиши тасвири туйғунинг миқёси ва шиддатини ўқирман тасавурида гавдалантиришга хизмат қилади. Айрилиқ туйғули пайдо бўлган ғам дарёдай оқмоқда. Ҳижрон ойлари ана шу ғам ўзанида оқиб бормоқда. Вақт тинимсиз ўтиб бораётир. У ҳар қандай дардни унуттириши керак. Лекин вақтнинг ўтишидан шоира дили зарра қадар тасалли топа олмаяпти. Ҳақиқий ва улкан йўқотиш олдида вақт ҳам ожиз.

Иккинчи банддаги “Кўз очгани қўймади алам, Бошим қўйсам куйдирар болиш” мисраларида теран поэтик маъно ўта таъсирли шаклда ифода этилган. Аламнинг зўридан кўзини очолмайдиган ҳолга тушган, юрагидаги ғам ўтининг кучи бева аёлнинг аслида муздай бўладиган болишини куйдирар даражага етгани ифодаси шоира туйғуларини ўқирманга ҳам тўла юктиради. Кўнгилда ёнаётган айрилиқ алангаси сабаб ёстиқ бошни куйдириши ифодасининг шу қадар шоирона берилиши ўқирманни бефарқ қолдирмайди. Шеърда изтиробли туйғулар ғоят изчил тасвирланган: вужуд ва юрак қийноғи ифодасидан кейин бу қийноқларни босиш учун китоб ва қаламга қўл урилгани, аммо на китоб, на қалам қаҳрамонни юпата олгани акс этади. “Мисраларим кўтарар нолиш” сатрида эса кучли мантиқ жуда чиройли ифодасини топади: айрилиқ исканжасидаги одам ғамни унутмоқ учун қўлига қалам олса-да, қалам ўз-ўзидан яна нолани, яна дардни, яна ҳижронни ифодалайверади! Чунки чинакам шеър кўнгил ҳолатининг манзарасидир. Кўнгилда эса айрилиқ дарди ҳукмрон. Шоира ўз ҳиссиёти хуружининг қуюқ манзарасини бергач, сўрайди: “Наҳот шунча маъсум, шунча пок Севишмоқда алам бор шунча”. Сиртдан қараганда, бу сўзлар ошиққа қаратилгандай кўринса-да, аслида тақдир, қисмат сўроққа тугилмоқда. “Шунча” сўзининг тақрор ишлатилиши ғамининг нақадар катталигини ўзи ҳам тузукроқ тасаввур қилолмаётган киши ҳолатини акс эттирган. Ҳушёр шеърхон юқоридаги мисраларда Ҳамид Олимжоннинг машҳур “Офелиянинг ўлими” шеъридаги “Ҳали севишмоқда шумидир маъно? Фақат азоб бордир қисматда, наҳот?” сатрларининг нуқси борлиги ва бу табиий эканини англайди.

Шеърнинг сўнги банди ўқирманни ўйлашга ундаши, туйғулар ранг-баранглигини сезишга йўналтириши билан ажралиб туради:

*Эриб кетмагандим севгиндан,
Бўлмасликчун бахтиндан жудо,
Бирга қолиш учун сен билан
Куяману бўлмайман адо.*

Шоира вужудидаги туйғулар мавжи уни бахтиёр дамлар қатланиб ётган хотиралар қирғоғига келтириб ташлайди. У армон билан эслайди: тириклигинда сендан айрилмаслик, бахтдан жудо бўлмаслик учун оловли муҳаббатинг тафтида эриб кетмагандим. Энди қабринг пойида сен билан бирга қолиш учун шамдай куюману, аммо адо бўлмайман! Демак, аввал, эриш мумкинлигида айрилмаслик учун атай эримаяндим, энди сенга қўшилиш учун атай куйиб кетмоқчиману эрий олмайман! Бир юксак туйғунинг икки қарама-қарши маънолар ташийдиган байтларда ифодаланишидаги ифода гўзаллиги шеърнинг бадиий қимматини оширади.

Зулфиянинг “Сенсиз” шеъри 1970 йилда ёзилган. Мазкур шеърни шоира ҳаётидаги фожианинг бевосита акс-садоси дейиш қийин, чунки орадан чорак асрдан кўпроқ вақт ўтган, оддий тасаввурларга кўра, ҳар қандай ғам-алам унутилиши учун етарли фурсат кечган. Шеърнинг оҳиста бошланган дастлабки мисралари ҳам шуни тасдиқлагандай бўлади: “Мана бир умрни яшадим сенсиз, Қайтмас шодликларнинг қайтишин кутиб”. Ўқувчи илк мисраларнинг маъносини чақиб, улар замиридаги гўзалликни кўра олса, қуйидагиларни кашф этган бўларди: шодликлар ошиқ билан қабрга кирган, шу боис қайтмас, лирик қаҳрамон буни жуда чуқур ҳис этади. Аммо у умидвор инсон, барибир қандайдир мўъжиза юз бериб ёрининг қайтишини кутаверади. Шу тахлит алдамчи умид билан бутун бир умр яшаб қуйилибди! Шунинг ўзи – бир инсонга етгулик фожиа. Аммо шеърдаги фожиавий оҳанг мисрама-мисра янада юксалиб бораверади. Чунки лирик қаҳрамоннинг ярадор қалбини бахт ҳам, баҳор ҳам, қиш ҳам қийнайди. Негаки, бировнинг бахти ўзининг бахтсизлигини эсига солади, ёрнинг севган фасли баҳор қайтиб келаверади, баҳорни севувчи инсоннинг ўзи эса йўқ. Қиш – оғир кечадиган фасл, шу боис барибир баҳорни – йўқотилган севгини эсга тушираверади. Қайғуга ҳам бефарқ бўлолмайди, зотан, ҳар қандай инсоннинг ҳар қандай қайғуси қаҳрамон қайғусига ўхшаш, ҳамоҳанг!

У севиклисини унута олмайди, эсдан чиқаришга уринса ҳам, бунинг уддасидан чиқолмайди. Ва айрилиқдан ҳадсиз қийналиб кетганларида хаёлан ёридан сўрайди: “Тирик экан нега ташлаб кетмадинг?” Бу мисра – суйган одамнинг иложсизликдан, муҳаббат ва айрилиқ қаршисидаги ожизликдан билдирган норозилигининг авж ифодаси. Шундан кейинги мисраларда ёрнинг тириклигида шоирани ташлаб кетишига сабаб бўлиши мумкин бўлган хаёлий гўзалнинг сифатлари келтирилади. Шоиранинг тасвирича, суйганидан тирикликда айрилганда, кейинги ҳижрон бу қадар оғир кечмаган бўларди!

Лирик қаҳрамоннинг туйғулари – покиза. У билади ҳижрон азобли, тирик туриб айрилиш ҳар недан қийин, лекин севган кишининг ҳаёти учун ҳар қандай азобга-да тайёр: “Билардим, қайдадир оласан нафас”. Шоира туйғулар тасвири маромини бузмай-

ди. Лирик қаҳрамон севгиси рад этилган ҳар қандай аёл сингари: “Биламан, рашк мени этарди ҳалок, Афзал кўрганингни қарғаб ўтардим”, – деган сўзлари билан ўзининг бир аёл сифатидаги асл туйғуларини очиқ айтади. Жонидан ортиқ яхши кўрган кишининг қандайдир бошқа биров билан қайдадир нафас олишини ҳис қилиш қаҳрамон учун осон эмас. Гарчанд, у бугунга келиб, қайтарилмас йўқотишлар қаршисида шунга ҳам рози эсада. Шу боис у нега тириклигинда ташлаб кета қолмадинг, айрилиқни кечириш осонроқ бўлармиди деб иддао қилади.

Зулфия шеърларининг аксариятида кучли образ, порлоқ фикр кўпинча сўнгги бандда берилади. Лирик қаҳрамон ўз қисматининг тахирлигидан нолиб келар экан, туйғулар жунбуши борган сари юксалиб бораверади. Сўнгги бандда, ниҳоят, шоира тан олади: “Маъюс тақдирингга яшаб мен шерик, Мушкул бўлаётир шодлик яратмоқ”. У ёрининг қисматисиз, унинг маъюс тақдирингга шерик бўлмасдан яшай олмайди. Нораво ҳаёт эса ундан “шодлик яратишни” талаб этади. Шу боис лирик қаҳрамон суйганидан норози бўлади, шу сабаб алам билан унга мурожаат этади: “Нега тирик экан ташлаб кетмадинг, Ташлаб кетмадинг-са бошлаб кетмадинг?!” Лирик қаҳрамон ҳолатининг, туйғулари кўламнинг ёрқин ифодаси шеърнинг сўнгги икки мисрасига гўзал жойланган. Шеърнинг энг сўнгги қаторида “экансан” сўзининг “са” тарзида ўта қисқартириб берилиши ҳам, -са шакли туфайли жумла қурилишидаги ўзгаришлар ҳам қаҳрамон руҳий ҳолатини куюқроқ ифодалашга, тасвирнинг таъсирчанлигини оширишга хизмат қилган.

Зулфия фақат ўз шахсий ҳаёти қобиғида қолиши мумкин бўлмаган миқёсдаги ижодкор эди. Шоира айрилиқдан ўзга ҳаётини йўналишларда ҳам кўплаб севги шеърлари, дostonлар, поэтик манзаралар яратган ижодкордир. Жумладан, шоиранинг “Ойдинда” шеърида кўкларнинг ёмғирдан кейинги тунларидан бирида юлдузлар чарақлаган осмон, оламни оқликка ўраган ой, хаёл каби тўзғин булутлар гўзаллигини кўриб ҳаяжонга тушган шахснинг кечинмалари, ҳайратлари қайтарилмас йўсинда акс эттирилган. Бу асар шоира шеърини йўналишининг сертармоқлигини кўрсатиб, ҳассос қалбли ижодкорнинг айрилиқ шеърларидан кескин фарқ қиладиган бадиий юксак яратилганлари ҳам борлигини билдириши билан аҳамиятли. Шеърда ойнанинг “жилиб-жилмас”лиги, “анҳорда қулун той”лиги-ю, “гилосда шиғил-шиғил” акс этганлиги, “булутнинг хаёлдай енгил”лиги тасвири ўқирман кайфиятинида лирик қаҳрамонни кига шерик қилади.

Анҳор тинимсиз тўлқинланиб оқади, шу боис унда акс этаётган ой қулундай югурик. Ёмғир ювиб кетган гилос меваларининг ҳар бирида биттадан ой жилва қилади, шу боис гилосда “ой шиғил-шиғил”. Ҳовуз оқмайди, шу боис ой унга яхлит ойнадай бўлиб ёйилган, ойна яхшироқ кўрмоқ илинжида эгилган шоира яна бир Ойга – ўзига рўбарў келади. У гўзал малика янглиғ минг-минг юлдузни сидирғасига чайқаб, ерга судраб кетмоқда. Чунки тиниқ осмоннинг ҳовуздаги акси кўкдагидан-да тиниқ кўринади. Ортидан минглаб юлдузларни эргаштириб кетаётган ойдай малак ўқувчи кўз олдида келади. “Сел унутган қўлмақлар Мисли ойнанинг сингани” мисраларидаги чиройли ўхшатишдан

ташқари “сел унутган кўлмак” образли ифодаси ҳақида ўйга толиш, унинг тагига етишга уриниш шеърхонни юксалтиради. Самимий туйғулар ифодаси бўлмиш шеърдан хайратга туша оладиган, чинакам шеърий сатрлар бағридаги сеҳрни ҳис қилишга қодир ўқувчи маънавий оламида эзгу сифатлар шаклланиши шубҳасиздир.

Шоиранинг “Тун” шеърида кўнгил ҳолати табиат манзарасига маҳорат билан уйғунлаштирилган. Бу асарнинг дастлабки икки мисрасиёқ киши диққатини тортади: “Тоғ ортига ўтиб кетди кун, Секин чўқди тоза, салқин тун”. Бир қараганда куннинг тоғ ортига ўтиб кетиши ва туннинг кириб келиши табиатнинг жўн бир ҳолати. Лекин бу ҳолатнинг шоирона тасвири, бу тунда шоиранинг бедорлиги, қоп-қоронғилигининг ўзи билан кўнгилларда ҳадик уйғотувчи туннинг тоза деб ифодаланиши, унинг кириши “чўқди” тарзида таърифланиши кишини ён-веридаги нарса-ҳодисаларга бошқачароқ, шоирона кўз билан қарашга ундайди. Шеърга кириш вазифасини ўтаган бу икки мисра тингловчини руҳан тун кучоғига етаклагандай бўлади. Улар замиридаги сокин ва бетакрор оҳанг ўқувчини шу ҳолатга олиб киради.

Шеърнинг кейинги банди оҳанги эса тамомила ўзгачалик касб этади: “Мен дераза очганим чорбоғ, Сокин ухлар тун кўрпасида. Майин кўшиқ ёйилар ҳар ён, Эсиб ўтган ел шарпасида”. Кириш мисралардаги тунга муносиб сокинлик ўрнига илк бандда қувноқ ҳаётбахш оҳанг, табиатнинг чексиз гўзаллигини кўра оладиган, ундан завқлана биладиган, тошиб чиқаётган туйғуларини ифодалашни уддалайдиган лирик қаҳрамон тийнати акс этади.

Мисраларда “тун кўрпасига бурканган чорбоқ”қа дераза очган шоира туйғулари, ел шарпасидан таралаётган майин кўшиқни илғагандаги кўнгил ҳолати ўқирман тасаввурида гавдаланади. Иккинчи бандда шеърхон диққати тунни аллалаб оқаётган сувга тортилади. Ўқирман сувнинг тунни аллалаши тасвирига илк бор дуч келгани учун бу чиройли ташбиҳ уни ўзига ром қилади. Банддаги қолган уч мисра шоиранинг бедорлиги ҳолатини ифодалайди. Унинг ҳамроҳлари: “парча қоғоз”, “кичик бир қалам”, боши узра порлаб турган чироқ ва сув аллалаётган сокин тун. Маҳорат билан қилинган тасвир ўқувчи кўз олдида бедор лирик қаҳрамон “берилиб қулоқ сол”аётган туннинг куйи, қуйилиб келаётган хаёлларнинг ранг-

баранглиги ва кўнгилдан кечаётган туйғулар ифодасига сўз тополмай шошиб қолган қаҳрамон ҳолатини келтиради. Сокин тунда кўнглида содир бўлаётган кечмишларга ранг ахтариб, топа олмай қийналаётган инсоннинг ҳолатини ҳиссиёт кўзғайдиган тасвирга айлантириш чин истеъдод эгасининггина қўлидан келади.

“Тун”нинг тўртинчи бандида парвона тимсоли тасвирга тортилади: “Соф ел эсар... Парвона учар, Чироқ атрофида ўргилиб, Ўзин уриб парт бўлади-ю, Столимага тушади келиб”. Шоира чироғи атрофида “ўргилиб”, ўзини оловга уриб “парт бўлган” парвона мумтоз адабиётда кўпинча ишқ ўтида ўзини қурбон қилган ошиқ тимсолида намоён бўлади. Мазкур шеър ўқувчиларни парвона кимнинг тимсоли экани тўғрисида ўйлашга мажбур қилади. Кейинги бандда тун таъсирида шоира кўнглидан кечган исмсиз туйғуларнинг шеър шаклида бир парча қоғозга тўкилиши жўнгина “мен ёзаман” шаклида ифодаланган.

Шоиранинг юраги дунёдаги эзгулигу ёвузлик, гўзаллигу хунуқликка очиқ экани боис ҳаётдаги ҳамма нарса унга таъсир қилиб, мувозанатдан чиқаради. Ҳаёт ҳодисалари туфайли кўнглида содир бўлаётган безовталиқ, дард унга тинчлик бермайди. У ёзма-са, тузалмайди, енгиллашолмайди. Унга тунлари уйқу бермай бедор қилган ҳам шу – дард. Самимий кўнглида пайдо бўлган ва сўз билан моддийлашган дард қайсидир даражада, бошқаларга ҳам хослиги, уларнинг кўнгил торларини черта билгани учун ҳам шоиранинг шеърлари ўзгаларга таъсир қилади, хузур бағишлайди. Ўзгаларга “юқади”ган дард туфайли лирик қаҳрамон тунни бедор ўтказиб, тонгни қутиб олади. Тун гўзаллигидан шунча таъсирланган шоира ёруғ тонгнинг тасвирига киришиб ўтирмайди. Чунки унинг тасвирига қалам ожиз...

Шеърнинг: “Кўзларимда эриб кетди тун, Ёйилмоқда, ёрқин жувон кун” тарзидаги сўнги икки мисраси салмоқли бадий ва мажозий маъно ташийдди. Кўзининг олдида эриб кетган тун гўзаллиги кўнглида ғалаён кўзгаган лирик қаҳрамон ёйилаётган “ёрқин жувон кун”ни катта умидлар билан қаршилайди.

Ёрқин истеъдод, бетакрор шахсият, камёб тақдир эгаси бўлган шоира Зулфиянинг таъсирчан шеърляти узоқ йиллар миллат аҳлига самимият сабоқларини бершида давом этаверади.

Наср
Наср Наср
Наср

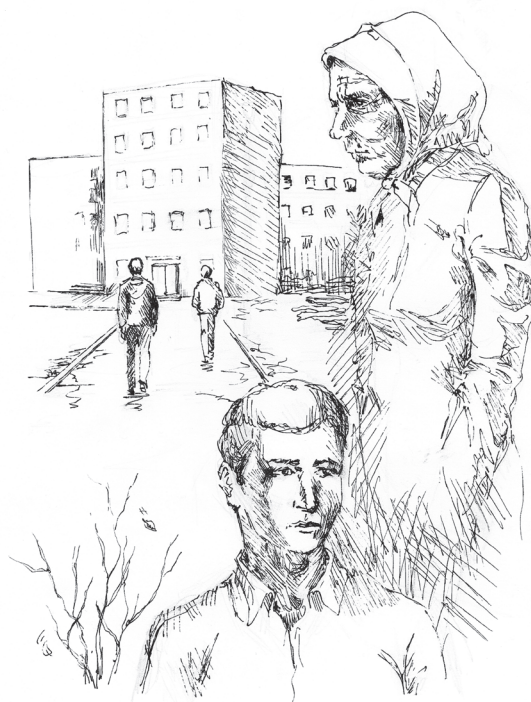
Дилором АБДУРАҲМОН

ТУТАШ ЙЎЛЛАР

Ҳикоя

Биринчи йўл

Саодат бу гал ҳам чет элдан ташриф буюрган сайёҳларга йўлбошчилик қилмоқда. Самарқанд шаҳри бўйлаб икки кун давом этган саёҳатдан сўнг, дастурга кўра автобус йўналиши “Меҳригиёҳ” номли фермер хўжалигига қараб йўл олди. Улар кетиб бораётган текис асфальт йўлнинг икки томони бўйлаб қатор азим кўктераклар солланиб турар, йўлнинг бир томонидаги дарахтлар тагидаги ариқда зиполдек тиниқ сув оқарди. Бу манзарани кузатиб бораётган Саодатнинг хаёлида беихтиёр болалик даври кечган қишлоқдаги ота ҳовлиси гавдалана бошлади. Кенг, жаннатмонанд ҳовли, ҳовлининг адоғида осмонга бўй чўзган баланд кўктераклар... Терак шохларида гўё ажиб мусиқа оҳангига жўр бўлаётган каби оқ ва яшил рангда товланиб турувчи раққоса барглари, теракларнинг тагидан жимирлаб оқиб ўтувчи сокин ариқ ва

Дилором
АБДУРАҲМОН

1962 йилда Жомбой туманида туғилган. Тошкент Политехника институтини тамомлаган. “Кўнғил шафақлари”, “Таҳаййул тонги”, “Ишқ ёмғири” каби китоблар муаллифи. Ҳикоялари ва таржималари турли Республика нашрларида чоп этилган.

меҳрибон бувисининг нурафшон сиймоси кўз ўнгида бирин-кетин намоён бўлди. Қалбига ажиб соғинч ҳисларини бахш этди...

Кўп ўтмай сайёҳлар автобуси белгиланган манзил – фермер хўжалиги ҳудудига етиб келди. Хўжалик кенг ва сўлим дала бағрида жойлашган бўлиб, атрофдаги қир-адирларнинг этаги тоғларга туташиб кетган, ям-яшил боғлари узумзорлар, ер бағирлаб ястаниб ётган полиз экинлари бобо деҳқон меҳнатияю она заминнинг саховатини кўз-кўз қилиб тургандек эди, гўё.

Автобусдан тушиб, ҳамма бир жойга йиғилгандан сўнг, фермер хўжалиги раҳбари – Эшбой аканинг ортидан кўзланган манзил томон пиёда юра бошладилар. Меҳмонларнинг аксарият қисми ўрта ва кекса ёшли эркак-аёллар, улар орасидаги уч-тўрт нафар йигит эса ёш мутахассислардан эди. Ранг-баранг, енгил ва қулай кийиниб олган сайёҳлар ўзлари гувоҳ бўлаётган бетак-

роп манзараларни видеокамера ва фотоаппаратлар хотирасига муҳрлай бошладилар. Негадир улар кетаётган кенг йўлак бўйлаб, ўз ишлари билан турли томонга шошаётган одамлар йўлнинг яқин атрофидаги поллизларда, ҳар хил юмушлар билан ғимирлаб юрганларнинг, ҳаттоки ўсмирларнинг ҳам бирортаси, худди “яна бир гуруҳ беғам, бекорчилар айланиб юришибдида”, деган каби сайёҳларга заррача ҳам эътибор қилишмади.

Саодат чет эллик меҳмонларга олдинда йўл кўрсатиб бораётган алпқомат фермернинг ҳаяжон ва ғурур билан сўзлаб бераётганларини дам инглиз, дам француз тилига таржима қилар экан, дунё кезиб, саёҳат қилишни ният қилган бу сайёҳларнинг, уларнинг ортидан эргашганча, маълумотларни қизиқиб тинглаётганлиги, гоҳо ҳайрат билан турли саволлар орқали мурожаат қилишлари ҳар доимгидек унга завқ-у шавқ бағишлаётган эди. Эрталабдан қизий бошлаган, тик тушиб, кўзларини қамаштираётган қуёш нуридан юзини тўсар экан, уларнинг орасида тўқ пушти рангли футболка кийиб олган, сариқ, калта, жингалак сочли аёл унинг эътиборини тортди. Қотмадан келган бу аёл узун бўйнига осилган фотоаппаратнинг тасмасига миттигина, қора маймун кўғирчоқ, худди қўл-оёқлари билан ёпишиб олгандек илиб қўйилган эди. Хоним негадир ингичка қошларини гоҳ кериб, гоҳ қовоғини сола, ўзи билан ўзи сўзлашиб борарди. Фотоаппарат тасмасига илинган маймунчанинг ҳам кўзлари, лаблари ҳаракатланаётган эди.

Сайёҳлардан олдинда ўз ҳикоясига ўзи ҳам мафтун бўлиб, барваста кенг савлатига қарамай, чаққон ҳаракатлар билан одимлаб бораётган Эшбой ака кун анча иссиқ бўлса-да эгнига костюм-шим кийиб, қўйлагининг ёқасига галстук ҳам тақиб олганлиги туфайли терга тушиб кетди. Пешонасига шода-шоода қалқиб чиқаётган терни артар экан, меҳмонларни йўлнинг чап томонга қайрилишида жойлашган баланд ва кенг иссиқхона томонга бошлади. Бу ер субтропик мевалар, ўсимликлар учун синов майдончаси эди.

Шу дам яна ўша зангор руҳли ажиб сабо уйғониб, Саодатнинг бўйнига ташлаб олган нафис адрас нуса рўмолини ҳилпиратиб ўйнай бошлади. Бу гал ҳам унга эътибор бермасликка ҳаракат қилар, аммо, рўмолининг камалак рангида товланиб, руҳини тилсимли бир оламга чорлаётган аллақандай сир унга тиним бермасди.

Иккинчи йўл

Йўлнинг ўнг томони бўйлаб, узунасига, чамаси ҳар ўн қадамда жойланган махсус бетон қуймалар устига ётқизилган ариқдан тошиб кетгудай сачраб, тиниқ сув оқмоқда эди. Ариқнинг нариги томонидан ўсиб ётган қатор, баланд жийда дарахтлари шохларини кенг ёйганча, барқ уриб ётибди. Шу пайт Саодатнинг кўзи жийда дарахтлари соясида турган икки аёлга тушди. Уларнинг зимдан кузатиб турганлигини сезгач, хаёлидан “булар ким бўлди, бу ерда нима қилиб туришибди, нега мени кузатишяпти экан”, деган саволлар ўтди. Ажабланиб, қайта разм солди – “Наҳотки!” Ҳа, у адашмаган эди. Уларнинг бири қадрдон бувиси, иккинчиси эса шахтёрлар шаҳарчасида қўшни бўлиб яшаган аёл – Надя холанинг ҳарир сиймолари эди. Саодат

бошқаларнинг эътиборини тортмаслик учун қадамни секинлатиб гуруҳдан орқада қолди ва дийдор сари одимлай бошлади. Уларнинг руҳлари тетик ва атрофга самимий табассумла тикилиб туришар эди. Меҳрибон бувижонининг бошида оппоқ ҳарир рўмол, эгнида Саодатнинг талабалик йилларида момоларга удум бўлган – яшил рангли юмшоқ жемпер. Надя хола эса эгнига ўзига жуда ярашиб турувчи, майда бинафша гуллик оқ қўйлагини кийиб олган эди. Уларга яқинлашгач, салом берар экан, шоша-пиша ранги-рўйи, эгни-бошига эътибор қаратди. Ҳар иккаласининг ҳам чеҳраси фариштамонанд, либослари озода, уларнинг орқасида хиёл тебраниб турган жийда дарахтлари ҳам худди яқинда ёғиб ўтган ёмғир сувидан сўнг покланиб олгандек беғард, беғубор эди. Айни дамда бу ҳодисадан ажабланир ҳамда унинг хаёлидан “балки улар шу алфозда намоён бўлишиб, руҳлари тинч эканлигини билдириб, мени хотиржам қилиб қўймоқчи бўлишдимикин...” деган фикр ўтди.

Бувиси хотиржам ва бу дийдордан рози бир оҳангда бош ирғганича, бесас саломига алик олди. Шундан сўнг Саодат ҳам эҳтиёткорона, безовта қилиб, саволга тутишдан ўзини тийди-ю, Надя холага юзланди. Шу чоғ беихтиёр илк келинлик даври, узоқ жойдан келин бўлиб тушганлиги туфайли турмуш ўртоғининг кекса момолари “мусофир келиним” дея, эркалаб чақиришлари, қўшни Надя холанинг эса, худди ўша кезларда у каби “бир мусофир”нинг кўнглини тушунгучи, фарзандларининг гўдаклик пайтидан бошлаб унга қадрдон бир инсон, дилкаш дўст каби ёнида маслаҳатгўй, сирдош бўлганлиги хаёлидан ўтди. Надя холанинг айни чоғда ҳам ўша меҳр акс этиб турган очиқ чеҳрасига боқар экан, умрининг сўнгги йилларида бошдан кечирган қийинчиликлари, фарзанд доғидан чеккан азиятлари ёдига тушиб, “нариги ёқ”даги ҳаёти қандай кечаётганлиги тўғрисида билгиси келди. Баланд, бетон ариқнинг бериги томонидан туриб салом бергач, унга асосий билгиси келган савол ила мурожаат қилди:

– Надя хола, тўғриси айтинг, ҳаётингиз у томонда яхшимиди ёки бу ёқдами?

У эса, оҳиста оҳангда:

– Если честно, мне здесь лучше..., – деди. Унинг бундай жавобидан кейин Саодатнинг дили алланечук ўртаниб кетди, айни чоғда кўнгли ҳам ёришди.

Икки меҳрибон аёлнинг орқасида тўсиқ парда каби қалин, бир-бирига тутшиб ўсиб ётган жийда дарахтларига кўзи тушар экан, ҳайрати янада ортди. Чунки ястаниб ётган баланд бўйли жийда дарахти шохларининг ярмида ақиқ рангли шода-шоода мевалар ғарқ пишган, дарахтнинг ярми эса хушбўй таратиб, энди қийғос гулга кирган эди...

Учинчи йўл

Телефон жиринглади:

– Надя холангиз оламдан ўтиб қолди, – деди овсини Шарофат.

– Нега, қандай қилиб?!

– Соғлиги яхши эди. Эрталаб хабар олай, деб борувдим, дарвозасини очмади. Ўзим амаллаб, очиб, ичкарига кириб қарасам, шундай эшигининг олдида ерда узала тушиб ётган экан. Куз ҳавоси, айниқса ке-

часи анча совуқ бўлиб, ёмғир ёғиб ўтганди. Ташқарига чиқиб, йиқилибди-ю, негадир қайтиб ўрнидан туролмабди. Шу ҳолатда жони узилган экан. Қўшнилари чақириб, маҳаллага хабар бердик, тез ёрдам, ички ишлар ходимлари ҳам келишди.

– ...Лёва амаки билан учрашиб, маслаҳат сўрангизлар. Удумлари бўйича ҳамма керакли нарсаларни тайёрлаб берингизлар. Биз етиб борамиз, – деди Саодат.

Узоқ йўл хаёл суриш, хотирлаш учун қулай.

Машина рулини бошқариб бораётган турмуш ўртоғи:

– Бир куни Надя хола мени ёнига чақириб:

"...баъзан эшитиб қолаяпман, ёлғиз қолиб кетганларни тобутсиз кўмишаётган эмиш. Бир кор ҳол бўлиб қолса, илтимос, мени тобутсиз кўмишларига йўл қўйманг, мен тобутсиз кўмилишдан жуда кўрқаман", – деб қолди.

Шунда мен ҳазиллашдим:

– Бабуля, аввало кўп яшанг. Хотиржам бўлинг, ҳар қандай шароитда ҳам беш-олтита тахта топилар. Мабодо, бирор сабабга кўра топилмай қолса, анави хонангизнинг тўрида савлат тўкиб турган шифонерингиздан ясатаман сиз айтаётган нарсани. Бу шифонерни қанчалик яхши кўришингизни биламан. Қаранг, қандай кўркам, ўзиям ялтиллаган тобут бўлади, деган эдим. У менга бир нафас тикилиб қараб қолди-да, сўнг бир-галлашиб роса кулишдик. Шунда у:

– Раҳмат, мен сизларга ишонаман, сизлардан миннатдорман, – деб қолган эди бечора...

Надя хола билан бир ҳовлида яшовчи кенжа қизи икки тоғдек ўғли билан бирга, Россиянинг аллақайси узоқ жойига кўчиб кетишди. Ҳовлининг ярмини сотиб, қолган қисмида Надя холани "касалманд, йўлга чидамайди", – дея ёлғиз қолдириб кетишди. Бу шаҳарчада яшовчи тўнғич қизи ҳар замонда, унинг ёнига бир келиб, нафақасини сўрар, қўлга илинадиган бирор нарсани топиб беролмаса, уни хафа қилиб кетар эди.

Баъзан Надя хола невараларини соғиниб, эса олар, уларни опичлаб юргани, энди тилга кириб айтган илк сўзлари, пилдираб қадам ташлаб, юриб кетганларини айтиб, гоҳо кўзига ёш оларди. Сўнг, "на чора, мен қизларимга барибир ўгай она эдим-да", – дея ўзини юпатишга ҳаракат қилар эди. Гўдаклигидан боқиб, катта қилган набиралари, лоақал йил давомида бир марта телефон орқали бўлса ҳам бувисининг ҳолини сўрашмасди.

...Қўшнилари унинг оламдан ўтганлиги тўғрисида шу ердаги қизи орқали Россияга – қизи ва невараларига хабар беришибди. Неваралар эса айна пайтда

шароити йўқлиги туфайли, келолмаслигини айтишибди.

Улар машинада узоқ йўл юриб, ниҳоят уйлари жойлашган кўчага киришганида, Надя холанинг уйи дарвозасидан одамлар кириб, чиқиб туришарди...

Тўртинчи йўл

...Ёмғирли куз оқшоми. Туни бўйи тинмай увлаётган кучугидан хабар олай, дея ташқарига чиққан Надя холанинг боши айланиб, қоқилиб тушди. Қон босими кўтарилиб кетган эди, ҳарчанд ҳаракат қилмасин, ўрнидан туролмади. Ҳовлининг яқинида кенг қулоч ёзиб, ҳар йилгиданда кўп мева солган кекса ёнғоқ дарахти-ю, ёмғир остида мевасининг кўплигидан шохлари ерга эгилиб қолган қадрдон нок дарахти ҳам унга ёрдамга келолмади. Чунки дарахтлар илдири билан ерга маҳкам боғлаб қўйилган эди. Улар шундай, турган жойларида ночор тикилиб туриб, бекаси билан видолашишди. Надя холанинг кучуги эса дам дарвоза томонга қараб югурар, дам унинг кўйлагидан тортқилаб, юзи, қўлларини ялаб, ёрдам кўрсатишга ҳаракат қилар эди. Аммо, ҳаракатлари бефойда эканлигини сезиб, увлаб қолаверди. Тонгга яқин ёмғир тўхтади. Надя хола эса кўзини қайтиб очмади.

...Хонанинг ўртасида, гуллар билан безатилган тобут ичида сиймосидан илиқлик таралиб, уйқусидан уйғонолмаган Надя хола ётибди. Саодат ҳарчанд тикилмасин, унинг тиниқ, хотиржам юзларида ўлимга тегишли, совуқ аломатларни топмади. Суҳбатлари дилкаш, беғубор қалбли, озода ҳаёт кечирган, беозор Надя хола сўнги дамларда ҳам унинг хотирисида шундай чиройли ҳолатда муҳрланиб қолди.

Лёва амаки ва аёли томонидан айтилган расм-русумлар ичида оркестр иштироки ҳам бор экан. Сўнги йўлга кузатиш пайтида таралаётган оркестр садолари йиғилганларга гўё дунёнинг баъзида кўз илғамас ҳикматларини қайта ёдга солиш, кимларнингдир қалбида милтираб турган баъзи ҳисларни қайта уйғотиш, бепарво дилларни эса ҳушёрликка чорлаган каби, секин, мунгли янграй бошлади. Муסיқа нолалари остида Надя холани олиб кетишди.

Мўъжаз ҳовлида Надя холанинг кучуги ёлғиз қолди.

Чорраҳа

Тушларида ярми ақиқ рангда шода-шоода мева солган, ярми эса чаман бўлиб қийғос гуллаб тургучи ажиб жийда дарахтининг майин ва сирли ифори Саодатнинг димоғига келиб урилди...

(1830 – 1886)

Эмили Дикинсон – америкалик шоира. У ҳаёти мобайнида ёзган, кейинчалик дафтарларидан топилган бир минг саккиз юз шеърдан ҳаётлигида саккизтагина шеърини эълон қилган. Шу эълон қилинган саккиз шеър ҳам ўша пайтда мавжуд шеърӣ меъёрларга солиш учун қаттиқ таҳрир этилган. Эмили Дикинсоннинг шеърлари ўша даврдаги шеърларга ўхшамаган, уларнинг сатрлари қисқа, аксарияти номсиз, тиниш белгилари ноодатий, аксар сўзлар бош ҳарфларда ёзилган, ҳар қадамда тире қўйилганди. Аксарият шеърлар ҳаёт ва мамот, ўлим ва абадият мавзусида эди... Умрининг деярли ҳаммасини ота уйида, хонанишинликда яшаб ўтди. Илк китоби дунёдан ўтганидан сўнг босилиб чиқди. Бугун Эмили Дикинсон америка ва жаҳон шеъриятининг буюк вакили саналади. У ватанида ва жаҳонда энг кўп ўқиладиган америкалик шоир ҳисобланади.

Америка адабиётининг маликаси ва фаҳри бўлган, бир умр кафан санаб “оқ кийинган аёл”, ўз шаҳрини то сўнги кунгача тарк этмаган “амхерт асираси” Эмили Дикинсон шеърияти – Яратганни кўкда ва заминда – ҳар гиёҳ ва гулда, булутда ва чумолида, асалари ва инсонда кашф этишдан иборатдир.

Таржимондан

Жанубни севади жануб кўрилари

* * *

Тангрим! Сендан ўзга ҳеч яқиним йўқ,
 Бир Сенга очарман дилим – шиқимни!
 Кечир, мен ўшаман – Сени унутган,
 Лек Сен унутмассан ахир ҳеч кимни?
 Йўқ, мен ўзим учун қилмам муножот,
 Вужуди қуш каби енгил бир касман.
 Худойим, таним деб таишиш қилмасман,
 Бу жуда енгил юк сен учун, ҳайҳот.
 Лекин менинг қалбим жуда ҳам улкан,
 Юрагимни олгин, мадад бер, тушун.
 Бу қалб жуда катта митти жон учун,
 Бу галати қалбдир – кун сайин ўсар.
 Мен унга – тенг эмас,
 Мени юк босар,
 Мен уни кўтариб юролма ортиқ,
 Келтирдим Ўзингга, дил сенга тортиқ.
 Яратган, раҳм айла яратганингга,
 Бу дилим оғирлик қилмасми Сенга?

* * *

Қалб – ўз-ўзига хон,
 Дўстдир, ҳокимдир,
 Ҳам ганимдан келган жосус – золимдир.
 Қалбингга бировни киритма осон.

Таиқи хиёнатдан қўрқмасин ҳеч қалб,
 Ишиқ сизиб чиқади қалб чегасидан –
 Қалбни ич-ичидан асрамоқ лозим,
 Қалб қўрқиб туради ўз эгасидан...

БИЛАРДИК...

Билардик...
Висолнинг умри мангумас,
Учрашмоқ бор, демак, айрилмоқ ҳам бор.
Муқаррар ҳижрон,
Севганда қанчалар қаттиқ боғлансанг,
Айрилганда шунча азоб чекар жон.

Аламлар, гиналар, тахмин, гумонлар...
Кейин оғриқ, азоб – нима қилардик.
Хатолар, миш-мишлар, росту ёлгонлар –
Шундай тугашини, ахир, билардик...
Билардик...

* * *

Дейдиларки, даволайди Вақт,
Даволамас у ҳеч қачон, йўқ!
Ғаму алам – томирлар каби,
Йилдан-йилга кучаяр қаттиқ.

Вақт – бу қайғу имтиҳонидир,
Дори бўлса, буткул бефойда.
Ғар даволай олса эди Вақт,
Бемор қолмас эди дунёда.

* * *

Саҳнада фоҳиша ўйналар,
Жим кузатар томошабинлар.
Қаҳрамонлар охири ўлар,
Ҳайратланар томошабинлар.

Куюнарлар, куюрлар илҳақ,
Қарсақ чалиб
Сира тинмаслар.
Ўлганларга ачинар бу халқ,
Тирикларга ҳеч ачинмаслар.

БИТИЛМАГАН ШЕЪРЛАР

Мен ҳали ёзмаган шеърларим ҳам бор.
Энди сарлавҳасин ўйлардим шу тонг –
Илк сўзлар тизила бошлаган эди,
Бироқ қолганларин чиқармади онг,
Шеър яралмади.

О, қанийди, ахир, уни чоп этсам!
О, Сиз уни ўқий олсангиз ногоҳ!
Тангри уни бизга кўрмади раво,
Қўлимни, тилимни ечмади, эвоҳ...

* * *

Нимага арзийди банданинг сири,
Майда асрорлари – бемажол дийда.
Тангрининг триллион йиллардан бери
Асраб келаётган сири олдида.

Содда доводирларни қолдириб ҳайрон,
Оғизни очгандан тинмай бетоқат...
Яхшидир ўлгунча сассиз яшамоқ,
Тангри жимлигига қилиб садоқат.

БАХТЛИ ТОШ

Қанчалар бахтлидир шу бир майда тош!
Йўл четида ётар мақсадсиз, юввош.

Кўрқмайди у сира қийинчиликдан
Ғами йўқ мансабдан, тирикчиликдан.

Унинг ҳам эғнига қачондир, ҳайҳот,
Кўкимтир бир либос ёпмиш Коинот.

Асрий чанг бошида гўёки бир тож,
На шерикка зордир, на дўстга муҳтож.

Туради қалқиниб кўз ёш сингари –
Мустақил кўкдаги Қуёш сингари.

Асрлар кетидан асрлар ўтар,
Тошча йўл четида афтода ётар.

На дийдиё қилар, на чиқарар ун,
Шундай амал қилар Азалий қонун...

* * *

Мен гўзаллик учун, шиқ учун ўлдим,
Ишиқдан тирик эдим, бу ҳам тақдир-да.
У эса ўлганди Ҳақиқат учун,
Тўлғониб ётарди қўшни қабрда.

Бир куни сўради: “Ўлдиришиди нечун?”
Жавобин эшитиб жилмайди жўшқин:
Қандай соз! – деди у, – Ишиқу Ҳақ учун!
Қандай соз – маслакдош бўлса гар қўшининг”.

Сухбатлашиб бунда ётармиз абад,
Ишиқ учун ўлганлар, Ҳақ деб ўлганлар.
Пўпанак босади қабртошларни,
Исмларни кўмар ўту ўланлар...

* * *

*Ажиб бир қўналга – қабристон,
Ҳали ҳеч бир меҳмон қочиб кетмаган.
Тун ернинг хотирасига ёзмоқда гўё,
Ер остининг меҳмонхонаси маккор,
Жуда пухта ўйланган – ҳамма киради,
Ҳеч ким қайтиб чиқолмас зинҳор...*

* * *

*Агар сизга етса ўлмоқ фурсати –
Денгиздаги кема чўккандай шу тоб.
Бошқа турмас бўлиб ерга ётсангиз,
Бошқа чиқмас бўлса сиз учун офтоб...
Агар сиз чертсангиз жаннат эшигин,
Очилмаса сизга бу эшик аммо...
Тангримдан тиларман жоним чиққунча,
Туну кун тинмасдан қиларман нидо,
То жаннат эшиги очилмагунча...*

* * *

*Бизни ўлим эмас, азоблар ҳаёт,
Ҳаёт учун жанжал чархи фалакда.
Ўлим билан баҳсимиз ўзга,
Ўлим кутиб турар шундоқ йўлакда.*

*Жанубни севади, жануб қушлари,
Совуқ тушса улар жони ҳалакда.
Қушлар осонгина жанубга учар,
Биз-чи? Бизлар мана, ҳануз йўлакда...*

*Токи, гуноҳимиз кечирилгунча,
Токи, насибамиз турар челақда.
Токи, шафқат қилиб ўлим олгунча,
Кутиб ўтираммиз ўша йўлакда.*

* * *

*Камгаплардан жуда қўрқаман,
Сукутда у – дилида не бор?
Сўзамолни сўзда енгаман –
Гапонларга айтар сўзим бор.*

*Биз сўзларни сарфладик бекор,
Дил бойлигин тугатдик охир.
Сўзларни жим чамалаётган
Бу гунг – асли энг буюк шоир...*

Карим БАҲРИЕВ, таржимон

1962 йилда Урғут туманида туғилган.

Самарқанд Давлат университетида ва Москва Давлат университетида олий таҳсил олган. “Сабр косасининг синиқлари”, “Томчидил” каби шеърӣ китоблар муаллифи.

Сенека, Платон, Волтер, Монтен, Паскал, Вовенарг, Ларошфуко, Лабрюйернинг фалсафӣ асарлари, Чингиз Айтматов, Дино Буццати, Жованни Папини, Коррадо Алваро, Марчелло Вентури, Владимир Войнович ҳикоялари, уйғур шоири Темур Давоматнинг шеърӣ китоби, озар шоири Ромиз Равшаннинг шеърлари ва достони, Америка, Австралия, Африка, Европа, Евроосиё, Лотин Америкаси қатор шоирларининг шеърлари, А.Авторхоновнинг “Кремл салтанати” китоби таржимони.

Айни пайтда “Олтин мерос” халқаро ташиклоти “Меросньос” ахборот хизмати раҳбари.

* * *

*Буюк уста эрур – ўргимчак,
Лекин ҳеч ким қилмас эътироф.
Ҳамма жойга тўр тўқиб ташлар,
Толасидан безанар атроф.*

*Гувоҳ бўлсин буюклигига
Супурганлар ва супургилар.
Улуғ даҳо – ўргимчак, қутлаб,
Қўлларингни бир сиққим келар!*

* * *

*Биз фалакни юксаклардан излаймиз,
Балким осмон ерга тушиб юргандир.
Биз самодан излаб юрган Фаришта
Қўшни уйда ижарада тургандир...*

ИЛИНЖ

Ҳикоя

Куз эди. Мунгли ва музтар куз... Дарахтлар келажак изғирин кунларга тайёргарлик кўраётгандек тумтайиб олган, рутубатли кунлар эди.

Бугун негадир қишлоқнинг кунгай бетидаги нурай-нурай деб турган дўкон олдида ҳам сукунат. Дўкон олдидаги иккита тут дарахти ўртасига маҳкамланган ёғоч ўриндиқ ҳам бўм-бўш. Эртадан кечгача эзмаланиб ўтирадиган чоллар, қишлоқнинг номи дунёга дoston уч-тўрт такасалтанглари ҳам бугун негадир кўринмайди.

Узоқдан пайпанглаб келаётган кампир иккиланиб қолди. Наҳотки дўкон ёпиқ бўлса... Одамлар қани? Шу пайт дўкондан уч-тўрт болакай югуриб чиқди. О, дўкон очиқ экан. Кампир дўконга йўналди.

– Э, ассалому алайкум, келинг хола! – деди пештахта ортида туриб пул санаётган Амир табассум билан.

– Амиржон болам, яхшимисан, келин тузукми?

Шаҳодатбону ИМОМНАЗАРОВА

1982 йилда Қўқон шаҳрида туғилган. Тошкент Давлат маданият институтини тамомлаган. “Райҳон нафаси” номли шеърый тўплам муаллифи. Ўзбекистон Фанлар Академияси Алишер Навоий номидаги тил ва адабиёт институтининг илмий ходими.

– Раҳмат, хола! Нима керак бўлиб қолди? – Амир кўлидаги пулни ёнидаги қутига ташлади-да, кампирга яқинлашди.

– Шу... одатдагидай яхши қанд-қурсларингдан бир ҳовуч-бир ҳовуч олсам дегандим-да. Кеча пенсияни берди барака топгур Карим почтачи, – деди кампир синиққина илжайиб.

– Яқинда олувдингиз-ку, хола? Дарров еб қўйдингизми?

– Қаёқда дейсан, болам. Ҳамсоям Бибигулнинг тўрт невараси оstonамдан нари кетмайди. Майли, шуларнинг бориға шукур! Рустамжон келиб қоладими дейман-да болам, а, нима дединг!

– Келади хола, албатта келади!

– Ўтган ҳафта Янгибозордаги ромчига бориб келдим. Ўғлингиз тирик, катта одам бўлиб кетган, тез кунларда кириб келади, деди, – кампир беўхшов илжайиб кўйди. – Ростдан ҳам катта одам бўлиб кетган деб ўйлайсанми, Амир? Бу ромчини ҳамма нарсани билади дейишяпти-ку!

– Хола, олдинги сафар ҳам айтдим-ку, Рустам ўладиган бола эмас. Хизматга кетмасдан олдин ҳам бир ўзи бештасига бас келарди. Биздан икки синф пастда ўқиса ҳам, гап талашиб-тортишгани кўрқардик. Соғ-омон қайтиб келса, зиёфатнинг бошида ўзимиз турамиз-да.

– Ҳалиги... айтганинг ҳам ростмиди, болам?

– Қайси?

– Аллақадда бир солдатнинг нобуд бўлганидан кейин уч ой ўтиб уйига кириб келгани...

– Ҳа, уми, албатта тўғри, хола! Газетада ўз кўзим билан ўқидим. Газет ёлғон гапирмайди, хола.

– Чин-чин, газетнинг гапи-гап. Рустамжон келсин, худойи қилиб, кўй сўяман. Ўтган бозор Мамажон қассобга илтимос қилиб, боқиб юрган қўйимни каттароғига алмаштириб келдим.

– Чолларга худойи, бизга зиёфат! – деди илжайиб Амир.

Кампирнинг юзи ёришди, ёғоч ҳассасини қўлтиғига тираб, икки кафтини дуога очди:

– Илойим, айтганинг келсин, болам. Ўғлим эсон-омон кириб келиб, уйим тўйхона бўлсин. Сен ҳам бола-чақаннинг орзу-ҳавасини кўргин.

Амир дуога қўшилиб, юзига фотиҳа тортди.

Сўнгра:

– Амир, – деди кампир оғир тин олиб, – Сен менга кўп яхшилиқ қилдинг, ҳар доим кўнглимни кўтарасан, сенга инимдай ишонаман. Бу қишдан эсон-омон чиқаманми, йўқми, бунини Ўзи билади. Шунга...

– Э, хола, яхши ният қилинг!

– Тўхта, сен гапни эшит, – деди кампир қатъий қилиб. – Ўлсам, сенга бир омонат қолдираман. Шу омонатни эгасига топширасан, хўпми?

– Нима у, хола? Тилла-пилла эмасми?

– Вақти келганда биласан, – деди кампир. Сўнгра индамай ташқарилади.

Амир буруқситиб сигарет тутатар экан, кампирнинг ортидан чуқур хўрсиниб кўйди.

***

Кампир янгибозорлик фолбиннинг уйига етиб келганида, кун пешиндан оққан эди. Ёғоч дарвозани секин очиб, ичкарига мўралади. Тўртта темир устун устига шифер ташлаб омонат қилинган соябон тагидаги ўриндиқда ўтирган хотин кампирга ўғирилди.

– Тезроқ кириб, дарвозани ёпинг. Одам кириб чиққанини мелиса кўриб қолмасин экан.

Хотин ўрнидан туриб, кампир билан сўрашди. Ўриндиқда йиғилиб қолган тўшакни тўғрилади. Кампир омонатгина ўтириб дуо қилди.

Гарчи кўнгли сезиб турса-да, хотиндан “фолбиннинг уйи шуми?” деб сўради, тасдиқ олгач, хотиржам бўлди.

– Ичкарида биров бормикин, болам?

– Бир хотин кириб кетувди, бир соат бўлди, нима қиляпти, ҳайронман! – хотиннинг фиғони фалакка чиқди. Сўнгра кампирга юзланди.

– Узоқдан келяпсизми, хола?

– Ҳа, қизим. Эрталаб йўлга чиқдим. Учта аптовуз алмашиб келдим. Уйи анча ичкарида экан. Сўраб-сўраб топдим. Хотинлар “янги чиқди, айтгани келади” дейишганди, шунга келавердим-да, болам.

– Худо мушқулингизни осон қилсин! – деди хотин йиғламоқдан бери бўлиб, сўнгра ўзи гап бошлаб қолди. – Хола, ҳозирги қизлардан кўрқиш керак экан. Пешонамда тилаб-сўраб олган ёлғиз ўғлим бор. Дадаси билан папалаб ўстирдик, ўқитдик, таниш-билиш билан яхши ишга жойлаштирдик. Патинка фабрикада ҳисобчи бўлиб бинойидай ишлаб юрувди. Бир қизга илакишди-ю, ҳамма нарсани эсдан чиқарди. Уйлансам, шунга уйланаман, деб туриб олди.

– Қизим, ёшлар шунақа-да. Бир-бирига кўнгли қўйган бўлса...

– Э, хола, келиб-келиб гулдай болам шу қизга кўнгли қўядими-а? Бориб маҳалласидан суриштирдим. Бир кўшнисини тайин гап айтмади. Уч уй наридаги кўшнисидан сўрасам, “бир-иккитаси билан олдин яхшигина “юрган”, онаси ҳам зиқна, паст хотин, деди. Қизни кўрсангиз, андига ўхшайди.

– Қўйинг, бировнинг қизини ундай деманг. Ўғлингизга ёқса, қаршилиқ қилманг, айланай.

– Йўқ, бу ерда бошқа гап бор. Ҳозир расмга қараб “ўқийдиган”, “иссиқ-совуқ” қиладиган одамлар ҳам чиққан. Боламнинг аҳволини кўриб, дарров каллам ишлади. Иккита фолбинга бориб қайтариқ қилдим, фойдаси бўлмади. Қани бунисини ҳам бир кўрай-чи, деб келувдим.

Кампир жимиб қолди. Эҳ, Рустамжон келса, ўзи танлаган қизини олиб беради. Анди бўлса ҳам майли, ўзига ёқса бўлди-да! Бу йил йигирма тўққизга кирди-я. Синфдошларининг олди икки болалиқ бўлишди. Ё ўша ёқларда уйланиб олганмикан? Бир сафар Учкўприқдаги фолбин “уйланган, бола-чақаси ҳам бор” деганди. Хотини қанақа бўлса? Ўрис бўлса-я? Майли, ўша мегажин чулчит бўлса ҳам! Кампир бир амаллаб тилини ҳам, кўнглини ҳам ўрганиб олади.

Шу пайт уйдан юз-кўзлари қизариб кетган, семиз бир аёл чиқиб қолди. Кампирга дийдиё қилаётган хотин “дик” этиб ўрнидан турди-ю, ёшини ҳурмат қилдими ёки бошқа хаёлга бордими, ҳартугул навбатини кампирга берди.

– Хола, майли, сиз кира қолинг, – деди у мулозимгина қилиб.

***

Кампир дўқондан олиб келган қанд-қурсларини тоқчага жойлар экан, беихтиёр деворга осиб қўйилган халтага қараб кўйди. Мана, ўн икки йилдирки, бу халтанинг оғзи очилмайди. Унда тарашадек қотиб қолган иккита нон бор. Рустамжон тишлаб кетган нон! Ўғлимнинг уйдан ризқи узилмасин деб, ўғли ҳарбийга кетар куни шу иккита нонни тишлатиб қолган эди. Шундан буён она ўғлини эслаганда шу халтага бир қараб қўяди.

Девордаги бошқа михларда қалампирмунчоқ, кўзтикан, яна аллақандай туморлар, тугунлар осиб ташланган. Кампирнинг одати шундай: тўй-маъракаларда “илинган” неъматлар, унга аталган насибалар тугунда етиб келиб михга илинганича қолиб кетган.

– Ая, уйдამисиз?

Кампир беихтиёр чўчиб тушди. Сўнгра ёқасига “туф-туф”лаганча ташқарига йўналди.

– Кираверинг, ким у?

Дарвоза очилиб, Озода муаллима кўринди. Унинг ортида супурги, белкурак, пақир кўтарган бир тўда болалар турарди.

– Келинглар, айланайлар, келинглар!

Болалар бирин-кетин кампирга салом беришди.

– Синфимиз билан келишиб, сизни маҳалламизнинг кекса онахони сифатида оталиққа олдик. Энди болалар билан тез-тез келиб хабар олиб, уй ишларида қарашиб турамыз. Дарслар тушдан кейин бўлганлиги сабабли эрталабдан келавердик-да, ая!

– Минг раҳмат, фақат болаларни овора қилиб-сиз. Ҳовлидаги ишларга маҳалланинг ёш-яланги бор, барака топишсин. Қизим ишга ўтганда-қайтганда ҳол сўраб туради.

– Майли-да ая, озгина фойдамиз тегса ҳам хурсанд бўламиз. Бир томондан, болалар ёшлигидан меҳнатга ўрғанади. Суҳбатингизни олади.

Кампир муаллимани уй саҳнидаги чорпоёга таклиф қилиб, ўзи ичкарига кириб кетди. Сал ўтмай тол саватчада сабзавотлар, косада гуруч, лаганча ва пичоқ кўтариб чиқиб, муаллима олдига бориб ўтирди. Болалар эса дарров ишга киришишди. Ўғил болалар томорқага, қизлар ҳовлига сув сепиб супургани ариққа чопишди.

– Аяжон, дастурхонга овора бўлманг, – деди Озода муаллима. – Болалар ҳам, мен ҳам уйдан нонушта қилиб келяпмиз. Ёки бирор меҳмон кутаяпсизми?

– Меҳмон келиб бўлди, қизим. Сизлар меҳмон бўлмай ким? Болалар ишлаб қорни очади, уйга бориб чой ичмай, дарсга югуришади. Тушликлари бугун шу ерда бўлади. Райҳон солиб, мастава қилиб бераман. Аксига олиб гўшт сал ҳидланиб қолибди. Сизга малол келмаса, гуручни бир қараб беринг, қаричилик, кўзим ўтмай қоляпти.

Кампирнинг раъйини қайтаролмаслигига кўзи етган муаллима косани кўлига олди.

Кампир ҳовлида қий-чув қилиб юрган болаларга қараркан, Озода муаллимага юзланди:

– Болам, Рустамжонни ҳам ўқитгансиз-а?

– Биламан, ая! Рустамжоннинг ҳам синф раҳбари ўзим бўлганман-ку. Ўғлингиз фақат синфнинг эмас, бутун мактабнинг фаҳри эди.

– Шундай боламни неча йиллардан бери кўрмадим, Озодахон. Боламни соғиндим, – кампирнинг

киртайиб қолган кўзлари ёшланди. – Ҳар куни беш-олти марта чиқиб йўл қарайман. Кеча-ю кундуз дарвозани қулфламайман. Кўчада машина тўхтаса, юрагим шувиллаб кетади. Кечалари кўзим илинмайди, ўзим билан ўзим гаплашиб чиқаман. Кўрпа-тўшакларини янгилаб қўйганман, ёз бўлди дегунча кун ора офтобга ёйиб, қайтариб тўшайман. Келмаяпти, Озодахон, келмаяпти...

Озода муаллима кўзини олиб қочди. Нима қилсин? Нима деса, кампирнинг кўнгли жойига тушади? Ҳақиқатни айтсинми? Ўша “темир қути” уйингизга шунчаки келмаган, Рустамжон ростдан ҳам хизмат вазифасини ўтаётган пайтда бахтсиз ҳодисадан вафот этган десинми? Буни қандай айтади? Буни айтган билан кампир ишонади деб ўйлайсизми? Ахир ўн йилдан ошибдики уни бу гапга ҳеч ким ишонтиролган эмас. Озоданинг хаёлини яна кампирнинг юракни ўртагувчи саволлари бўлди.

– Мени соғинмадиммикин?

– Ая, нималар деяпсиз? Рустамжон унақа йигитлардан эмас.

– Ҳаҳ, болам-а! Унга Худонинг зорини қилдим: армияга борма! Уришдим, ялиндим, барибир кўнмади-да!

Муаллима ноқулай аҳволда қолди. Кўзларидан шашқатор ёшлар оқиб, юрагининг тубида йиллаб йиғилган ҳасратларини тўкаётган кампирни юпатишни ҳам, жимгина қараб ўтиришни ҳам билмасди.

– Ўлганига ишонмайман, ичимда нимадир “боланг тирик” деб айтади. Кутаман, фақат кутаман. Отасининг ҳам шу ҳасратда кўзи очиқ кетди. Ёшим саксондан ошди, қаддим букилди. Беш кунлигим борми, йўқми, Худонинг ўзи билади. Фақат Рустамжоним кўзим юмилган куннинг эртасига кириб келса-чи? Мен боламнинг кўзларини кўрмай кетсам, болам келиб мени тополмаса, руҳим шу ҳовли тепасида чирқираб юраверади-ми? Шуларни ўйлаб, Худодан эрта-ю кеч озгина, яна озгина умр бер деб сўрайман.

– Хафа бўлманг, ая. Ҳали келади, бағрингиз тўлиб, бу кунларингиз эсдан ҳам чиқиб кетади.

Озода муаллима кўз ёшларини артди. Рўмолини ечиб, қайта ўради.

***

Замҳарир қиш эди. Бироқ ўша куни кутилмаганда эрталабдан қуёш чарақлаб чиқди. Аммо бундан ҳеч ким хурсанд эмасди. Тўғрироғи, Санам кампирни билганлар, таниганлар, ҳамдард бўлганларнинг кўнглини замҳарирнинг чарақлаган қуёши ҳам ёри-толмади. Пастаккина ҳовли дарвозасига тумонат одам йиғилди. Ичкаридан хотин-халажнинг қий-чуви баралла эшитилар, дераза ёнида иккита қотган нонни қучоқлаганча Амир дўкончи юм-юм йиғлаб турарди.

ШЕЪР ~ ИЛОҲИЙ СОҒИНЧ

Икки шоир шеърлари мисолида

Рассом асарининг сеҳри-жозибаси нимада? Нега ранглар тиниқ ва аниқ-гўзал манзаралар тасвирланган расмларга термулиб, сукутга кўмилиб қараб тураверамиз? Эҳтимол, бунинг асл сабаби-учкур хаёллари, тасавури сурати бетакрор чизилганидандир, ҳаёт нуқси шундоққина кўчиб ўтганидандир?

Фақат рассом асарининг эмас, суюкли, таниқли шоир Азим Суюн шеърининг таъсир кучи нақадар бекиёслигидан ҳайратланасан киши. Истеъдодли қалбдан оқиб чиққан сатрларни ўқиганда негандир сеҳрланиб қолгандек, гўё карахт бўлгандек сезасиз ўзингизни.

*Бели ари белидан,
Хипча ҳам нозиккина,
Йиғитларнинг баридан
Сақлаб гина озгина,
Сийнасининг тугмаси,
Кўйлагига тиралиб.
Сочларин шаршараси,
Оппоқ нурга беланиб.
Ой тўлиб балққан кеча,
Кўзмунчоғин қиз ечар...*

Фикрлар оқими худди тоғ булоқлари каби шаффоф, ўйноқи, гўё сездирмайгина сизни ҳам асир олганлигини, шу оқимга кўшилиб кетаётганингизни англаёлмай қоласиз.

Рухингизга озиқ бераётган, қалбингизга қуйилаётган бу наво нима? Балки, кўшиқдир?

Фақат товуш чиқармай, пичирлаб қуйланадиган кўшиқ. Чунки бу сатрлар ҳали бирор хонанда лабидан учмаган бўлса-да, негандир ростдан ҳам руҳингизга озиқ бериб, сизни хаёллар отига миндириб, олис-олисларга олиб кетади.

Азим Суюн асарининг таъсир кучи нимада? Ундаги ғоялардами ёки замона зайлига мос бирор янги гап айтилганида?

Озгина ўқиганимиз “Кўзмунчоқ” шеърининг келтирилган юқоридаги парчада қизнинг ҳолати қуйма сатрларга жо қилинган, холос. Умумбашарий ғоялар йўқ. Бироқ унда сизни ром қилувчи нимадир бор – охиригача гўё нафас олмай ўқишда давом этаверасиз.

Оригинал ташбеҳлар, образлилик “Кўзмунчоқ”нинг кадр-қимматини оширган. Унда қизнинг ҳаёси, гўзаллик рамзи орқали қахрамон ҳолати мураккаб тасвирларсиз ҳам кўзгудагидек равшан кўриниб туради.

Ҳали севги боғидан гул узмаган қизлар кўзмунчоқ тасвири орқали ўзларини ўзлари таниб қолиб, балки

лабларида кулгу ўйнаса, не ажаб? Юрагингизни забт этиш учун “Сени севиб қолдим, муҳаббатим чексиз” каби яланғоч, образлилик либоси билан безалмаган сатрлар битилган шеърлар озмунчами? Нега улар бир ўқишдаёқ қалбингизни забт этолмайди, ишғол қилолмайди – бегона, ўргатилмаган қуш каби олисларга учиб кетади? Балки бу – шоирни илҳом парилари кучиб олмаганлигидандир? Эҳтимол, масъулият унутилганидан, сўзнинг юки енгил бўлиб, мусиқийлик кучи пастлигиданмикан...

Азим Суюннинг “Кўзмунчоқ” шеърининг эса сўзларнинг ҳар қайсиси гўё жўшқин кўшиқнинг авж пардаларига кўтарилишига имкон берган – маълум вазифани адо этган. Асар гўзаликка, гўзал аёлга муҳаббат рамзи каби жаранглайди.

*Севдим...
Лекин севилмадим, ҳа,
Шартми битмоқ йиғлоқ кўшиқлар?
Бу дунёда, ахир, менсиз ҳам
Кўпдир йиғлаб юрган ошиқлар.
Қабр қилиб ёлғиз қалбимни,
Мана кўмдим севгимни унга!
Ичга ютиб бутун дардимни,
Тиқиламан зим-зиё тунга...*

Ижодкор кўнглидан тўкилган эҳтиросли туйғулар сизга ҳам юқади. Қалбингиз ҳазин руҳдан жимирлаб кетгандек бўлади. Қисқаси, шеърининг ошиқ қалбларга назм боғларидан ширин мевалар тортиқ қилишга ошиқайтган ардоқли шоир шеърларидан қониқиш ҳосил қиласиз.

Азим Суюн ижодига таниқли мунаққид Иброҳим Ғафуров бежизга юқори баҳо бермаган: “Азимдан шеър худди момақалди роқ чаққан чақиндек чиқади. Бу тоғ момақалди роғи, тоғлар чақинлари, тоғларнинг ёлқинлари эди. Шеър ундан адирлардан сурон солиб келадирган сел каби ёғилди”. Атоқли шоир Сирожиддин Саййид эса Азим Суюннинг асарлари хусусида қуйидагича фикр юритади: “Умуман олганда шеърлар мавзуи ҳар хил бўлса-да, шоир бу туркумида ҳам ўз ижодий йўли, услуб ва овозига содиқ бўлади. Ўша парда, ўша бағрикенглиги ўша тоғдай залвор ва салмоқ ила ўқувчи кўнглини очади. Биз бунда шеърининг илҳомни кўрмаймиз, шоир шикоят ва ё араз ҳам қилмайди. У шеър айтади, бу шеър билан ўқувчининг кўнгли ёришади, руҳи нурланади”.

Киши мусиқани нима учун эшитади? Нега одам боласи юракни сел қилиб юборадиган кўшиқни тинглашга интилиб яшайди? Балки, бу ўзига хос сирли ҳол санъат-

дек қудратли кучда инсон руҳини аллалайдиган, унинг гоҳида самимиятга ташна қалбига ором бахш этадиган омилларга муҳтожлигида эмасмикин?

Истеъдодли шоир Саъдулла Ҳаким шундай ҳароратли сатрларни тизган:

*Ўртандим, юрагим минг бўлак бўлди,
Сабаби қаймоқ юз, оқ биллак бўлди.
Издан бордим, сўз деёлмадим,
Кенг йўл қайтаримда тор йўлак бўлди.*

Хаёлингизда шу сатрларни ўқий бошладингиз дейлик. Худди кўнглингизга нур оқиб келаётгандек, чарчоқ ва умидбахш ҳисларга ташна дилингиз қониқиш ҳосил қилмаяптими? Балки, сиз ўша ой каби сулув қизни кўргандек, нозаниннинг юзидаги сеҳрли гўзалликдан юрагингиз ҳаприқиб кетгандек бўлаётгандир? Қаранг, сўзлар орқали инсон қиёфасини тиклаш мумкин эканда. Мабодо “Юрагим минг бўлак бўлди” деб эмас “Хафа бўлдим” дея ёзилганида қандай ҳол юз берарди? Эҳтимол, ҳолат тасвири содда ва ғариб ифодаланганида қалбингиз ҳозиргидек жунбушга келмас, поэтик қаҳрамон ҳолатидаги маҳзунлик сизни бир пасда асир этмаган бўлур эди.

Шу тўрт сатрдаги фикрни, қаҳрамонлар ҳолатини ифода этиш – ўқувчи кўз ўнгида намоён қилишга балки бир неча саҳифани қоралаб ҳам муваффақ бўлиш мушкулдир. Аммо, юқоридаги мисралардан шеърда, фикрни сиқиқ ҳолда ифодалаб ҳолатни тугал жонлантириш мумкинлиги аён бўляпти.

*Шарҳини тополмай тилларим полдир,
Жон олдирсанг, Эгам,
Йўлли дунёда,
Шу тенгсиз чиройинг олдида олдир.*

Булар қалбдан қайнаб чиққан вулқон. Сангардак қаршисидаги ўйлар.

Севги деганлари шундай илоҳий қудратга эгаки, ҳар қандай киши унинг сеҳр-жодуси олдида лол қолиши табиий.

*Бу қандай рўй берди, қай лаҳза,
У нима сўз эди бир оғиз?
Юрагимда чақнади ларза,
Тойиб кетди оёғимдан из.
Термуламан, кўзларим ўтмас,
Сен ёнимда эдинг-ку ҳозир.
Тишларимни ёрар ҳайқириқ,
Эшитилмас нечун овозим?*

Икки ёниқ қалб эҳтиросларини юқоридагидек, жонли поэтик образлар воситасида тасвир этиш мумкин экан-ку? Ошиқлар руҳий оламидаги туйғуларни таъсирли ифодалаш учун чиройли сўзлар қалаштириб ҳам ташланмаган.

Элга танилган шоир Саъдулла Ҳаким фақат ҳаётнинг нурли жиҳатларини куйласа ижоди кемтик бўлиб қолар эди. Негаки, унинг тасаввур олами кенг ва шу орқали дунёнинг нурларинигина эмас, сояларини ҳам тасвир этишни ният қилади.

*Бу – ҳаётнинг тўлган паймонаси-е,
Одам ёқасидан одам тутмишдир.*

*Замон – адашганлар замонаси-е,
Дўст-душман бир сафда қалам тутмишдир.*

У фикрни ривожлантириб, ойдинлаштириб бораверади. Юрагидаги армонлари, жароҳатларини қалам қудрати билан кўрсатишга интилади. Шеърдаги ҳазин руҳ дарҳол китобхон қалбини асир этади.

Шоир “Шарҳи ҳол” шеърини ўқий бошлади:

*...Кимману шу ҳолимга,
Бунчалар севар ул ёр.
Ишқи ила қонимга,
Қуяр илоҳий шарор.*

Саъдулла Ҳаким ижодкор руҳий оламини, унинг шодон ва дардли онларини тез илғаб олади. Негаки руҳий тебранишлар ва тўлғоқли онлар, изтироблар ҳамда фараҳли дамлар унга бегона эмас. Шоирнинг Ҳамид Олимжон, Одил Ёқубов, Асқад Мухтор, Эркин Воҳидовга атаб битган сатрларини ўқиганда кўнглидан шундай ўйлар кечади. Зулфия хотирасига бағишлаб ёзилган “Сайраб турган сайрон булбул” асари эса юракни ларзага келтиради. Бир зум хаёл денгизида сузгандек, ўткинчи дунёнинг ташвишлари кўзингизга ниҳоятда бачкана кўриниб кетгандек бўлаверади.

*Сайраб турган сайрон булбул
учдию-кетди,
Малойиклар ёнгисиз либос
бичди-ю кетди.
Кимга қолди, во дариғо
висол шарбати,
Айрилиқнинг талх болини
ичди-ю кетди.*

Муסיқийлик – шеърнинг қалби, мабодо сўзлари туюнарли ва содда, ғояси ўткир бўлган ҳолдаям сатрлар бағрига муסיқий оҳанг сингдириб юборилмас экан, бундай асар ўқувчи қалбида акс-садо бериши гумон.

*Тошли жойда оққан сув,
Сайраб, шарқираб оқар.
Тошларни пичоқлардек,
Қайраб арқираб оқар.
Тошли жойда оққан сув,
Тошларни миниб оқар.
Тўполонли оқса ҳам
Ёмғирдек тиниқ оқар!*

Шоир Азим Суюнга бағишланган бу шеърда табиийлик, фикрларнинг эркин оқими кучли, қисқа мисраларга сингдириб юборилган муסיқий руҳ ўқувчига ҳам юқади.

Қайноқ сатрлар Саъдулла Ҳакимнинг ўзи эътироф этганидек, қалб ва руҳ қанотидан тўкилган парлардир. Шугина эмас, истеъдодли ижодкор фикрича, шеърини мисралар унинг “Одамларга... муносабатлари инъикоси”.

Шоир зўриқмайди. Оддий сўзлар муаллиф хаёли каби осойишта оқиб келаверади. Юза қисми тинч, шовқинсунронсиз дарёнинг туби шиддаткор, асов эканлигини янаям яққолроқ ҳис этасиз. Тавба, оддий ташбеҳларни тизиб ҳам қалбингиз кўрғонини забт этиш мумкин экан-ку?

Шеърини, таниқли ижодкорлар эътироф этганидек, илоҳий соғинч. Бу соғинч шоирларнинг юрагини ёндирди, натижада гўзал мисралар туғилади.

Сужунатга җўкаётган қилқуриқман

* * *

Орзу – камалакранг,
Умид – зангори,
Севги... қиш қоридан ҳам оппоқ эди!
Меҳр яшилликни олган майсадан,
Нафрат – тун.
Йўқ, ундан қорароқ эди.

Согинч – заъфаронроқ эди кузакдан,
Япроқдек дилдираб елни кутарди.
Ишонч – пушти мисол,
Ҳаяжон – олранг,
Қувонч – шаффофликда сувдан ўтарди.

Алам....
Йўқ, аламнинг ранги ёқмади.
У жонни қийнарган, қонталаш экан.

О, буюк мусаввир, ҳаёт расмида
Кўрдим, барча ранглар аралаш экан.

Балки, у шу сабаб оҳанграбо куч,
Аммо мени қийнар бир савол ҳамон.
Қўлга қалам олиб, тақдирим учун
Қайси рангни маъқул кўрдинг, Художон?

* * *

Тун. Кўчада фонуслар сайли.
Шаҳар тинмай сочар ёғдулар.
Аммо битта чирогини ҳам
Юрагимга ёқолмас улар...

Қоронгулик кирар бостириб,
Изтиробга тўлгандек дунё.
Чироқлардан хавфсираб, эй тун,
Кўксим узра беркиндингни, ё?

Дерлар, ёлғиз тугилмас шоир,
Унга қай бир туйғулар эгиз.
Она, менга азобми уйқаш
Ё дард билан туққанмидингиз...

Умримнинг энг ёрқин нурларин,
Олдинг дунё, яна жимсан, жим.
Тунд йўлларга ёғду ҳисларим
Улашмоқдан, ахир чарчадим!

Ирkit ҳаёт, шунча оғизсан!
Лабларимда кўзёшининг таъми.
Қуёш, наҳот бир сўнган қалбга
Нур бермоққа арзимайсанми...

Гўзал РЎЗИЕВА

1986 йилда Жондор туманида туғилган.
Бухоро давлат университетининг тарих фа-
культетини тамомлаган. “Тонг сабоси” номли
шеърлар тўплами нашр этилган.

СИЗДАН ЙИРОҚДА

Сиздан йироқда...
Мен кимман, билмадим!
Сизсизлик жонимга ўқдай қадалган.
Қаршимда бир қадаҳ – ҳижронли оғу,
Бу дунёда,
Ёлғиз менга аталган!..

Сизсиз...
Кўз олдимни туманлар босган.
Сизсиз... оёқларим зил-замбил, оғир.
Тақдир йўлларимга дорларин осган,
Уларга илиниб юрагим оғрив.

Денгиздай тошгандим,
Шўх наво эдим.
Энди сиздан йироқ,
Тилсизман, жимман.
Тезроқ менга қайтинг, мана енгилдим,
Энди билсам,
Сизсиз...
Сизсиз
Ҳеч кимман!

НИМА БЎПТИ...

Ёдингизни кўнглин тоқига илиб,
Нима бўпти сизни соғинса бир қиз...
Борлигингизни-да бахти дея билиб,
Хотира-альбомга овуна бир қиз.

Кўксига кечалар урганда ханжар,
Болишига дардларин айтиб йиғласа.
Дунё кенг, чарх рангин бўлсаю агар,
Сиз сабаб...
Сиз сабаб сизмаса.

Қуёш тингламаса, уфққа беркиниб,
Моҳни қийнамаса қалбининг оҳи.
Бир сизга интилиб, сизга юкуниб
Яшагани бўлса, ёлғиз гуноҳи...

Қиз юраги ўзи шундай муаммо,
Салга бу борлиқдан тўяди.
Унутади, бахтли бўлади, аммо
Нари борса,
Севгига ишонмай қўяди.

Нима бўпти ...

* * *

Юрагингда музлар бор эди,
Чўғлар тутган қўлим совқотди.
Қалбингга илиқлик берай дедиму,
Умримнинг ёзини йўқотдим.

Юрагингда музлар бор эди,
Айтолмадим ҳеч ҳаддим сизиб.
Ёнишларим... о, бекор эди,
Кўклам кетди, гулларин йиғиб.

Юрагингда музлар бор эди,
Нима қилай, аритолмадим!..
Қай биримиз гуноҳкор эдик,
Куз қуёши эритолмади.

Буёғи қиш. Қўрқаман энди,
Фақат, сўзим малолга олма.
Қандай бўлсанг, бўлгин илтимос
Қородамга айланиб қолма...

БАҲОРНИ СОҒИНДИМ...

Пойимга гулларин тўшаган,
Бир гўзал ифorni соғиндим.
Меҳрда синглимга ўхшаган,
Баҳорни соғиндим...

Қизгалдоқлар қучган тоғларни,
Хуш насимлар эсган боғларни,
Олиб келган дилхуш чоғларни,
Баҳорни соғиндим...

Арғимчоқда учган ҳисларни,
Ўсма сурган сирдош қизларни,
Ўрик гули тўккан изларни,
Баҳорни соғиндим...

Қорлар эзган маънос торкўча,
Чучмомага интиқ зор кўча,
Охир айтди дардларин кеча,
“Баҳорни соғиндим!..”

Капалакман, асли гулдаги,
Соғинчми у оғриқ, дилдаги
Йиғламадим,
Йўқ, йўқ шунчаки,
Баҳорни соғиндим...

ИЗЛАНИШ БЕКАТЛАРИ

Ўтган асрнинг 70-80 йилларида бадиий ижод майдонига кириб келган авлоднинг кўпчилиги гўзал дастхати, ширали овози ва ўзига хос услуби билан ажралиб туради. Чунки улар халқ оғзаки ижоди, буюк Шарқ ҳамда ўзбек мумтоз адабиётининг барҳаёт манбаларидан баҳраманд бўлишдан ташқари жаҳон адабиёти, бор овози билан эркинлик бонгини чалган жадидчилик ҳаракати вакиллари ҳамда 60-йилларда адабий об-ҳавони янгилаган замондошлари ижодидан ҳам ўрганиш имконига эга бўлдилар. Бу ҳаётбахш булоқлар янги авлоднинг тез ижодий тажриба тўплашига, бир эмас, бир неча жанрда дадил қалам тебратишига, кўнглидаги гапларни турли шакллар, рамзий тимсоллар, аллегорик образлар ва метафорик тимсоллар орқали ифодалашига мустақкам асос яратди. Ҳозирги адабий жараённинг пешқадам вакиллари айланган Усмон Азим, Эркин Аъзам, Хайридин Султонов, Хуршид Даврон, Азим Суюн, Турсун Али, Мирпўлат Мирзо кабилар ана шу авлоддан етишиб чиқди. Улар қаторига Абдунаби Бойқўзиёвни ҳам қўшиш мумкин.

Гарчи тўпламлари 90-йиллардан сўнг нашр этилган бўлса-да, Абдунабининг дастлабки шеърлари, ҳикоялари, ўткир муаммоли публицистик мақолалари республика матбуотида 70-йиллардаёқ чиқа бошлаган, ўз мухлисларини топган эди. Биринчи синфдалигидан бошлаб шеър тўқий бошлаган Абдунаби ижоднинг узоқ ва мураккаб йўлини босиб ўтди. “Умар Хайём” деб аталган илк шеъри Избоскан туманининг “Пахтакор” газетасида эълон қилинганида у 10-синф ўқувчиси эди. Кейин ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ)нинг журналистика факультетида таълим олган, Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, “Муштум” журнали, “Халқ сўзи”, “Ўзбекистон овози” сингари нуфузли газеталарда ишлаб юрган йилларида унинг қалами янги адабий муҳитда янада қайралди, ўзининг талай шеърлари, ҳажвиялари, долзарб мавзудаги мақолалари билан кўзга кўриниб қолди. Аммо китоб чиқаришга шошилмади, вақтини кўпроқ хизмат вазифасини бажаришга, устозлари ва тенгдошларининг асарларини ўқишга, ижод сирларини чуқурроқ ўрганишга сарфлади.

Ижод йўлини танлаган кишининг энг аввало, ўқувчига айтадиган муҳим гапи бўлиши керак. Кейин ана шу гапни қандай, қай тарзда айта олиш қобилиятини эгаллаши лозим. Ана шундагина у ўз овози ва услубига эга ижодкор сифатида тан олинади. Айримлар бу ижодий ҳақиқатни тўла англамай туриб, китобини апил-тапил чоп эттиради-да, кейингиларига ижодий қуввати

етмай қолади. Абдунаби бундай қилмади, биринчи галда у ўзини ўқувчи олдидagi масъулияти ҳамда жавобгарликни ҳис этишга тайёрлади. Иккинчидан, ҳамқалам дўстларидан ортда қолмаслик учун кўп ўқиб-ўрганишга киришди. Бу ҳақда унинг ўзи шундай дейди:

– 1970 йиллари Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида хизмат қилар эдим. Қўлёзмаларимни тўплам қилиб, поэзия бўлимига топширдим. Бироқ шу орада бирин-кетин Усмон Азим, Шавкат Раҳмон, Азим Суюн, Муҳаммад Раҳмон, Хуршид Даврон, Йўлдош Эшбек, Шукур Қурбон сингари иқтидорли шоирларнинг биринчи китоблари пайдо бўлди. Ўқиб кўрсам, ниҳоятда бақувват шеърлар. Мен китоб қилиб ўқувчининг бошини қотирмай қўя қолай, дедим-да, қўлёзмамни қайтариб олдим.

Шундан сўнг А.Бойқўзиёв янада кўпроқ ўқиш, ўрганишга киришиб, шеърятнинг сеҳрли хазинасига олиб кирувчи эшиклар калитини излади. Бу калит тинимсиз меҳнатда, ижодий изланишда эканлигини англаган Абдунаби ўзининг “Шукурки, меҳнатдек дўсти содиқ бор, Топинсанг, ҳар нечук мушкулнинг кушод” деган сатрларини ҳаётий шиори қилиб олди. Бундай машаққатли меҳнатга умрининг 20 йилини сарфлади ва йиллар ўтган сари ижод мушкулликлари барҳам топа бошлади. Агар унинг ижодини яхши билган ва қадрига етган истеъдодли шоир Муҳаммад Юсуф қўлёзмаларини тайёрлаб, нашриёт директорида Абдунабининг номидан ўзи ариза ёзиб, режага киритиб юборганида, балки китоб чиқариш муддати янада чўзилиб кетармиди?.. Ҳар қалай, “Ғуборингни ёзгайман” номли илк тўплами босилиб чиққанида Абдунаби 37 ёшдан ошганди. Орадан тўрт йил ўтиб, “Сени излаб келдим” деб аталган иккинчи шеърлар китоби яна бир куюнчак мухлиси, таниқли шоир Турсун Алининг саъй-ҳаракати билан дунё юзини кўрди. Энг муҳими, бу китоблар ўқувчилар ва адабий жамоатчилик томонидан илиқ кутиб олинди.

Шундан сўнг Абдунабининг ўзига ишончи ортди, энди у “ёзишим кераклигини, ёзсам кимлардир ўқиши мумкинлигини, хуллас, ижодкор эканлигимни ҳис қила бошладим” дея ижодий ишга астойдил киришди. Бунинг натижасида унинг турли жанрларда ёзилган “Жудолиғ дашти” (2006), “Кўзлари дарёйман” (2007), “Дилхирож туйғулар” (2007), “Беш наво” (2010), “Беш сўмлик кеккайиш” (2013) сингари китоблари ўқувчилар қўлига теғди. Улар муаллифнинг ижодий изланиш бекатларини ўзида ёрқин акс эттирувчи намуналар сифатида ҳам ибратлидир. Масалан, агар “Ғуборингни ёзгайман” тўпламида ҳаваскор бир қаламкашнинг ёшлик ҳарорати, умид ва орзулари балқиб турган бўлса,

“Сени излаб келдим”да ўша табиий ёшлик ҳарорати билан бирга бир қадар чуқур мулоҳазали тафаккур, айна чоғда ўша пайтдаги ички бир адабий муҳитнинг кучли таъсири ўлароқ яратилган дунёни ўзгартириш, янгилаш ва яшартириш истаги ёрқин акс этган жиддий исёнкор шеърлар, воқеликка нисбатан қатъийроқ муносабат билдириш, кескин хулосалар чиқариш устуворлик қилади.

Чиндан ҳам мана шу иккала китобдан ўрин олган шеърлар Абдунабининг ҳаётида ўтган чорак аср самарасиз кечмаганини исботлаб турибди. Бу изланиш йилларида у ҳақиқий бадиий асар ёзувчи изтиробининг меваси, “шеъриятнинг ўзи буюк изтироб” эканлигини, ана шу изтироб онлари ижодкорга ҳақиқий роҳатдай завқ бағишлашини англаб етди. Чиндан ҳам Абдунабининг хоҳ шеърий, хоҳ насрий, хоҳ ҳажвий асарларига мурожаат қилсангиз, уларнинг ҳар бири ижодкор қалбининг чексиз азоб-уқубатлари эвазига дунёга келганлигига ишонч ҳосил қиласиз. Чунки улар чуқур дард билан суғорилган (бу айниқса, шоирнинг “Жудолиғ дашти” тўпламида очиқ кўринади). Аммо бу дард якка шахснинг дарду ҳасратлари эмас, улар юрт ташвиши билан қайғураётган, эрк ва озодликни кўмсаётган, ота-онаси ва энг яқин дўсту ёронларидан айрилган минглаб, миллионлаб кишиларнинг дардига айланиб кетган. Шунинг учун уларни дардли дегандан кўра дардқашлик, ҳамдардлик дейиш тўғрироқ бўлади.

Бу жиҳатдан “Тўрғай” (1973), “Хотира” (1976), “Мен туғилган юрт” (1979), “Пабло Неруда” (1980), “Юртдошлар” (1983) каби ўнлаб шеърлари фикримизга далил бўла олади. Чунки уларда шоир “Йўқ бўлгач замонда диёнат, шафқат” “Фуқароси беармон ишлаб, Армон билан чиқарар ҳордиқ”, “Кулги билан йиғлайди, кўпроқ Йиғлаб туриб кулги қилади” дея Шўролар тузуми даврига хос иллатларни очиқ фош қилади. Гарчи бу меҳнаткаш халқ ўз қишлоқларини умид билан Мойгир, Жонобод деб атаган бўлса ҳам аслида “Нечундир мойсизроқ пишиб овқати, Дастурхони андак эди нообод” деган кескин хулосалар чиқаришга журъат қила олди. Абдунабининг “эркка ташна юракларга тўлиб кетган дард ва ҳасратларимизни қай йўсин изҳор қилсак рўзномалар босиб чиқарар экан, деб бошимиз қотар эди. Ноиложликдан бизга озодлик курашчиси сифатида танилган чет эллик бирон-бир буюк арбоб, ёзувчи ёки шоир исмини сарлавҳа қилиб олиб остидан ўз армонларимизни тўкиб солар эдик” деган фикри унинг “Пабло Неруда” сарлавҳали шеърида ёрқин акс этганлигига гувоҳ бўламиз. Шеър кучли фош этувчилик қудратига эга. Унда шоир (Пабло Неруда тилидан Абдунаби-Й.С.) ўз юрагига “кунба-кун Ҳаёт тахирлашиб бормоқда, қара, Шўх-шаън фикрлашнинг мавриди эмас. Бу давр – шундай фожиаки, унинг бошида Ҳар қандай тадбирдан Қудратли, Чапдаст, Онгли хийла ётар, Чида сен, чида. Бахтни соғинмоққа ҳақлисан фақат, Озодлик ҳақдаги туйғуларга ҳам...” деб мурожаат қилади (таъкидлар меники-Й.С.). Гарчи шеър хулосасида лирик қаҳрамоннинг озодлик кунларини кўрмай ўлиб кетамиз шекилли, деган тушкун кайфияти ҳукмрон бўлса-да, “Тириклар, бизларни тутингиз маъзур. Сизнинг исёндин бу – бизнинг қабрлар” дея ёш авлодни курашга чақариши унга кучли оптимизм бағишлайди. Ёки 22 яшар шоирнинг аллегорик образлар воситасида айта олган мана бу “Хавотир”ига қулоқ солинг-а:

Суюқ ашулангни

Кўп айтдинг-да,

С У В.

Сен ҳам роса ўқчидинг

Қ И Р Ф О Қ.

Не кечди

Гунг Б А Л И Қ Л А Р ҳоли?*

Сув кўп айтган суюқ ашулани ўтган асрнинг 70-80 йилларида яшаган авлод жуда яхши эслайди. Йигирма йилда коммунизм қурмоқчи бўлган комфирқа 250 миллионлик халқни “Ҳамма нарса инсон учун, инсоннинг бахт-саодати учун” деган шиор билан роса лақиллатганди. Аслида эса бозору дўконлар тобора ҳувиллаб, нарх-наво ортиб, одамлар қашшоқлашиб борарди. Энди инсоф билан айтинг-чи, халқни ўз ҳақ-ҳуқуқини англаш, ўзлигини намоён қилишга, эркка даъват этгучи бундай исёнкор шеърларни мустамлакачилик сиёсати авжига чиқат йиллари босиб чиқаришга рухсат берилармиди?!

Абдунабининг шахси ҳар доим икки ўт орасида яшайди: яхшилик ва ёмонлик; шаҳар ва қишлоқ. Ижоди ҳам ана шу икки олов тафтидан ҳарорат олиб туради. Асарларида андижонча очиқ кўнгиллилик билан Избосканнинг самимияти, Тешикмозор қишлоғига хос ҳазил-мутуйиба-ю ва албатта, пойтахти азим Тошкентнинг салобатли, босиқ мулоҳазаси ажабтовур бирлашиб кетганлигига гувоҳ бўламиз.

Кейинги йилларда А.Бойқўзиев ўз ижодий ниятларини турли жанрлар ва шаклларда ифодалаш йўлларини қидирмоқда. Бу жиҳатдан унинг “Беш наво”, “Беш сўмлик кеккайиш” каби китоблари ибратлидир. Уларга киритилган асарлар ўзининг шаклан янгилиги билангина эмас, балки ҳажмнинг қисқалигига қарамай, мазмуннинг теранлиги, образларнинг тиниқлиги, ғоявий юкнинг ортганлиги билан ажралиб туради. Агар атиги бешта сўздан тузилган “Беш наво”лар муаллифнинг нозик туйғуларини қисқа сўзлар воситасида ифодалаш маҳоратини эгаллаган лирик шоир қиёфасида кўрсатса, турли хангомалар, ҳажвий шеърлар, фелъетонлар, маталнамо гаплардан иборат “Беш сўмлик кеккайиш”даги асарлари уни кучли ҳажвчи сифатида намоён қилади. Уларда фош қилувчилик қудрати кучли, бироқ кулги беғуборлиги, самимийлиги билан кўнгилларни чоғ қилади.

Абдунаби Бойқўзиевнинг ҳажвчилик маҳорати айниқса, “Тешикмозор хангомалари” номли ҳажвий қиссасида (“Шарқ юлдузи” журнали 2014 йил 2,3-сонлари) аниқ кўринади. Гарчи бу асар ягона сюжет асосига қурилмаган, ҳикоя қилинган воқеалар бир игга тизилмаган, уларни боғлаб турувчи характер яратилмаган бўлса ҳам бу “Кулгидан ясалган гулдаста” (С.Сиёев) ни ўқувчилар мароқ билан ўқийди, мириқиб кулади. Бу хангома-қисса ўзбек ҳажвчилиги хазинасидан муносиб ўрин олади.

Хуллас, Абдунаби Бойқўзиев босиб ўтган қирқ йиллик ижодий йўл савияси, ҳашами, қурилиши, лойиҳаси, шакли-шамойили, мазмун-моҳияти жиҳатидан рангбаранг бекатлардан иборатдир. Буларни изланиш, ўрганиш, таъсирланиш, тажриба тўплаш, янгилиниш, камолга эришиш каби номлар билан аташ мумкин.

* Шеърда ушбу сатрлар шундай берилган (Й.С.).

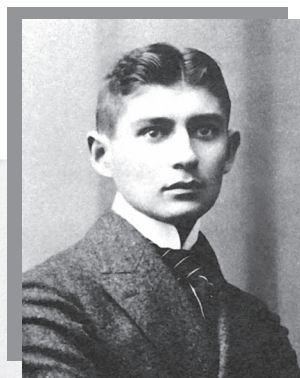
Франц КАФКА

ҚИШЛОҚ КЎЧАСИДАГИ БОЛАЛАР

Ҳикоя

Франц КАФКА

Франц Кафка – буюк немис адиби. У 1883 йилда Прага шаҳрида туғилиб, 1924 йили Вена шаҳри атрофидаги Кирлинг санаториясида вафот этган. Мутафаккир ёзувчининг қатор ҳикоялари, “Жараён” номли романи ўзбек тилига ҳам таржима қилинган.

Бог панжараси ёнидан араваларнинг ўтиб бораётгани эшитилди, баъзан уларни сал-пал чайқалиб турган барг-япроқлар орасидан ҳам кўриб қолардим. Уларнинг жазирама иссиқда қуриб-қақшаб кетган кегай ҳамда шотилари шунақанги ғичирлардики! Даладан қайтаётган ишчиларнинг бундан кулишаётганини кўриб, одам уялиб кетарди.

Мен ота-онамнинг боғида, дарахтлар орасида, абжиргина арғимчоғимизда дам олиб ўтирардим.

Панжара олдида шовқин сира тинмайди. Ҳозиргина болалар зув югуриб ўтиб кетишди; ҳаял ўтмай ғалла ортилган аравалар пайдо бўлди, улардаги боғламлар устига эркаклар ва аёллар ўтириб олишган, теварак-атрофдаги гулпушталар қорайиб кўринади; кечга томон ҳасса таянган бир жанобга кўзим тушди, у афтидан, кечки салқинда аста сайр қилиб юрарди, унинг рўпарасидан қўл ушлашиб келаётган бир тўп қизлар чиқиб қолди, ана, улар саломлашиб, ён томондаги майсазорга ўтиб кетишди.

Шундан сўнг, аллақердан “гув” этиб қушлар осмонга кўтарилди, уларни кузатарканман, бирданига отилиб чиққанини кўрган бўлсам ҳам, негадир ишонгим келмасди, эҳтимол, қувватсизликданми, бир оз бошим айланиб, ўзимни худди йиқилаётгандек ҳис қилдим ва арқонларни маҳкам ушлаб олдим. Дам ўтмай, қаттиқроқ чайқала бошладим, ҳаво ҳам янада салқинлашиб, осмонда парвоз қилиб юрган қушлар ўрнини энди милтиллаган юлдузлар эгаллади.

Шам ёруғида кечки тамаддига ўтирдим. Чарчадим шекилли, иккала қўлларим билан тахтасупага суянган кўйим бутерброд еб олдим. Деразанинг ниҳоятда юпқа, майин тўрсимон пардалари илиқ шабадада енгил ҳилпирайди, гоҳ-гоҳ кўчадан битта-яримта ўтиб қолиб, мен билан кўришиб, гаплашгиси келиб қолса, уни қўллари билан маҳкам тутарди. Кўпинча шам ўчиб қолади ва шамнинг бўғиқ тутунда анчагача чивинлар уймалашади. Гоҳ кимдир дераза оша чақириб қолади, мен ҳам худди тоғларга ёки очиқ ҳавога қарагандек, бирров назар ташлайман, овоз берган кимса эса жавоб ҳам кутмай кетиб қолади.

Ниҳоят, биттаси дераза панжарасига астойдил сакраб чиқади ва бошқалар уй олдида тўпланиб, кутишаётганини маълум қилади, мен эса хўрсиниб, ўрнимдан тураман.

– Йўғ-е, намунча хўрсинмасанг? Нима бўлди ўзи? Бошингга бирор оғир, тузатиб бўлмас мусибат тушди-ми? Нима, энди сира ўзимизга келолмаймизми? Ростданам ҳаммаси тугадими?

Ҳеч нима тугагани йўқ эди. Биз уй олдига чопиб бордик.

– Хайрият-е, келдиларингми? Сен ўзи доим кеч қоласан!

– Нега энди мен?

– Ҳа, сен, хоҳламасанг, уйингда ўтир. Аяб ўтириш йўқ!

– Нима? Аяб ўтириш йўқ? Бу нима деганинг?

Биз бошимиз билан оқшом бағрига шўнғидик. На куннинг, на туннинг фарқи бор эди. Дам нимчаларимиз тугмалари бир-бирига тегиб, тишдек ғичирлар, дам барчамиз баравар масофада бирга югуриб борар, тропик жойлардаги жониворларга ўхшаб, оғзимиздан олов пуркардик. Қадимги урушлардаги кирасир(кираса(совут) кийган отлиқ аскар)лар янглиғ бир-бир босиб, тагин осмону зиминда, бир-биримизни туртиб-суриб, торқўчадан қуйи тушиб келар ва оёқларимиздаги ана шу тезлик совиб улгурмай, яна қайтадан қишлоқ кўчаси сари чиқиб борардик. Шу кетишда баъзи бир шерикларимиз кўчадаги чуқурларга тушиб кетар, аммо қорамтир дўнглик олдида кўздан ғойиб бўлди дегунча, яна юқорида, дала йўлида бегона одамлардек пайдо бўлар ва пастга термилиб туришарди.

– Бу ёққа тушсаларинг-чи!

– Аввал тепага чиқиб олларинг!

– Бизни йиқитмоқчисанлар деб ўйлаётганимиз йўқ, калламиз жойида.

– Шунчалик қўрқоқмиз, демоқчимисанлар. Қани, чиқақолинглар унда!

– Ростданми? Санлар-а? Бизни йиқитмоқчимисанлар? Кўрамиз ҳали аҳволларингни.

Биз ҳужумни бошладик, зумда ойнадек силлик тепалик олдига етиб бориб, ўзимизни кўчадаги ўтўланлар ўсиб ётган чуқурлар устига ташладик, кимдир ногоҳ йиқилди, кимдир ўз ихтиёри билан. Ҳамма нарса бирдек қизиган, биз на иссиқни, на ўт-майсалардаги совуқни сезардик, фақат чарчаганимиз билинарди, холос.

Ўнг томонга хиёл ёнбошлаб, қўлни қулоқ остига қўйдим дегунча, одамни уйқу элита бошлайди. Лекин бошингни кўтариб, бор кучингни тўплаб, яна сакраб ўрнингдан туришинг, янада чуқурроқ ўрага тушиб кетишинг керак. Шундан сўнг, қўлингни кўндаланг тутиб, оёқларингни ёндама шамол ялаб, ҳавога юзма-юз отилиб чиқасан ва албатта, яна бошқа чуқурроқ хандаққа йиқилиб тушасан. Кошки эди шуниси охиригиси бўлса.

Сўнги чуқурда букик тиззаларингни, бутун танангни ўз ҳолига қўйиб, чўзилиб ухлаб олгинг келади, қаёқда, бу ҳақда ўйлаб ҳам бўлмайдди, аксинча, касал одамга ўхшаб чалқанча ётволиб, йиғлаворай дейсан. Мабодо тепалиқдан биронта бола тирсақларини белига тираб, товонлари қорайиб тушиб келгудек бўлса, унга аста кўз қисиб қўясан.

Тепада Ой кўринди, чироқларини ёқволган почта машинаси ўтиб кетди.

Енгил шабада эсди, буни чуқурда ётиб ҳам сезиш

мумкин эди, яқин-ўртада жойлашган ўрмон шовиллай бошлади. Шунақа пайтларда одамнинг ортиқ ёлғиз қолгиси келмай қолади.

– Қаердасанлар? Бу ёққа келинлар, ҳамманг!

– Нимага яшириниб ўтирибсан, тур-е!

– Почта аллақачон ўтиб кетди, билмадиларингми?

– Йўғ-е! Ростданми?

– Албатта, сен ухлаётган пайтда ўтиб кетган.

– Мен ухладимми? Бўлмаган гап!

– Қўйсанг-чи, юз-кўзларингдан билиниб турибдику.

– Сендан илтимос қиламан...

– Келақолинглар энди!

Биз ёнма-ён югуришиб кетдик, баъзилар қўл ушлашиб олди, бошимизни тик тутиб бўлмасди, чунки пастга қараб тушиб борардик. Кимдир кутилмаганда ҳиндуларнинг жанговар чақириғини ҳайқириб юборди ва биз энди отларга ўхшаб сакраб чопа кетдик, ҳар сакрашимизда шамол белларимиздан кучиб, мададкор бўлаётгандек туюларди. Бизни ҳеч нарса тўхтата олмасди; бир-биримизни қувиб ўтаётганимизда қўлларимизни қовуштириб, ён-атрофимизга ҳам бирров разм солиб олардик.

Тентаксой кўприги устига етганда, ҳаммамиз тўхтаб қолдик; илгарилаб кетганлар ҳам қайтиб келишди. Пастда сув тош ва илдишларга урилиб оқар, вақт алламаҳал бўлиб қолгани ҳам сезилмасди. Нега ҳозир бирортамиз кўприк панжарасидан сувга сакрамаётганимиз ажабланарли ҳол эди.

Узоқда, бутазор ва чангалзорлар ортидан темир йўл поезди елиб келарди. Барча купеларнинг чироқлари ёниқ, дераза ойналари тушириб қўйилган эди. Шунда орамиздан биттаси ногоҳ кўча қўшиғини куйлай бошлади-ю, барчамизнинг ашула айтгимиз келиб қолди. Биз поездга қараганда ҳам тезроқ куйлардик, қўлларимизни силкиб ҳам қўярдик, чунки овозимиз етишмай, бўғилаётгандек туюлар, бу эса бизга ёқарди. Агар овозинг бошқаларники билан кўшилиб кетгудек бўлса, ўзингни гўё қармоққа илингандек ҳис этаркансан.

Ортимизда ўрмон, олислаб бораётган сайёҳлар кетидан шундай куйлаб қолдик. Бу пайтда қишлоқда катталар ҳалиям уйғоқ, оналар эса болаларини ётқишиш учун жой ҳозирлашарди.

Вақт бўлди. Мен ёнимдаги болани ўпиб қўйдимда, қолган учовига шунчаки қўл узатдим ва келган йўлимдан орқага чопиб кетдим, ортимдан ҳеч ким чақирмади. Биринчи муюлишга етиб боргач, мени энди улар кўраолмасди, бурилдим ва дала йўллари бўйлаб ўрмон томон яна югуриб кетдим. Мен жанубдаги шаҳар сари интилардим. Бу шаҳар ҳақида қишлоғимизда шундай гап-сўз юрарди:

У ерда одамлар яшайди! Биласизларми, улар ухламас эмиш!

– Нега энди ухламас экан?

– Чунки улар чарчашмас экан.

– Нега энди чарчашмасакан?

– Чунки улар аҳмоқ экан.

– Нима, аҳмоқлар чарчамайдами?

– Аҳмоқлар қандай чарчасин, ахир!

**Немис тилидан
Мирзаали АКБАРОВ таржимаси.**

Ботир сичқон, шотир тошбақа

ТОШБАҚАНИНГ ЭЪТИРОЗИ

*Дийдор ҳам ганимат, деб
Тошбақа, тулки, сичқон
Ширин суҳбатлашиб, еб –
Ўтиришибди талқон.*

*Натижа не бўларди:
Зумда юрак сиқилди.
Қуруқ талқон уларнинг
Тамозига тиқилди.*

*Тўрт-беш қадам нарида
Оқиб ётарди булоқ.
Ундан сув келтиришига
Унамас ҳеч ким бироқ.*

*Чек ташлашувди, бу иш
Ҳал бўлди бирданига.*

*Тушди-ку сув келтириш
Тошбақа гарданига.*

*У гудраниб, бош чайқаб,
Қийнаб кучсиз билакни,
Тарақлатганча судраб –
Кетди катта челакни.*

*Қутишар сичқон, тулки
Йўлга кўзин қилиб лўқ.
Кун кеч бўлаяптики,
Тошбақадан дарак йўқ.*

*Сичқон дер: “Шу ёшида
У ҳамон бефаҳм, гов.
Аниқ, булоқ бошида
Ухлаб қолган у найнов”.*

*Тулки айтар: “Гапинг рост,
Бизни солиб шу кўйга,*

*Ўйсиз ўша қовоқбош
Кетворган балки уйга”.*

*Шу пайт гиёҳлар бирдан
Эгилиб, тош кўтарди.
Икки қадам наридан
Тошбақа бош кўтарди.*

*“Ҳа, – дер, – мени намунча
Балчиққа қорасанлар?
Бас, етар энди сувга
Ўзларинг борасанлар!”*

ҒИЛАЙ СИЧҚОНЧА
*Жуда ҳам зеркишиди,
Яйрасин деб бироз жон,
Саёҳатга чиқишиди
Илон, кирпи ва сичқон.*

*Юрган – дарё-ку, маълум,
Кўп йироққа кетишиди.
Кеч кирганда номаълум –
Баланд тоққа етишиди.*

*Тун кириб, даралардан
Боқиб кўзи чўғлилар,
Қичқира кетди бирдан
Укки-ю, бойўғлилар.*

*Буниси оздай, тагин
Бўрилар увлай кетди.
Бундан бечораларнинг
Мияси гувлай кетди.*

*Илон-у, кирпи шу он
Жондан хавотирланди.
Қўрқоғ-у, гилай сичқон
Тўсатдан ботирланди.*

*Дер: “Борлигим туфайли
Бахт ёр тўртталарингга.
Аканг қарагай, майли,
Ётар ўрталарингда!..”*

Туроб ЮСУФ

Самарқанд вилоятида туғилган.
Низомий номли Тошкент Давлат педагогика
институтининг ўзбек тили ва адабиёт бўлимини
тугатган.

“Ғаройиб орзу”, “Тўқнашув”, “Уйқудаги баҳо-
дир”, “Анодил диёри”, “Чақмоққа алданган бола”,
“Юксакдаги сеҳрли дунё” каби китоблар муалифи.

Биринги уграшув

Биринги уграшув
Биринги уграшув

Наргиз ЁҚУБЖОН қизи

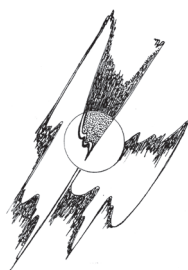
Бир улар тилади м дил изҳорингни

АРМОН

Бир умр изладим атрофдан сени,
Керак эдинг менга, ҳамон кераксан.
Сенга етмас қўлим, етмас овозим,
Кўксимдаги оғриқ юққан юракдан.
Бир умр тиладим дил изҳорингни:
“Керакманми сенга, керакмасманми?”
Маҳзун ютарканман ҳар озорингни,
Сўрдим: “Керакманми, керакмасманми?”
Айтгил менга,
Уммонларга отдинг кўзага жойлаб,
Ягона саволим жавобларини.
Мен эса илиндим ойлаб ва йиллаб
Сенга андуҳларим савобларини.
Розиман, сени деб аламлар ютдим,
Ягона армоним, ёлғиз тилаксан.
Бугун ўз саволим жавобин топдим,
Керак эдинг менга, ҳамон кераксан.

* * *

Трамвайнинг ланг очилган бағридан
Бекатга кийикдек сакраб тушаман.

Шундоққина йўл бўйида чаманзор,
Ўртасидан капалакдек учаман!

Дуо қилар қувониб бир мўйсафид:
“Худоё, омаду бахтингни берсин!”
Юзимни силайди титроқ кафтларим:
“Бобо, дуоингиз ижобат бўлсин!”

Бугун қуёшнинг ҳам очиқ чехраси...

...Ортимдан тарақлаб ёпилар эшик,
Улкан иморатдан ҳорғин чиқаман.
Оғирлик қилади оёқда этик,
Вужудимни судраб базўр кетаман.

Писта пўчоқлари, шарбат қопқоғи,
Оёқлар остида тўсади йўлим.
Қаршимда минг ямоқ яқтак, қалпоғли
Мўйсафид “дуо”га очади қўлин.

Ҳамённи излаган қўлимда – титроқ,
Бугун ҳавонинг ҳам феъли бузуқроқ.

МЕНИНГ НОМИМ

Ҳали “гап” билмаган,
Ҳали хат билмаган,
Саводсиз, савдосиз болалигимда,
Исмимни ёзишни ўргатинг, дея
Онамни қўймасдим ҳоли жонига.
Дафтар чизигида босма ҳарфлар,
Улаб-уланмаган осма ҳарфлар –
Машиқ қилардим тинмай
Исмим ёзишни.
Йиллар жанг майдоним – оппоқ қозоғлар
Каби учиб кетди умр – шамолда.
Лекин ҳалигача қоралаб қозоғ,
Қоралаб қорларни, қириб қумларни,
Ойналарга пуфлаб қаҳратон чоғлар,
Ҳали ҳам ёзаркан тояр қаламим,
Безатаркан ёзиб
Кўримсиз номим.

Наргиз
ЁҚУБЖОН қизи

1976 йилда Фарғона туманида туғилган.
“Оқ булут соғинчи”, “Бир ҳовуч ҳайрат” шеъррий
тўпламлари муаллифи. Ҳозирда Фарғона Дав-
лат университетининг ўзбек филологияси фа-
культети талабаси.

Мутлола
Мутлола
Мутлола
Мутлола

Доно БЕКЖОНОВА *Мутлола*

БИР КИТОБ ШУКУҲИ

Бугунги кунда тинимсиз ўқиладиган, инсонлар қалбига эзгулик уруғини сочиб, маънавиятини юксалтира оладиган, Ҳессе таъбири билан айтганда, яхши нашрлар сони анча кўпаймоқда. Айниқса, кейинги йиллардаги, синчиклаб тайёрланган, олижаноб руҳият одамларига ярашиғлик, муаллифнинг пурмаъно асарлари меҳр-муҳаббат билан тартибланган китоблар бизни қувонтиради.

Шундай нашрлардан бири, шубҳасиз, Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхоннинг “Этақдаги кулба” китобидир. Китобга адибнинг турли йилларда ёзилган ҳикоя, қисса ва киноқиссалари жамланган. Шунини инобатга олган ҳолда тўпламдаги асарларни икки гуруҳга ажратиш мумкин. Биринчи гуруҳ ҳикоя ва қиссалар адибнинг 90-йилларгача ёзган ижод намуналари бўлса, иккинчи гуруҳ ҳикоялари 18 йиллик танаффусдан кейин яратилган, аввалги асарларидан тубдан фарқ қиладиган, кучли рамзийлик асосига қурилган асарлар сирасига мансублиги билан ажралиб туради.

Ишқ туйғуси азалдан инсоннинг энг етакчи эҳтиёжларидан биридир. Ишқ – бутун борлиқ сирининг асоси. Ишқ – тириклик, мавжудлик нишонаси. Ишқ – одамлар орасидаги барча муносабатлар негизи.

Ишқ Аллоҳни англашдаги энг тўғри йўллардан биридир. Ишқ-муҳаббат орқали ҳар бир инсон ўз бетакрор “мен”ини топади.

Адибнинг Алишер Навоий достони асосида ёзган “Лайли ва Мажнун” киноқиссаси илоҳий ишқ, пок туйғу, бениҳоя нозик ва нафис муносабатларни соғинган китобхонларга бир тоза ҳаво ва гўзал туйғуларни тақдим этади.

Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхоннинг биринчи гуруҳ асарларига назар ташлар экансиз, “Шу ерлик киши” қиссаси ва бир-биридан қизиқ воқеалар қаламга олинган ҳикоялари диққат-эътиборингизни тортмай қўймайди. Дейлик, қиссадаги турфа хил феълли қаҳрамонлар, уларнинг тақдири, дард, алам ва орзумидлари зўр психологик талқин асосида ёритилгани билан ўқувчида унутилмас таассурот қолдиради. Ундан ташқари, “Ютуқ” ҳикоясидаги ўз омадига ишонган Жўравойнинг аччиқ ва фожеали қисмати китобхонни бироз ўйга толдирса, “Уй” ҳикоясидаги Ҳайдар ота ва Зулфинисо кампирнинг қариганида бошларига “уй савдоси” тушиши, устига-устак иккита ўғлидан сас-садо чиқмай, ота-оналарига суянчиқ бўлиш ўрнига чол ва кампирни ёлғиз қолдирганларига одам ачинади. Ёхуд “Кўзгу”даги Тамара ва Ҳамид сингари инсонийлик чегарасидан чиққан кимсалар китобхон ғашини келтирса, “Кунлардан бир кун” ҳикоясидаги ўлим тўшагида ётган қаҳрамон уста Собиталининг кўққисдан тузалиб кетгани, олдига яхши ният ва мақсадлар қўйиб, эртаси куниёқ у дунёга рихлат қилгани китобхонни шошилтириб қўяди. Ёки маиший мавзудаги “Дунё кенг” ҳикояси қаҳрамонлари Сорабону, Мاستон ва Соттихон каби кампирларнинг “чин дугонаю, ён қўшни-жон қўшни” қабилдаги “яқинликларидан” кулса, “Пуфак” хангомасидаги ўзидан ҳам исми ғалати Булаҳим Ҳалаев ва унинг яратиқи Пуфакбек “қилғилиқлари”ни “коса остида ним коса” қабилда қаламга олиниси, киноя ва пичингга тўлиб-тошган маъноларни ўқувчи англаб, матн остига беркитилган ҳаёт ҳақиқатларининг ўзгача, кулгуга солинган талқинидан завқланади.

Адибнинг сўнги йилларда ёзган иккинчи гуруҳ ҳикояларидан бири “Чилла” деб номланади. Ҳикоя адибнинг узоқ вақт сақлаган сукунатига изоҳ эди, гўё. Дарҳақиқат, ўтган асрнинг 90-йилларидан кейин давр, ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар жараёнида

Доно БЕКЖОНОВА

1985 йилда Хоразм вилоятида туғилган. Ўзбекистон Миллий университети ўзбек филологияси факультетининг магистратура босқичини тугатган.

Ҳозирда “Ўзбек адабиётида саёҳат жанри: генезиси, тамойиллари, ўзига хос хусусиятлари” мавзусида илмий иш олиб бормоқда.

кўпгина ижодкорлар кайфиятида янгича, ўзгача ёзиш иштиёқи пайдо бўлди. Бунинг сабабларидан бири инсон тафаккур тарзининг ўзгаргани, бир хиллик, яранглиқдан қочиб ўзгача бир адабиётга эҳтиёж сезила бошлагани бўлса, яна биттаси аввалгидай қизиқарли воқеаларнигина қаламга олиш ижодкорни қаноатлантирмай қўйганида эди, эҳтимол.

Адибнинг “Чилла”, “Этақдаги кулба”, “Оддий ҳақиқат” ҳикоялари фавқуллода ўзгача, шакл, услуб ва мазмун жиҳатдан жуда юксак, ўз оҳанги (нарсдаги назмига эга; воқеаларнинг қайси замон ва маконда содир бўлгани аён, аммо шу билан биргаликда, рўй берган ҳодисалар барча замонларга, барча маконларга бирдек тааллуқли туюлади. Унда кечган воқеалар эса аввал бўлган, ҳозир ҳам содир бўлмоқда, шубҳасиз, эртага ҳам давом этади, этаверади. Гўё дунё яссилик Қул Хожа Аҳмадлар, Бегонаю Девоналар, “ўн олтию эллик тўққизлар”, “пиёдалар”, “каллалар”, “саллалар”, “аравалар”, “чойчилар”, “паттачилар”, “касаллар”, “бурноқлар”, “кирачилар”, “мижозлар”, “кўрлар”, “карлар”, “қоровуллар”, “азаматлар”, “баковуллар”, “бозорқўмлар”дан иборат бўлган, бугун ҳам, эртага ҳам, доимо улар бор бўладигандай. Фақат, қачонки одам ўзини, “ўз”лигини англамас экан “каллаю” “салла” бўлиб қолаверади. Ва қачонки, “...мен яратилган бир борлиқман – ўзимни шундай танийман, шундай англайман!.. Мен бу дунёга тасодифан ва бўш келмадим, айна ўз вақтимда ва ўзимга яраша бир вазифа билан келдим”, дея ўзини ва Яратганни танисагина Одамга, Қул Хожа Аҳмадга айланади...

Ўзликни англаш, ўзликка қайтиб, фикр ва руҳни янгилаш каби ғояларни ўзида жам қилган “Чилла” асари ҳам яссилик Қул Хожа Аҳмад узидан боришни кўзлаган қаҳрамоннинг руҳий кечинмалари ҳақида ҳикоя қилади. Зеро, донишмандлар таъкидлаганидек, инсон баданида бир аъзо бор. Агар у касалланса, бутун тана заҳарланади. Бу – қалбдир. Қалб эса эътиқод ва иймон билан юксалиб боради. Шуларни дилдан туйган, ҳис қилган қаҳрамон чилла сақлайди. Аммо бу чилла қирқ кундан ошиб, неча-неча ойлар ва йилларга чўзилади...

Тасаввуф таълимотида чилла сақлашнинг асл моҳияти – қатъий парҳез, кам ейиш, кам ухлаш, кам гапириш, барча номаъқул ва номақбул ишлардан сақланиш, пок тийнат, пок бадан ва пок аъмол учун курашиш. Сўнгра шу асосда руҳни чиниқтириш, сурнкали зикр орқали Аллоҳнинг исмларини қалбга нақшлаш, хотира ва ҳофизани кучайтириш, иймонни мустаҳкамлаш, Аллоҳ қудратини англаш, идрок этиш ва қалбан иқрор бўлиш, танишдир.

“Чилла” қаҳрамони ҳам, ана шундай олий мақсадларни кўзлаб чилла сақлайди, тавба қилиб, ризога юз тутайди. Нафс розилигидан чиқиб Ҳақ розилигига киришади. Тоат-ибодат ва тавба-тазарруси ила ҳам қалбан, ҳам руҳан покланади.

Умуман олганда, кейинги йилларда Ғарб адабиётига тақлидан яратилган, олди-қочди воқеалар қаламга олиниб, ғоя ва мазмун жиҳатидан жуда саёз, айниқса уятли воқеалар эринмасдан баён қилинаётган асарларнинг сони кўпайиб, бозори чаққонлашаётган

бир пайтда “Чилла” ҳикояси том маънода улкан бир чақнаш, хос китобхонлар учун “зулматдаги нур” бўлди десак, асло хато бўлмас.

Адибнинг кейинги, “Этақдаги кулба” ҳикояси ҳам адабий жараёндаги энг муҳим поэтик ҳодисалардан бири ҳисобланади. Таниқли адабиётшунос олим Узоқ Жўрақулов: “Асарнинг вужуд-вужудиға изтироб ва мунг сингиб кетган. Метафорик модел изтироб ва мунг асосига қурилган. Бу жиҳат ҳикояда баён этилган воқеада эмас, балки унга ёзувчи сингдирган оҳангда намоён бўлади. Айна пайтда бу оҳанг муаллиф ва бизларни ўраб турган воқелик оҳангидир”, – деб ёзганида минг карра ҳақ эди.

“Чилла” ҳикоясидаги гуноҳ, разолат ва нодонларга тўла дунёдан чарчаб, кўққисдан ер тагини макон айлаган қаҳрамон билан, “Этақдаги кулба” ҳикоясидаги қишлоқ жимжитлигига раҳна солиб, ўзининг “ғалати”, “шубҳали” ва “кўрқинчли” хитоби ила тўсатдан кириб келган Девона ҳикоялар воқелигида антитезани ҳосил қилса, “Чилла” Қаҳрамони билан “Этақдаги кулба” ҳикоясидаги Бегона эса умумийлик, ўхшашлик касб этади. Тушунилиш (эътиқод, дунёқараш, фикр ва ҳаёт фалсафасига уйғун кишиларнинг борлиги) инсон учун энг олий бахтлардан биридир, бу иккала қаҳрамон эса, қайсидир маънода, бу бахтдан бебаҳра, шу сабабдан, бири ер тагига кириб кетса, иккинчиси ўз ҳовлисидан гўр қазиб, уйини мозор қилиб олган. Акси бўлганда... ахир дунёда уйи куйган, моли куйган, бағри куйганлар қанча?!

Асардаги рамзлар орқали ижодкор ғояси, психологияси, ижод моҳияти ва фикрларини англаб олиш мумкин. Айниқса, бундай масалаларни адабиётшунослиқдаги биографик метод орқали ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Юрий Борев бадий асарга биографик метод асосида ёндашув масаласида “бадий асарни ёзувчи шахси орқали ўқиш услуги”, дея ёзади ва бу фикрига: “Санъаткорнинг индивидуал тақдири унинг ижодини талқин этишда калит вазифасини ўтайди”, деган жумлани қўшади. Демокчимизки, Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхоннинг кейинги йилларда ёзилган асарларини адиб биографияси билан бирга ўргансак, таҳлил қилсак, бадий асар илдиэларини очиш ва англаш бирмунча осонлашади.

Хулоса қилиб айтганда, рамз, мажоз, тимсол асосига қурилган асарлар гўёки бир уммон, кимдир ундаги кўпикни, яна кимдир тириклик нишонларини, яна кимдир уммон тагидаги марваридларни кўради. Мураккаб рамзли ҳикояни таҳлил қилиш худди туш “таъбир қилишдек қийин иш”, – дейди адабиётшунос Раҳимжон Раҳмат. Шу маънода, метафорик тафаккур асосида яратилган дурдона асарларнинг таъбирчилари чиқарган таҳлил хулосалари турфа хил бўлса-да, тугал ва сўнг сўз бўлолмайди. Бу асарлардаги рамзлар бағрига сингдирилган маъно-мазмун кўламнинг кенглиги ва бадий тафаккурнинг киши илғамас азалий ҳақиқатлар ва нозик инсоний туйғуларнинг гўзал бадий ифодасидан далолат беради.

“Адабиёт севгиси юрагига сут билан сингган” Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхон ижодкор руҳ соҳибидир. Ижодкор руҳ эса ҳаммиша озод ва барҳаёт.

АСОСИЙ МАСАЛА-ЧИ?

– Йиғилишимизнинг кун тартибида фақат битта масала – “Мақтаб, маҳалла ва оилада ўқувчи тарбиясини такомиллаштириш”. Мажлисни олиб бориш учун комиссиямиз раисига сўз бераман.

Раис минбарга чиқиб, мактаб директоридан бир дақиқа вақт сўради.

– Бу учта тарбиявий муассасадан олдин боғча деган муассаса бор. Унинг қурилиши ўлда-жўлда. Кеча қурилиш материаллари ўз пайтида етиб келмагани учун ишчилар бекор қолишди. Фишт етишмаяпти, бетон қоришмаларининг сифати паст, бошқармадан ҳамон автокран ажратилмаяпти. Ушбу мажлисда қурилиш бошлиғи Суннатов иштирок этаётганидан фойдаланиб, маҳалла, мактаб ва ота-оналар номидан илтимос қиламанки, юқоридаги камчиликларни бартираф қилиб берсангиз.

– Комиссиямиз аъзоси, коммунал хизмат бўлими раҳбари Соатов қўл кўтаряпти, унга сўз.

– Махсус таклифнома билан ҳам идорага келтира олмаган ота-оналар ушбу йиғилишда қатнашаётгани боис, қуйидаги қарздорлар рўйхатини тарқатаман. Умумий ахборот қуйидагича: Намуна кўчасидан ўн киши, Баҳор кўчасидан тўққиз киши, Сувбўйи кўчасидан ўн етти кишининг газдан қарзи бор. Иссиқхона, ошхона раҳбарлари диққатига! Электрдан қарзингизни узин!.. “Анҳор” маҳалласи марказий кўчасида ахлат уюми қолиб кетган. Уч кун ичида камчиликларни тўғрилама-сангиз, бу иш судга оширилади!

– Кун тартибидаги масаладан четга чиқмасликларингизни сўрайман, – деди директор ўтирган жойида. Мажлис раиси тартиб бўйича ҚВП бош врачлари Омон Эсоновичга сўз беради.

– Маҳаллада кўрик ўтказганимизда Хонларов, Қодировлар оиласида ҳеч ким бўлмаган. Самадовлар ёппасига бозорга кетгани боис врачларимиз уйларига кириша олмаган. Касаллиги бўйича рўйхатда турадиган Мамановлар эса ҳатто шифокорларимизни уйларига киритмаган. Тиббий тарбия масаласи...

Бош врачнинг гапи тугамасдан уруш фахрийси Самад бобо ҳеч кимдан сўрамасдан ўрнидан туриб, бош врачга луқма ташлади.

– Беморнинг орқасидан борсанг, ўзидан кетади. Ўтир жойингда, соғлиқ керак бўлса ўзлари боришади.

Мен жангда ўқ еб уч сутка ўрмонда қолиб кетганман. Санитар ит топиб олиб мени лазаретга етказган...

Мақтабда очилган “жасорат” музейимизда қачонгача Аҳмад снайпер билан Ўнғар кавалернинг эски расмлари туради? Музейимизга яқинда ёш аскарларимиз эришаётган жанговар ютуқлари ҳақида ҳикоя қилувчи суратлар келтирдик. Фарзандлари ҳарбий хизматда иштирок этаётган оилалардан сўраймизки, ҳарбийларнинг жанговар расмлари, улар ёзган хатлар, ҳарбий кийимлар ва бошқа хотиравий ашёлар бўлса музейимизга топширинглар.

Мақтаб директори бошқаларни тўхтатиш мақсадида икки қўлини кўтариб гапирмоқчи бўлган эди, маҳалла раиси маслаҳатчиси Ҳайдар ҳожи бобо ўртага чиқиб, деди:

– Холбўта, чиқ буёққа!

Яна икки киши ўз муаммоларини ҳал қилиш мақсадида трибуна ёнига чиқиб, муддаоларини гапира бошлаганида, маҳалла инспектори Капитан Тоштемиров ҳуштагини қаттиқ чуриллатди. Ҳамма жим бўлди. Эри Холбўтанинг олдида мелисани кўрган Бувихол шошилганича юқорига чиқа бошлади.

Ҳамма бир зум тинчигач:

– Ҳожи ота. Бошлаган гапингизни тугатинг, – деб илтимос қилди милиционер.

– Ҳурматли мажлис аҳли, бу оиланинг дарз кетганига икки йил бўлди. Бувихол уч боласи билан отасининг уйда овора. Холбўта эса шаҳардан қишлоққа қайтмайди. Бугун ҳар иккиси ҳам мажлисга келибди. Холбўта! Шу уч бола ҳурмати, Бувихолдан кечирим сўрайсан. Агар ҳозир кечирим сўрамасанг, шу ҳассам билан кўпчиликнинг олдида савалайман.

У уялганидан ёки шошганиданми “Бувихол, мени кечир” деб юборди. Ҳожи ота энди Бувихолга ҳам юзланди.

“Дадаси, мендан ўтган бўлса кечиринг,” деди аёли. Ҳожи бобо икки қўли билан иккисини ушлаб, “Уйларибга бирга борамиз, у ерда уч бола сизларни кутиб ўтирибди”, деб мажлисдан чиқиб кетишди.

– Бизни ҳам уйда болаларимиз кутиб ўтиришибди. Икки соатдан буён мажлис қиламиз. Қолган масалаларни кейинги мажлисда гаплашармиз, – дея улар ҳам ташқарига шошилишди.

Директор: “Асосий масала-чи?!” деганича қолиб кетаверди.

РАНГ ВА ТАФАККУР

Хўқанди латиф ўз шоирлари билан машҳур бўлгани каби, кишиларнинг бадиий тафаккурини бойитишга хизмат қилиб келаётган мўйқалам соҳиблари билан ҳам эътирофга лойиқдир. Бундай кишилардан бири рассом Улуғбек Шарабоев бўлиб, у ўз ижоди билан мухлислар эътиборини қозонган. У.Шарабоевнинг асарларида миллий руҳ кучли эканлиги сезилиб туради. Оддий инсонларнинг турмуш тарзи, ўзи яшаб турган маскандаги инсонларнинг ҳаёти, уларнинг қисмати ва ҳаяжонлари рассом қалбидан ўтиб, жонли бўёқларда матога кўчган. Асосийси, унинг чизган суратларида руҳ бор. Суратларни томоша қилган одам беихтиёр унда тасвирланган манзаранинг бир бўлагига айланади. “Эсон ота”, “Носир ота” каби картиналарида ва умуман, бошқа асарларида ҳам яратган қаҳрамонларининг юзларидаги ифодалар сизни ўйга толдиради.

Рассом турли мавзуларда асарлар яратган бўлиб, улар ичида “Хон Ўрдаси”, “Зиёратгоҳ”, “Гўри амир”, “Бухоро” кабиларда Ватанимизнинг меъморий обидаларини бетакрор ва ёрқин ранглар ила нақш этган. “Кўк гумбаз” асарини чизишда фойдаланилган ранглар, айниқса, кишига кўтаринки кайфият бағишлайди. Нилий гумбазлар ранги мовий осмонга уйғунлашиб кетган. Аксарият расмларда осмон мусаффо, оқ булутлар ила тасвирланади. Бу эса асарларда доимий барқарорлик, тинчлик, ватаннинг ёруғ истиқболдан дарак беради деган фикрга келишимизга сабаб бўлади.

Манзара тасвири ҳам рассом ижодидан кенг ўрин олган. Жумладан, “Сариқ сув”, “Хумсон”, “Баҳор”, “Қамчиқ довони”, “Анҳор”, “Қиш”, “Ангрен” асарлари хусусида сўз борганда улар ватан гўзалликларининг мўъжаз парчаларини ўзида акс эттира олганлиги билан эътиборлидир.

Суратлардаги ватандошларимиз тасвирига боқар эканмиз, У.Шарабоевнинг қаҳрамонлари қиёфаларида биз билан ҳар куни бирга ҳамнафас яшаётган инсонлар, замондошларимизни кўрамыз. Масалан, “Совчилар” деб номланган суратга эъти-

бор қилсак, унда тасвирланган манзарада ўзбекона урф-одатлар яққол кўриниб туради. Асардаги асосий ғояни парда образи ташкил этади. Парданинг у томонида, хиёл кўтариб қўйилган жойидан миллий услубда қурилганлиги билиниб турган ҳовли кўриниб туради. Кунгай бетида жойлашган уй остонасида турган кафшлар уйга меҳмон келганлигини билдиради. Баҳор фасли эканлиги расмдаги гуллаб турган шафтолидан маълум бўлади. Баҳор чоғи, Абдулла Қодирий ўз романида таърифлаганидек, Ан-

варнинг Раънога “бахор чоғи биз ҳам тўй қилурмиз” деган гапини эслатади. Демак, уйга совчилар келган. Расмдаги қиз миллий адрас кўйлақда катта хаяжонда туради. Парданинг у томонида унинг тақдири ҳал бўляпти, лекин ҳамма хаяжон парданинг бу томонида. Рассом ана шу ҳолатни, қизнинг юз ифодасини ишонарли тасвирлаб бера олган. Қизнинг ўйчан юзида хавотир намоён, уни ўраб турган ранг – парданинг мовий ранги совуқ ранг бўлиб, қизнинг юрагида кечаётган хавотирли ўйларни бўрттириб кўрсатишга хизмат қилади. Унинг тепасида гуллаб турган шафтоли эса қизга тасалли бераётгандай, гулгун ҳаётига умид бераётгандай.

Рассомнинг, айниқса, “Аёл қалби” деб номланган сурати алоҳида диққатни тортади. Ноанъанавий йўналишда ишланган суратга боқар экансиз, унда дастлаб гулни кўрасиз. Синчиклаб қарасангиз, аёл кишининг образи пайдо бўла боради. Гулнинг пастки қисми – пояси ўрнида аёлнинг оёқлари тасвирланади. Юқорида яшил барглар, аёл гулга айлана боради, атиргул ғунчаси унинг бош қисми ўрнида. Япроқларда эса титраб тўкилай деб турган шабнам томчилари. Мана шу ўринда устоз шоир Огаҳийнинг қуйидаги мисралари беихтиёр ёдга келади:

Мумтоз адабиётимизда аёлни бежиз гулга қиёс этмаганлар. Гул қанча гўзал, нафосатли бўлса, шунча нозик ҳамдир. Уни авайлаш керак, барглар устида титраб турган шабнамлар қаттиқроқ тегсанг тўкилиб кетади. Аёлнинг қалби ҳам шу шабнамлар мисоли нозик, унга қаттиқ тегсанг тўкилади. Рассом олиб чиқаётган ғоя ана шу нозик нуқтада намоён бўлади. Албатта, буни бир қарашда эмас, тафаккур ва тахайюл орқали илғаб олиш мумкин.

“Менинг бувим” деб номланган суратда ҳам рассом миллий руҳни ифодалаган манзарани чизади. Маълум бир ижтимоий ғоя асосида ишланган сурат инсон умри, унинг ҳаётда топган ўрни ҳақида ўйга толдиради. Расмнинг олдинги асосий фониди ўзбек онахони чуқур ўйга толган ҳолда тасвирланган. Унинг олдида миллийлигимиз тимсолларидан бири бўлмиш райҳонлар барқ уриб ётибди. Онахон умрини сарҳисоб қилаётир. Орқа фонда унинг жамалак-соч болалиги, ёшлиги, турмуш ташвишлари ифода этилган. Орқа фондаги тасвирлар ҳаммаси пастдан юқорига қараб ишланган. Энг юқори қисмида онахоннинг кексайган чоғи баландликда тасвирланади. Унинг нурга қоришиб кетганлиги, юксакликка кўтарилиб, баланд мартабага эришганлиги маълум бўлади. Аёлнинг орқасида чизилган кекса тут дарахти ҳам инсон умрига қиёс сифатида берилган. Унинг ичидан аёлнинг ота-боболари қиёфаси кўриниб чиқиб келади. Миллий қадриятлар сақланиб келаётган оилаларда кексаларнинг пиру бадавлат бўлмоғи, оила, шажара дарахтининг бақувватлиги, демакки, миллий маънавиятимиз илдизлари чуқур эканлиги рассом яратган ушбу картинада ўз аксини топган.

Азалдан санъаткорлар, шоирлар, алломалар юрти ҳисобланиб келмиш шаҳримиздан етишиб чиққан Василий Тё, Самуил Маркович Виленский, Турсунали Аҳмадалиев, Раҳмонжон Мирзаев каби рассомлар ижоди республикамиз санъат аҳли, ижод аҳли ва ихлосмандлар орасида танилган. Хўқанди латифда бугун ҳам ёш истеъдодлар етарлича бор. Улар яратган асарлари билан инсонларнинг юрагига кириб бора олади. Улуғбек Шарабоев ҳам шундай санъаткорлар сирасига киради.

